

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI FİLOLOJİ VE ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ

KARAMANOĞLU MEHMETBEY UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF PHILOLOGY AND TRANSLATION STUDIES

KARAMAN

**Cilt / Volume: 5 – Sayı / Issue: 1
Haziran / June 2023**

UFCE

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI FİLOLOJİ VE ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ**

**KARAMANOGLU MEHMETBEY UNIVERSITY
INTERNATIONAL JOURNAL OF PHILOLOGY AND TRANSLATION STUDIES**

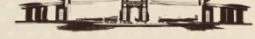
**e-ISSN: 2687-5586
Cilt/ Volume: 5 – Sayı / Issue: 1
Haziran / June, 2023**

**KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI FİLOLOJİ VE ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ**

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGY AND TRANSLATION STUDIES

**Cilt / Volume: 5 – Sayı / Issue: 1
Haziran / June, 2023
e-ISSN: 2687-5586**

Sahibi / Owner

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Adına
On behalf of Karamanoğlu Mehmetbey University
Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülsüm ALBİZ

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Aysel YILDIZ EROL
Dr. Öğr. Üyesi Esin EREN SOYSAL
Dr. Öğr. Üyesi Selin TEKELİ
Arş. Gör. Dr. Gökçen KAPUSUZOĞLU
Arş. Gör. Dr. Murat ERBEK

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Funda KIZILER EMER
Doç. Dr. Kerim Can YAZGÜNOĞLU
Doç. Dr. Mehmet Cem ODACIOĞLU
Doç. Dr. Serhan DİNDAR
Doç. Dr. Sine DEMİRKIVIRAN
Doç. Dr. Turgay ŞAFAK
Dr. Öğr. Üyesi Eda Havva TAN METREŞ
Dr. Öğr. Üyesi Filiz ŞAN
Dr. Öğr. Üyesi Kamile Sinem KÜÇÜK
Dr. Öğr. Üyesi Seçil VARAL
Dr. Öğr. Üyesi Ümit GEDİK
Dr. Mehtap YILMAZ

Sekretarya / Secretariat

Arş. Gör. Emre BEYAZ
Arş. Gör. Fırat SOYSAL

İletişim / Contact

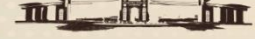
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yunus Emre Yerleşkesi
Yabancı Diller Yüksekokulu, 70200
Tel: (0338) 226 20 00
E-Posta: ufced@kmu.edu.tr

Lütfen, makale göndermek için DergiPark sistemini kullanınız:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ufced>

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI FİLOLOJİ VE ÇEVİRİBİLİM DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF
PHILOLOGY AND TRANSLATION STUDIES

Cilt / Volume: 5 – Sayı / Issue: 1
Haziran / June, 2023
e-ISSN: 2687-5586

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Adnan KARAIŞMAİLOĞLU

(Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet Cüneyt ISSI

(İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ahmet SARI

(Atatürk Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Alaâttin Karaca

(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ali AKAR

(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Ali TİLBE

(İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Türkiye)

Prof. Dr. Arif ÜNAL

(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bülent KIRMIZI

(Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Bülent OKAY

(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Cemşems TÜMER

(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
Türkiye)

Prof. Dr. Elfina SIBGATULLİNA

(Institute of Oriental Studies of the Russian
Academy of Sciences, Russia)

Prof. Dr. Hasan YILMAZ

(Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Huang RENWEİ

(Fudan University, China)

Prof. Dr. İlyas ÖZTÜRK

(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Kubilay AKTULUM

(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Faruk TOPRAK

(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mehmet Hakkı SUÇİN

(Gazi Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Mohamed HARİDY

(Ain Shams University, Egypt)

Prof. Dr. Muharrem TOSUN

(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ

(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Nihan DEMİRİYAY

(Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Türkiye)

Prof. Dr. Onur KÖKSAL

(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Reyhan ÇELİK

(Akdeniz Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Sevinç ÜÇGÜL

(Erciyes Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Sun YİNGGANG

(Zhejiang University, China)

Prof. Dr. Türkan OLCAY

(İstanbul Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Yusuf ÖZ

(Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)

Prof. Dr. Zeynep BAĞLAN ÖZER

(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye)

Prof. Dr. Zhang HUA

(Beijing Language and Culture University,
China)

Doç. Dr. Abdussamed YEŞİLDAĞ

(Kırıkkale Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Ahmet Hamdi CAN

(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Rahman AKALIN

(Trakya Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Derya ADALAR SUBAŞI
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Emad Abdelbaky Abdelbaky ALY
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Emra BÜYÜKNİSAN
(Mersin Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Fatıma Betül ÜYÜMEZ
(Anadolu Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Hakan YILMAZ
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Hassan Akbari BEİRAGH
(Semnan University, Iran)

Doç. Dr. Gonca ÜNAL CHIANG
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. İnci İNCE ERDOĞDU
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Kerim Can YAZGÜNOĞLU
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Li XİAOLİ
(Beijing Language and Culture University,
China)

Doç. Dr. Mehmet Cem ODACIOĞLU
(Bartın Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Olga N. GRIGORYEVA
(Moscow State University, Russia)

Doç. Dr. Orhan OĞUZ
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Recep DURGUN
(Selçuk Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Sabire ARIK
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Serhan DİNDAR
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Doç. Dr. Veli UĞUR
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye)

Doç. Dr. Zümre Gizem YILMAZ KARAHAN
(Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Arif YILDIRIM
(Erciyes Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Asya Sakine UÇAR
(İğdır Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ayla AKIN
(Ege Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BOZKURT
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÖZGÜLER
(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Fadime ÇOBAN
(Bartın Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Faruk TÜRK
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ŞİMŞEK
(Sakarya Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Ecem CEYLAN
(Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Feyza GÖREZ
(Erciyes Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi İhsan DOĞRU
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nesrin ŞEVİK
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan KALKIR
(Erciyes Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Pınar TAŞDELEN
(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem KASAP
(Hacettepe Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Serkut Mustafa DABBAGH
(Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Türkiye)

Dr. Öğr. Üyesi Ümit GEDİK
(Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye)

Dr. Elif KATİP ÇIRAKLI
(Ankara Üniversitesi, Türkiye)

Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi
International Journal of Philology and Translation Studies
Cilt / Volume: 5 – Sayı / Issue: 1 (Haziran / June, 2023)
e-ISSN: 2687-5586

DİZİNLER

 <p>MODERN LANGUAGE ASSOCIATION</p>	 <p>GENERAL IMPACT FACTOR</p>
 <p>Academic Resource Index ResearchBib</p>	 <p>Google Scholar</p>
 <p>ASOS indeks</p>	 <p>idealonline</p>
 <p>CiteFactor Academic Scientific Journals</p>	 <p>INFOBASE INDEX</p>
 <p>DRJI</p>	 <p>EuroPub</p>
 <p>ROOTINDEXING JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE</p>	 <p>TEI Türk Eğitim İndeksi</p>

REKTÖRDEN

Kıymetli Okurlar,

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi, 5. yayın yılını doldururken 5. cildinin 1. sayısını okurların ve akademinin beğenisine sunmaktadır. Alanında nitelikli makalelerin yer aldığı uluslararası dergimiz, Doğu ve Batı Filolojisi, Çeviribilim, Dilbilim, Göstergibilim, Değişibilim, İmgebilim gibi birçok bilim alanından çalışmalara bünyesinde yer vermektedir.

Türk dilinin başkenti Karaman'ın ve bunu şiar edinmiş üniversitemizin ulaşılabilirliğine, görünürlüğüne ve tanınırlığına katkı sunmayı hedefleyen ve başta Türkçe olmak üzere Almanca, Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce ve Rusça dillerinde araştırma makalelerine, çeviri makalelere, kitap tanıtımı ve inceleme yazılarına yer veren dergi, uluslararası nitelikte çift kör hakemlik sistemi ile yayım hayatını sürdürmektedir. Ayrıca dergimiz Academic Resource Index, Google Scholar, Türk Eğitim İndeksi, MLA, ASOS, CiteFactor, Inbase Index, Rootindexing, General Impact Factor, Idealonline, DRJI, ISRA JIF ve EuroPub gibi indekslerde taranmaktadır.

Uluslararası düzeyde bilimsel niteliklere sahip çalışmaları yayımlayarak bilim dünyasına katkıda bulunmayı amaçlayan *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim* dergimizde değerli çalışmalarını yayımlayan yazarlara ve araştırmacılara, bu çalışmaları itina ile değerlendiren hakemlerimize ve yayım sürecinde görev alan akademik personelimize en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu sayının, önceki sayılarda olduğu gibi, bilim camiasına katkı sağlamasını temenni ederim.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Mehmet GAVGALI

EDİTÖRDEN

Değerli Okurlar,

2023 yılının ilk sayısını, dört araştırma makalesi ve bir kitap incelemesi ile sizlere takdim etmekteyiz. Araştırma makalesinin ilki Sueda ÖZBENT'in, Türkçe-Almanca dil çiftindeki atasözlerinin çevirisini kaleme aldığı *Übersetzung von Kulturreferenzen und Kulturemen in den Sprichwörtern (Deutsch-Türkisch)* başlıklı çalışmadır. Çalışmada ait oldukları kültürün yansımaları olan, özellikle içinde kültürel referanslar barındıran atasözlerinin çeviri problemleri, Türkçe ve Almanca dil çifti bağlamında örneklerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Sayımızın ikinci araştırma makalesini ise Seçil VARAL'ın ve Asya Sakine UÇAR'ın *Geoffrey Chaucer'in The House of Fame ve The Parliament of Birds Eserlerinde Orta Çağ Hayvan Sembolizmi Geleneği* başlıklı çalışması oluşturmaktadır. Makale konusu itibarıyla Orta Çağ'da oldukça yaygın olan 'hayvan sembolizmi' kavramından bahsetmektedir. Söz konusu çalışmada *bestiary* geleneğinden hareketle İngiliz edebiyatının ilk büyük şairi addedilen Geoffrey Chaucer'in *The House of Fame (Şöhret Evi)* ve *The Parliament of Birds (Kuşlar Meclisi)* eserlerinde hayvan sembolizmi tartışılmaktadır.

Üçüncü araştırma makalesi de Serhat ARSLAN'ın kaleme aldığı "*Mesleğimiz Yayıncılık*" Projesi ve *TS EN ISO 17100:2015 Örnekleri Çerçevesinde Çeviri Sürecindeki Revizyon Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme* isimli çalışmadır. Bahsi geçen çalışmada Arslan, çeviri süreçlerinde revizyon eyleminin çok yönlü ve karmaşık olduğunu belirtmekte, çağımızdaki teknolojik gelişmeler sonucunda revizyon eyleminin amaca uygun işlevsel doğrultuda gerçekleşmesine yönelik gereksinimin de arttığını vurgulamaktadır. Çalışmanın neticesinde revizyon faaliyetlerinin erek metin üzerinden gerçekleştirilebilecek bir eylem türü olarak ele alınmasından kaynaklı sorunlar tespit edildiği ve revizyon faaliyetlerine tam anlamıyla odaklanılmadığı saptaması yapılmaktadır.

Sayımızın dördüncü makalesini ise Sevda PEKCOŞKUN GÜNER'in *Çevirmen-Bilgisayar Etkileşiminin Kilit Bileşeni: Doğal Dil İşleme* başlıklı çalışması oluşturmaktadır. Güner, yapay zekanın alt bir alanı olan doğal dil işlemenin çeviribilim alanında paradigma değişimlerine neden olduğunu, makine çevirisi sistemleri, otomatik özetleme araçları, terim yönetim sistemleri gibi çeviriye yardımcı araçların doğal dil işleme teknikleri ile tasarlandığını belirtmektedir ve çalışma kapsamında da doğal dil işleme uygulamalarının çeviri eylemini nasıl etkilediğini kaleme almıştır.

Sayımızın son yazısı ise Aymil DOĞAN'ın *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları* başlıklı kitabını inceleyen Yaşar AKGÜN'e aittir. Kitabın yedi ana başlıktan oluştuğunu belirten yazar, sözlü çevirinin tarihsel süreci, sözlü çevirinin türleri, sözlü çeviri çalışma

koşulları, sözlü çevirmenin nitelikleri, sözlü çevirinin evreleri, sözlü çeviride modeller ve zihinsel işlemler ve sözlü çeviride stratejiler başlıklarını ana hatları ile okura aktarmıştır.

Dergimizin mevcut sayısına çalışmaları ile katkıda bulunan kıymetli yazarlara, yazıları özveri ve titizlikle değerlendiren hakemlere ve yayım sürecinde emeği geçen tüm editör kuruluna teşekkür ediyorum. Son söz olarak, dergimizin yayımcılık politikası anlayışı doğrultusunda, dergimizin yayım sürecine iki yıl boyunca emek veren, görevi devraldığım eski editörümüz Pınar TURAN ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi Ümmügülsüm ALBİZ

İÇİNDEKİLER

Übersetzung von Kulturreferenzen und Kulturemen in den Sprichwörtern (Deutsch-Türkisch)	1
Atasözlerindeki Kültürel Referansların ve Kültüremlerin Çevirisi (Almanca-Türkçe)	
<i>Araştırma Makalesi / Research Article</i>	
Sueda ÖZBENT*	
Geoffrey Chaucer’ın <i>The House of Fame</i> ve <i>The Parliament of Birds</i> Eserlerinde Orta Çağ Hayvan Sembolizmi Geleneği.....	18
The Medieval Bestiary Tradition in Geoffrey Chaucer's <i>The House of Fame</i> and <i>The Parliament of Birds</i>	
<i>Araştırma Makalesi / Research Article</i>	
Seçil VARAL*, Asya Sakine UÇAR**	
“Mesleğimiz Yayıncılık” Projesi ve TS EN ISO 17100:2015 Örnekleri Çerçevesinde Çeviri Sürecindeki Revizyon Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme	34
An Evaluation of Revision Activities in the Translation Process within the Framework of the Examples “Professions in Publishing” Project and TS EN ISO 17100:2015	
<i>Araştırma Makalesi / Research Article</i>	
Serhat ARSLAN*	
Çevirmen-Bilgisayar Etkileşiminin Kilit Bileşeni: Doğal Dil İşleme.....	56
The Key Element of Translator-Computer Interaction: Natural Language Processing	
<i>Araştırma Makalesi / Research Article</i>	
Sevda PEKCOŞKUN GÜNER*	
Aymil Doğan - Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları.....	80
<i>Kitap İncelemesi / Book Review</i>	
Yaşar AKGÜN*	

Übersetzung von Kulturreferenzen und Kulturemen in den Sprichwörtern (Deutsch-Türkisch)

Atasözlerindeki Kültürel Referansların ve Kulturemlerin Çevirisi (Almanca-Türkçe)

Araştırma Makalesi / Research Article

Sueda ÖZBENT*

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, İstanbul, Türkiye, e-posta: sozbent@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8526-6662

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit befasst sich mit dem Übersetzen von Sprichwörtern im Sprachenpaar Türkisch-Deutsch. Sprichwörter sind nicht nur aussagekräftig, sondern auch stark kulturell geprägt. Sie gehören zum Sprachgut einer Sprachgemeinschaft. Sie vermitteln neueren Generationen traditionelle Weisheiten und Lebenserfahrung. Ein kompetenter Sprecher einer Sprache und ein professioneller Übersetzer sollte sie gut beherrschen, damit er keine Sprachfehler macht. Die Übersetzung von Sprichwörtern ist besonders schwierig, wenn die kulturelle Differenz zwischen den Kultur- und Sprachenpaaren sehr groß ist. Sehr oft gibt es keine Entsprechungen in der Zielsprache. Diese Arbeit möchte die Übersetzungsmöglichkeiten und Übersetzungsverfahren, die beim Übersetzen von Sprichwörtern eingesetzt werden, erforschen. Dazu wird zuerst das Forschungsgebiet der Phraseologie und die Stellung der Sprichwörter herausgearbeitet um Semantik und Struktur der Sprichwörter zu erleuchten. Danach wird versucht sie nach Äquivalenztypen zu klassifizieren. Es wurden hauptsächlich Sprichwörter gewählt, die Kulturreferenzen und Kultureme enthalten. Die Problematik von der Übersetzbarkeit der Sprichwörter soll Anhand von Beispielen aus der Türkischen und Deutschen Sprache diskutiert werden, ohne einen Anspruch auf die Vollständigkeit zu erheben.

Schlüsselwörter: Übersetzung von Sprichwörtern, Sprichwörter Türkisch-Deutsch, Übersetzungsverfahren, Kulturreferenzen, Kultureme

ÖZET

Bu çalışma, Türkçe-Almanca dil çiftindeki atasözlerinin çevirisini ele almaktadır. Atasözleri sadece anlamı vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda ait oldukları kültürden de derin izler içerir. Bir dil topluluğunun dil hazinesini oluştururlar. Geleneksel bilgeliği ve yaşam deneyimini yeni nesillere aktarırlar. Bir dili konuşan yetkin konuşmacıların ve profesyonel tercümanların, hata yapmamaları için o dile ilaveten atasözü ve deyim hazinesine hakim olmalıdırlar. Kültür ve dil çiftleri arasındaki kültürel fark çok büyük olduğunda atasözlerinin çevirisi özellikle zordur. Çoğu zaman hedef dilde eşdeğer karşılıkları yoktur. Bu çalışma, atasözlerinin tercümesinde kullanılan tercüme olanaklarını ve tercüme yöntemlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla atasözlerinin anlam ve yapısını aydınlatmak için öncelikle deyimbilimin araştırma alanı ve bu çerçevede atasözlerinin yeri üzerinde çalışılmıştır. Daha sonra bunlar eşdeğerlilik tiplerine göre sınıflandırılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla içinde kültürel referanslar ve kulturemler barındıran atasözleri seçilmiştir. Atasözlerinin tercüme sorunsalı, Türkçe ve Almancadan örneklerle ele alınacaktır. Çalışma atasözleri alanının tamamını kapsama iddiasında değildir.

Anahtar Sözcükler: Atasözlerinin Çevirisi, Türkçe-Almanca Atasözleri, Çeviri Stratejileri, Kültürel Referanslar, Kulturemler

1. Einleitung

Die Übersetzung von Sprichwörtern ist ein spezielles Gebiet innerhalb der Übersetzungswissenschaft. Da sie stark kulturell geprägt sind, bereiten sie den Übersetzern besondere Schwierigkeiten. Ursprünglich wurden Sprichwörter in der Volkskunde erforscht, sodass sich für diesen Wissenschaftszweig der Begriff *Parömiologie* (Sprichwort, Denkpruch) durchgesetzt hat, welches auf Röhrich/ Mieder (1977) zurückgeht. In der Volkskunde wurde die Herkunft des Sprichworts, seine geschichtliche Entwicklung und die sozial- und kulturgeschichtliche Einbettung untersucht. Permjakovs Arbeit (1984) zeigt, dass es bei den Völkern, die kein Eisen kennen, auch das Sprichwort *Man muss das Eisen schmieden, so lange es heiß ist* (Tr. Demir tavında dövülür) nicht gibt, dafür aber das Sprichwort *Forme aus Lehm, solange er feucht ist*, kennen. Sie bedeuten dasselbe: *Man soll eine Sache tun, solange es nicht zu spät ist* (Permjakov 1984: 305).¹ Dieses Beispiel zeigt, dass es aus kulturhistorischen und kulturspezifischen Gründen in unterschiedlichen Völkern unterschiedliche Realien vorhanden sind. Diese unterschiedlichen Bilder widerspiegeln sich in der Semantik des Sprichworts und sind sehr schwer in die Zielsprache zu übertragen.

Sprichwörter sind heute ohne Frage zugleich ein Forschungsbereich der Linguistik. Sie müssen bewusst gelernt werden, weil sie auch idiomatische bzw. metaphorische Bedeutungen beinhalten können, die sehr leicht zu Übersetzungsfehlern führen. Das Sprichwort „Neue Besen kehren gut“ bedeutet, dass eine Neuerung Vorteile bringt oder viel bewirken kann. Sprichwörter gehören zu den Fertigprodukten des Sprachsystems, worauf schnell zurückgegriffen werden kann, weil sie situationsgebunden mental gespeichert sind. Aus dieser Perspektive leisten sie beim Sprechen und Übersetzen eine große Hilfe. Im Vergleich zur kontrastiven Sprachwissenschaft und Phraseologie befasst sich die Übersetzung mit den sprachlichen Einheiten auf der parolé-Ebene.

Diese Arbeit beschäftigt sich insbesondere mit dem Problem der Übersetzung von Sprichwörtern für das Sprachenpaar Deutsch-Türkisch. In der Tat gibt es sehr wenige Entsprechungen bei diesem Sprachenpaar, die deckungsgleich verwendet werden. Im Folgenden wird zuerst die Stellung von Sprichwörtern innerhalb von Phraseologismen diskutiert. Danach werden sie nach den Übersetzungswissenschaftlichen Kriterien bzw. Äquivalenztypen klassifiziert und besprochen.

2. Die Klassifizierung von Sprichwörtern in der Phraseologieforschung

Phraseologie umfasst die

„Gesamtheit der phraseologischen Einheiten einer Sprache [und] ist zugleich eine Eigenständige linguistische Teildisziplin, die sich mit der Bestimmung, Abgrenzung, Klassifizierung, syntaktischer, semantischer und pragmatischer Beschreibung von Phraseologismen sowie mit ihrer Etymologie und ihrem Gebrauch beschäftigt. Zentrale Teilbereiche der Phraseologie sind Idiomatik und Parömiologie; Sprichwort.“ (Glück 2010: 512).

---

¹ Zitiert nach Burger 2010: 107

Ein *Phraseologismus* (griech. *phrasis*: Rede) ist nach Glück (2010) eine feste Wortverbindung, die sich aus zwei oder mehr Komponenten zusammensetzt. Er fasst sie in drei Gruppen zusammen:

a) Phraseologismen ohne Satzgliedwert; (z.B. weder-noch, wenn-auch; Präposition + Substantiv; z.B. in Betracht)

b) Satzgliedwertige Phraseologismen (verbale Phraseologismen, Funktionsverbgefüge, Verb-Substantiv-Kollokationen u. a.)

c) Satz- und textwertige Phraseologismen (Routineformeln, Sprichwörter, Wellerismen, Geflügelte Worte, Kollokationen u. a.)

Nach dieser Gliederung gehören Sprichwörter zu der letztgenannten Gruppe, sie sind feste Phrasen und werden als *Mikrotex*t (Fleischer 1997: 76, Burger 2010: 106, Glück 2010: 664) bezeichnet.

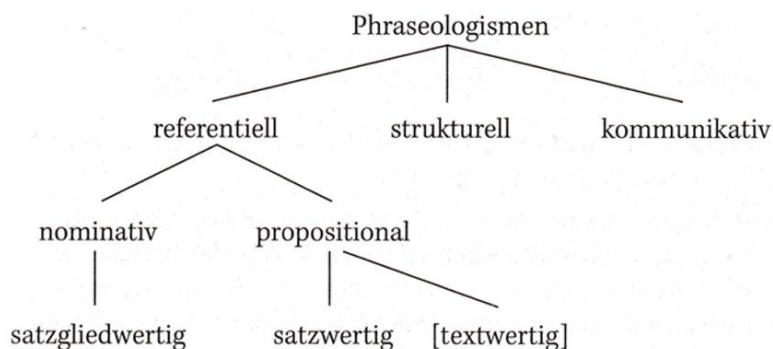
Fleischer (1977) unterscheidet Phraseologismen nach der Idiomatizität und spricht von voll-, teil- und nichtidiomatischen Phraseologismen. Ein weiteres Kriterium ist bei Fleischer der Grad der Stabilität mit unikativer Komponente (z. B. sich mausig machen). Nach referenzieller Aspekt sind „von den nichtterminologischen appellativistischen die onymischen (Schwarzes Meer) und die terminologischen (spezifisches Gewicht) Konstruktionen abzuheben“ (Fleischer 1997: 123). Nach morphologisch-syntaktischen Kriterien unterscheidet er zwischen substantivischen, adjektivischen, adverbialen und verbalen Phraseologismen.

Harald Burger (2010: 36) nimmt eine detaillierte Klassifizierung vor und unterscheidet *Phraseologismen* zuerst nach dem Kriterium der Zeichenfunktion, die sie in einer Kommunikation haben;

a) Referentielle Phraseologismen: Sie beziehen sich auf Objekte, Vorgänge oder Sachverhalte der Wirklichkeit (auch fiktiv); (z. B. Schwarzes Brett, jmdn. übers Ohr hauen, Morgenstund hat Gold im Mund ...)

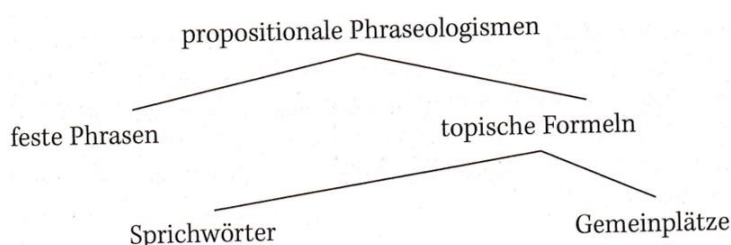
b) Strukturelle Phraseologismen: Sie haben die Funktion innerhalb der Sprache grammatische Relationen herzustellen; (z. B. in Bezug auf, sowohl- als auch ....)

c) Kommunikative Phraseologismen: Die Herstellung, Definition, Vollzug und Beendigung kommunikativer Handlungen werden durch sie vollzogen. Man nennt sie auch Routineformeln; (z. B. Guten Morgen, ich meine...)

Schema 1: Gliederung der Phraseologismen nach Burger (2010: 37)

Burger ordnet Sprichwörter zu den referentiellen Phraseologismen unter Berücksichtigung von syntaktisch-textgrammatischen Kriterien als eine Unterklasse von propositionaler Phraseologismen, die nochmals in feste Phrasen und topische Formeln segmentiert sind.

Schema 2: Gliederung der propositionalen Phraseologismen nach Burger (2010: 42)

Burger definiert *feste Phrasen* als „satzwertige Formulierungen, die in der Regel explizit an den Kontext angeschlossen sind, entweder durch bereits verfestigte Komponenten oder auch durch ad hoc formulierte Elemente“ (2010: 39). Als Beispiel kann man folgende Ausdrücke aus dem Duden geben:

- *das schlägt dem Fass den Boden aus*; Tr. *bu kadarı da fazla* (wörtl. das ist zu viel)

Bedeutung: Jetzt ist es genug, mehr kann man sich nicht gefallen lassen.

- *dreimal darfst du raten*; Tr. *bil bakalım, üç tahmin hakkın var*

Bedeutung: iron. Es liegt auf der Hand, wer od. was gemeint ist.

- *das Eis ist gebrochen*; Tr. *aramızdaki buzlar eridi* (wörtl. das Eis zwischen uns ist geschmolzen) Bedeutung: Die Stimmung hat sich gelockert, die ersten Hemmungen sind beseitigt.

- *jmds. Thron wackelt*; Tr. *koltuk sallanyor*; (wörtl. der Sessel wackelt)

Bedeutung: Jemandes führende Position ist gefährdet.

Topische Formeln sind satzwertige Formulierungen, „die durch kein lexikalisches Element an den Kontext angeschlossen werden müssen“ (2010: 41). Da sie *generalisierende Aussagen* sind, sind sie auch ohne Kontext verständlich. Burger unterscheidet in diesem Bereich Sprichwörter und Gemeinplätze. Gemeinplätze (auch *Evidenzformeln*) sind Selbstverständlichkeiten und bringen keine neuen Einsichten:

- Was man hat, das hat man (Tr. varsa vardır), was sein muss, muss sein (Tr. olması gereken olacak, olacakla öleceğe çare yok) usw.

Spruchwörter werden schriftlich oder mündlich immer in einem bestimmten Kontext gebraucht. Da sie im Unterschied zu den Phraseologismen in sich geschlossene Sätze sind, bedürfen sie kein lexikalisches Element um an den Kontext angeschlossen zu werden. Aus semantischer Sicht werden sie aus diesem Grund als *Mikrotex*te bezeichnet. Da sie meistens auch ohne Kontext verständlich sind, werden sie gerne zitiert. Phraseologismen werden hingegen reproduziert. Reim und Rhythmus ist in vielen Sprichwörtern anzutreffen (*Was du heute kannst besorgen, das verschiebe nicht auf morgen*; Tr. *Bugünün işini yarına bırakma.*). Durch diese Eigenschaft werden sie auch leicht im Gedächtnis behalten. Das Sprichwort wird als „eine feste Wendung mit lehrhafter Tendenz, die sich auf das praktische Leben bezieht und i. d. R. einen Einzelfall verallgemeinert als ‚Lebensweisheit‘ empfiehlt“ (Glück 2010: 664), definiert. Die Werte und Normen, die sie vermitteln, widerspiegeln kulturelle und soziale Einstellungen zu einer bestimmten Zeit, die in einer bestimmten Gesellschaft gelten. Die bewertende Aussage wird in den Sprichwörtern indirekt vermittelt. Die Wirklichkeit wird mit der Bildlichkeit eines Sprichworts meisterhaft schattiert. Bildhaftigkeit ist nicht in allen Sprichwörtern anzutreffen. Diese soziale und pragmatische Funktion des Sprichworts verleiht ihm eine große Rolle in einer Kommunikationssituation. Aus einem Sprichwort kann sich im Laufe der Zeit ein Phraseologismus bilden: *jmdm. eine Grube graben* (jmdm. hinterhältig schaden wollen) entstand aus dem Sprichwort; *Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein*; (Tr. *El için kuyu kazan evvela kendi düşer*).

Da sie an neue Generationen Weisheiten, Überzeugungen und Lebenserfahrungen weitergeben, werden sie sowohl in schriftlichen als auch in mündlichen Texten sehr oft verwendet. Inhaltlich können Sprichwörter Warnung, Argument, Überredung, Trost, Besänftigung, Bestätigung, Überzeugung, Mahnung, Feststellung, Erklärung, Rechtfertigung usw. ausdrücken. Man kann sagen, dass sie kulturell geprägte kognitive Formeln sind.

Fleischer (1994) bezeichnet Sprichwörter als (Mini-)Texte und ist sogar der Meinung, dass sie eine spezifische Textsorte sind. „Phraseologismen dagegen sind nicht Repräsentanten von Textsorten [...]“ (Fleischer 1994: 156). „Es ist ein Text in Satzstruktur und zwar in Ein-Satz-Struktur. [...] Komponenten sind nicht umkehrbar“ (Fleischer 1994: 159). Er ordnet Sprichwörter mit Rätsel, Volkslied und Märchen zusammen unter die Volksdichtung. Diese Einstellung zeigt zugleich, dass Sprichwörter Generationen hindurch Träger von kulturgeschichtlichen Besonderheiten einer Sprachgemeinschaft sind.

Sie sind zugleich ein Zeichen für eine perfekte Sprachverwendung. Kompetente Sprecher einer Sprache zeichnen sich damit aus, dass sie Sprichwörter und idiomatische Wendungen sehr gut beherrschen. Darüber hinaus müssen Übersetzer, sowohl in der Ausgangssprache als auch in der Zielsprache über die Anwendung von phraseologischen Ausdrücken sich besonders gut auskennen.

3. Probleme bei der Übersetzung von Sprichwörtern

Das erste Problem bei der Übersetzung von Sprichwörtern beruht in erster Linie auf der Schwierigkeit, sie als solche seitens des Übersetzers zu identifizieren. Die zweite Schwierigkeit ist, dass Sprichwörter nicht richtig interpretiert werden, wenn der Übersetzer in der Zielkultur und Zielsprache (ZS) nicht geübt ist und wenig Erfahrung mit dem Übersetzen von Sprichwörtern hat. Da ähnlich klingende Sprichwörter nach ihrer Pragmatik und Kontextzugehörigkeit nicht identisch verwendet werden (falsche Freunde), können sie zu fehlerhaften Übersetzungen führen. Kulturspezifika beziehen sich auf den gesamten kulturhistorischen Hintergrund, der sich als Erfahrungen, Wertvorstellungen und Weltanschauungen aller Muttersprachler einer Sprach- und Kulturgemeinschaft auszeichnet. Sie sind geistreiche Sprüche mit rhetorischer Wirkung, wobei sie zugleich die Rede schmücken. Das Gelingen der Kommunikation vollzieht sich auf der Ebene der parole, wobei sprachliche, soziale und kulturelle Konventionen zum Tragen kommen.

Bis auf sehr wenige Ausnahmen können Sprichwörter wörtlich übersetzt werden, die in ihrer Bedeutung denotativ und konnotativ einander entsprechen. Die Phraseologieforschung arbeitet mit dem Begriff der Äquivalenz. Je weiter die Ausgangssprache (AS) und die Zielsprache (ZS) sowohl sprachtypologisch und als auch geographisch, kulturell und historisch voneinander entfernt sind, umso schwieriger ist es deckungsgleiche Entsprechungen in beiden Sprachen zu finden. Es wird versucht auf der syntaktischen, semantischen, pragmatischen, stilistischen und rhythmischen Ebenen möglichst nahe äquivalente Entsprechungen in der ZS zu finden. Hauptsächliche Probleme bei der Übersetzung der Sprichwörter kann man wie folgt festhalten:

- a) Es gibt keine Entsprechung in der ZS für das AS-Sprichwort.
- b) Obwohl AS-Sprichwort und ZS-Sprichwort einander sehr ähneln, ist der kontextuelle Gebrauch unterschiedlich.
- c) Sprachspiele in den Sprichwörtern können nicht in ihrer Expressivität in der ZS wiedergegeben werden. Dies führt zu Stilunterschieden.
- d) Bildlichkeit in den Sprichwörtern können nicht immer übertragen werden.
- e) Es ist schwierig Idiomatizität, Reim und Rhythmus in der ZS wiederzugeben.

4. Möglichkeiten der Übersetzung von Kulturreferenzen und Kulturemen in Sprichwörtern

Es gibt Mitte der 60er Jahre Arbeiten über die Übersetzung von Phraseologismen, die seitens der kontrastiven Linguistik durchgeführt wurden. Übersetzungswissenschaftlich orientierte Forschungen, die sich mit diesem Problem befassten, untersuchten das Material auch mit linguistischen Methoden (z. B. Levý 1969, Albrecht 1973, Diller / Kornelius 1978, Földes 1996 u. a.). Diese Arbeiten waren nicht umfangreich und nahmen sich die Äquivalenz als Maßstab für die Klassifikation von phraseologischen Entsprechungen, sodass sie nach Äquivalenztypen voringen. Bei Koller (2007) kann man eine ähnliche Vorgehensweise für phraseologische Entsprechungen beobachten:

a) 1:1 Entsprechung (totale Äquivalenz), semantische Äquivalenz (weitgehend);

Kriterien: übereinstimmende lexikalische Besetzung und syntaktische Struktur, keine oder minimale konnotative Unterschiede.

Beispiele: dt. Schritt für Schritt (tr. adım adım); dt. eine Rolle spielen (tr. rol oynamak)

b) 1: Substitutions-Entsprechung (Ersetzung durch ein anderes Phrasem, Substitutions-Äquivalenz)

Kriterien: semantische Äquivalenz, unterschiedliche lexikalische Besetzung, keine oder geringfügige konnotative Unterschiede.

Beispiele: die Flinte ins Korn werfen (tr. havlu atmak)

c) 1: Teil-Entsprechung (partielle Äquivalenz)

Kriterien: semantische Äquivalenz, geringfügige Unterschiede in der lexikalischen Besetzung und / oder der syntaktischen Struktur und / oder konnotative Unterschiede.

Beispiele: jemanden grün und blau schlagen (tr. eşek sudan gelinceye kadar dövme; wörtl. Schlagen bis der Esel von der Wasserquelle kommt)

d) 1: Null-Entsprechung (Null- Äquivalenz)

Kriterien: in L2 gibt es kein semantisches äquivalentes Phrasem

Beispiele: Leichen im Keller haben (etwas Schlimmes, Kriminelles getan haben) (2007: 605ff).

Die Sprichwörter sind vollständige Sätze und werden nicht in ein Satz eingebettet. Sie müssen selbstverständlich kontextuell richtig verwendet werden.

„Aus der translationswissenschaftlichen Perspektive wird der Translator im konkreten Übersetzungsauftrag von einem AS-Text ausgehend handeln. Dies bedeutet, dass ein Phrasem in einer bestimmten Situation und in einem bestimmten Kontext, d. h. auch in einer bestimmten Bedeutung gebraucht wird. Der Translator wird nach einer ZS-Entsprechung allein für diesen bestimmten Sprachgebrauch suchen. Dies erleichtert die Arbeit des Translators.“ (Özben 2020: 98).

Es gibt dennoch sehr viele Faktoren, die bei der Übersetzung von Sprichwörtern ins Spiel kommen. Als Erstes sollte man sich die Frage stellen, ob es ein Sprachspiel, Rhythmik, Reim oder idiomatisch verwendete Ausdrücke in dem zu übersetzenden Sprichwort gibt. Bei der Suche nach einer Entsprechung in der ZS sollte unbedingt der Kontext, in der das ZS-Sprichwort verwendet wird, genau erforscht werden. Im nächsten Schritt sollte das gefundene ZS-Sprichwort darauf hin untersucht werden, ob es kontextuell eine Entsprechung für das AS-Sprichwort ist.

„Übersetzung ist in einem weiteren Sinne immer Kulturarbeit, in einem engeren Sinne Spracharbeit: Arbeit mit der anderen und an der eigenen Kultur, Arbeit mit und an der eigenen Sprache“ (Koller 2011:54). Dies gilt für die Sprichwörter umso mehr. Die Übersetzer interpretieren eine fremde Kultur ausgehend von ihrer eigenen Kultur in der sie hineingeboren wurden. Beim Spracherwerb wird „nicht nur eine Sprache, sondern auch Normen, Verhaltensweisen und -regeln einer Sprachgemeinschaft als ein soziales Wesen dieser Gesellschaft, der er

angehört [erlernt]. Somit erwirbt der Mensch sprachliche Verhaltensweisen und die pragmatische Anwendung der Sprache im sozialen Leben” (Özbent 2020: 59ff). Sprache als soziales Handeln erfordert auch das Wissen über soziokulturelle Zusammenhänge einer Sprachgemeinschaft. Dazu gehören *Kultureme* und *Realien*. Nach Els Oksaar (1988) sind *Kultureme* im Allgemeinen kulturell geprägte Standardsituationen des kommunikativen Handelns und Verhaltens von Menschen, wie z. B. Danken, Komplimente machen, Grüßen, Schweigen usw., wobei verbale und nonverbale *Kultureme* unterschieden werden. Als die kleinste Einheit der Kultur sollten die *Kultureme*, die auch regional unterschiedlich sein können, in den Übersetzungsprozess einbezogen werden. *Realia* bzw. *Realien*, die auch in Sprichwörtern vorkommen, werden als „Element des Alltags, der Geschichte, der Kultur, der Politik u. drgl. eines bestimmten Volkes, Landes, Ortes, die keine Entsprechung bei anderen Völkern, in anderen Ländern, an anderen Orten hat“ (Markstein 2006: 288) definiert. Die Tatsache, dass man beim Übersetzen keine Entsprechung in der Zielsprache findet, kann als ein Zeichen für eine Realie bewertet werden. In der Forschung werden auch *Kulturspezifika* unterschieden. Sie können Sachverhalte, Gegebenheiten oder Ausdrücke sein, die kulturell geprägt sind und in einer bestimmten Sprache in dieser bestimmten Form verwendet werden. *Realien* sind umfassender als Kulturspezifika, weil sie Naturgegenstände einschließen. In der Forschung werden Kulturspezifika und Realien unter Kulturreferenzen zusammengefasst. Kulturreferenzen „sind als ein Übersetzungsproblem zu betrachten, die sich zuerst als Lücken im lexikalischen System einer Sprache zeigen“ (Özbent 2020: 107). Der „Umgang mit den *Realien*, d. h. den Gegenständen und Sachverhalten, die dem Leser des Zieltextes nicht unmittelbar vertraut sind, gehört in den Bereich der Übersetzungsstrategie“ (Albrecht 2017: 70). „Der Translator allein entscheidet darüber, ob er verfremdend oder einbürgernd übersetzt und darf nicht einfach landeskonventionelle und kulturspezifische Elemente ohne zu reflektieren in den ZT übernehmen“ (Özbent 2020: 107).

Ausgehend von den oben diskutierten Kriterien nach Koller, nimmt sich diese Arbeit vor, speziell für Sprichwörter eine adäquate Klassifikation zu erstellen. Bei dieser Klassifikation wird versucht, soweit wie möglich auch *Kultureme* und Kulturreferenzen (*Realien* und *Kulturspezifika*) zu berücksichtigen:

- a) Sprichwörter, die in der AS und ZS semantisch bzw. pragmatisch äquivalent sind und auch weitgehend strukturell übereinstimmen (totale Äquivalenz).

Deutsch	Türkisch	Bedeutung
Reden ist Silber Schweigen ist Gold.	Konuşmak gümüşse sükut altındır.	Schweigen ist mehr wert als Reden. Manchmal ist es besser, nichts zu sagen.
Stille Wasser sind tief.	Sessiz sular derin olur.	Introvertierte Personen haben ein seelisches Innenleben; Personen, die nicht viel reden, haben eigentlich viel zu sagen.
Keine Rosen ohne Dornen.	a) Dikensiz gül olmaz. b) Gülü seven dikenine katlanır. (wörtl. Wer die Rose	Alles hat Nachteile; man muss einiges ertragen damit man etw.

	liebt, muss die Dornen ertragen.)	gutes, schönes erhält bzw. sein Ziel erreicht.
Keine Antwort ist auch eine Antwort.	Sükut ikrardır. (wörtl. Schweigen ist Geständnis)	Auch wenn man schweigt, wird es als akzeptieren des Gesagten bewertet.
Die Spreu vom Weizen trennen.	Sap ile samanı ayırmak.	Das Gute vom Schlechten unterscheiden.
Irren ist menschlich.	Beşer şaşar.	Menschen können Fehler machen.
Bellende Hunde beißen nicht.	Havlayan köpek ısırılmaz. (wörtl. Bellender Hund beißt nicht.)	Laut schimpfende, drohende Menschen sind nicht gefährlich.
Kindermund tut Wahrheit kund.	Çocuktan al haberi. (wörtl. Wahre Nachricht vom Kind bekommen)	Kinder sagen die Wahrheit.
Der Fisch stinkt vom Kopf her.	Balık baştan kokar.	Die Führungskräfte einer Organisation sind verantwortlich, wenn es Probleme gibt.
Lange Rede, kurzer Sinn.	Uzun lafın kıyası. (wörtl. Zusammenfassung langer Rede.)	Um es in Kürze noch einmal zusammenzufassen.

Tabelle 1: Beispiele, die semantisch bzw. pragmatisch äquivalent sind

Die Beispiele, die in der Tabelle 1 zu finden sind, bilden keine große Gruppe. Sie sind semantisch bzw. pragmatisch äquivalent und auch weitgehend strukturell übereinstimmend. Inhaltlich betrachtet drücken sie allgemein geltende Ansichten, die in den meisten Sprachen zu finden sind.

b) Sprichwörter, die in der AS und ZS semantisch bzw. pragmatisch äquivalent sind, aber einen Perspektivenwechsel beinhalten

Deutsch	Türkisch	Bedeutung
Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.	Armut dibine düşer. (wörtl. Die Birne fällt direkt unter den Baum.)	Kinder geraten nach den Eltern. Apfel – Birne nicht weit – direkt unter
Wer rastet, der rostet.	İşleyen demir pas tutmaz. İşleyen demir ışıldar. Arbeitendes Eisen rostet nicht/ glitzert.	Wer arbeitet ist gesundheitlich fit, arbeiten ist gesundheitlich gut. rasten – rosten (negative Perspektive) arbeitendes Eisen – rostet nicht/ glitzert (positive Perspektive)

Wer nicht hören will, muss fühlen.	Tekdir ile uslanmayanın hakkı kötektir. (wörtl. Wer mit Tadel nicht vernünftig wird, verdient Prügel)	Wer die Mahnungen nicht beachtet, muss die schlimmen Folgen ertragen. Was im Deutschen verschleiert gesagt wird, ist im Türkischen ganz offen ausgedrückt.
Eine Hand wäscht die andere!	El eli yıkar, iki el de yüzü yıkar. (wörtl. Eine Hand wäscht die andere, beide Hände waschen das Gesicht.)	Man hilft sich gegenseitig.
Aller Anfang ist schwer.	Başlamak işin yarısıdır. (wörtl. Das Anfangen ist schon die Hälfte der Arbeit.)	Wenn man mit einer Arbeit anfängt, fällt ist der erste Anfang schwer. Danach kommt man voran.
Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr.	Ağaç yaşken eğilir. (wörtl. Den Baum kann man biegen, wenn er noch jung ist.)	Als Kind lernt man vieles sehr schnell. Mit dem Alter wird es schwierig sich neues anzueignen.

Tabelle 2: Beispiele, die einen Perspektivenwechsel beinhalten

Diese Beispiele in der Tabelle 2 sind semantisch bzw. pragmatisch äquivalent, drücken eine äquivalente Bedeutung aus. Sie sind aber in der Ausdruckweise anders und haben somit einen Perspektivenwechsel. Die Kulturen können denselben Sachverhalt aus einer negativen bzw. positiven Perspektive ausdrücken. „Wer rastet, der rostet“ ist aus der Perspektive des Nichtstuns also aus negativer Sicht ausgedrückt. Dahingegen beinhaltet das Sprichwort „İşleyen demir pas tutmaz. / İşleyen demir ışıldar.“ (Arbeitendes Eisen rostet nicht/ glitzert.) eine entgegenrichtete Betrachtungsweise desselben Sachverhalts.

c) Sprichwörter, die in der AS und ZS semantisch bzw. pragmatisch äquivalent sind, aber mit anderen sprachlichen Bildern anders ausgedrückt werden (Substitutions-Äquivalenz).

Deutsch	Türkisch	Bedeutung
Wer sich zur Kuh macht, der wird gemolken.	Sen eşek olduktan sonra semer vuran çok olur. Wenn du dich zum Esel machst, werden viele dir einen Packsattel auflegen.	Wer alles erduldet wird immer mehr belastet. Kuh - Esel
Lügen haben kurze Beine.	Yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Die Kerze des Lügners brennt bis zum Abendgebet. (yatsı: Gebet im İslam; 1,5- 2 Stunden nach dem Sonnenuntergang).	Mit Lügen kommt man nicht weit. Kurze Beine – nicht weit gehen können Kerze – hält nicht lange an (Realie: <i>yatsı</i> ist eine islamische Gebetszeit)
Morgenstund hat Gold im Mund./	Erken kalkan yol alır.	Wer mit der Arbeit am frühen Morgen anfängt, schafft mehr./ Wer zuerst kommt, hat den Vorteil.

Wer zuerst kommt, mahlt zuerst.	(wörtl. Wer früh aufsteht, kann eine lange Strecke zurücklegen.)	
Wer den Groschen/ Pfennig nicht ehrt ist des Talers nicht wert.	Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz. (wörtl.: Wer sich mit dem Wenigen nicht zufriedengibt, wird das Mehr auch nicht finden.)	Sparsamkeit und maßvoller Umgang mit Geld ist eine Tugend. Realien: Groschen, Pfennig, Taler
Gleich und gleich gesellt sich gern.	Hacı hacıyı Mekke'de, derviş derviş tekke de bulur. Ein Hadschi (Pilger) trifft einen Hadschi in Mekka, ein Derwisch trifft einen Derwisch in einem Derwischkloster.	Menschen, die ähnlich denken, gleiche Ziele und Eigenschaften haben, treffen sich gern. Gleichgesinnter finden immer zueinander. Kulturreferenzen: Hadschi, Mekka, Derwisch, Derwischkloster
Viele Köche verderben den Brei.	Nerede çokluk orada bokluk (wörtl. Wo viele Menschen sind, gibt es nur schlechtes.)	Es kommt nichts Gutes zustande, wenn sich zu viele in eine Sache einmischen.
Seine Hände in Unschuld waschen.	Sütten çıkmış ak kaşık. (wörtl. Ein Löffel, der gerade aus der Milch herausgenommen wurde.)	Jede mögliche Schuld ablehnen.
Es bleibt / alles beim Alten.	Eski hamam eski tas. (wörtl. Altes Hamam, alter Hamamschüssel.)	Nichts hat sich geändert.
Auf Regen folgt Sonnenschein.	Her yokuşun inişi vardır. (wörtl. Jede Steigung hat einen Abhang.)	Nach schlechten Zeiten kommen bessere Zeiten.
Etwas durch die Blume sagen	Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla. (wörtl.: Meine Tochter ich sage es dir, aber ich meine die Schwiegertochter)	Etwas indirekt und schonend sagen, nicht kränken wollen.
Lieber den Spatz in der Hand als die Taube auf dem Dach.	Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak. (wörtl.: Um Reis zu kaufen nach Dimyat gehen und zuhause die eigene Weizengrütze verlieren.)	Dt.: Lieber einen kleinen Gewinn als unsichere Hoffnungen. Tr.: Wegen Übereifer auch das, was man in der Hand hatte, verlieren. Kulturreferenz: Dimyat (eine Hafenstadt im Ägypten)
Wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen.	Kuş uçmaz, kervan geçmez.	Eine gottverlassene Gegend.

	(wörtl. Wo kein Vogel fliegt und keine Karawane vorbeizieht.)	
Jmdn um die Hand bitten/ um die Hand anhalten	Kızı bin kişi ister bir kişi alır. (wörtl. Tausend Bewerber halten um die Hand eines Mädchens an, aber nur einer bekommt sie.)	Etwas Schönes / Gutes will jeder haben, aber nur einer wird es bekommen. Die Anspielung, die Szene und die Zeremonie sind in beiden Kulturen unterschiedlich, somit sind die Kulturreferenzen und das Kulturem unterschiedlich.

Table 3: Beispiele mit unterschiedlichen sprachlichen Bildern

Die Beispiele in der Tabelle 3 sind in beiden Kulturen mit anderen sprachlichen Bildern anders ausgedrückt. Sie beinhalten Kulturreferenzen wie z.B. Groschen, Pfennig, Taler, Hänschen, yatsı (Abendgebet im İslam), hacı (Hadschi; Pilger), Mekke (Mekka), derviş (Derwisch), tekke (Derwischkloster), Hamam, Dimyat (eine Hafenstadt im Ägypten), bulgur (Weizengrütze). Das Sprichwort „Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla” belegt die Anspielung auf die Beziehung zwischen Schwiegervater bzw. Schwiegermutter und Schwiegertochter nach türkischen Sitten (ist ein Kulturem), somit ist das Bild in der türkischen Sprache in der deutschen Entsprechung nicht mehr vorhanden, weil wichtige kulturelle Elemente sich ändern oder verloren gehen. Diese Kulturreferenzen zu verstehen und zu übersetzen, braucht der Übersetzer sowohl Sprachkompetenz als auch Kulturkompetenz. Er muss kulturelle Feinheiten bzw. Besonderheiten in beiden Sprachen kennen, diese Sprichwörter erkennen, richtig interpretieren und sie richtig in die ZS und Zielkultur (ZK) übertragen. Die lexikalischen Varianten, die nicht synonym sind, aber doch in der Übersetzung funktionsmäßig angebracht sind, tragen dazu bei, dass das Sprichwort in semantischer Hinsicht akzeptabel ist, da das Gesamtbild bzw. die Gesamtaussage erhalten bleibt.

d) Sprichwörter, die in der ZS keine Entsprechung haben (Null-Äquivalenz)

Deutsch	Türkisch	Bedeutung
	Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya. (wörtl. Wenn man die Tochter ihrem Herzen überlässt, wird sie entweder den Schlagzeuger od. den Zurna-Spieler heiraten.)	Wenn man die Tochter in ihrer Entscheidung fürs Heiraten frei lässt, kann sie mit einem unpassenden Mann heiraten. Dieses Sprichwort beinhaltet eine Anspielung an auf das Kulturem der Heiratszeremonie in der türkischen Kultur.
	Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır. (wörtl. Eine Tasse türkischer Kaffee bleibt vierzig Jahre in Erinnerung.)	Eine gute Tat, wenn sie auch noch so klein ist, vergisst man nicht (Freundschaft). Kulturem: türkischer Kaffee
	Deve büyüktür amma beşini bir eşek çeker. (wörtl. Das Kamel ist groß, aber ein Esel zieht fünf von ihnen.)	Klugheit hat nichts mit Größe zu tun. Ein kluger Mensch reicht um viele andere

		Menschen nach sich zu ziehen; östliche Kulturreferenz: Kamel
	Her firavunun bir Musa'sı çıkar. (wörtl. Jeder Pharao hat einen Moses.)	Es gibt immer jemanden, der einen Menschen vor einem grausamen Menschen rettet.
	Ne verirsen elinle, o gider seninle. (wörtl. Was du mit eigener Hand gibst, wirst du mitnehmen.)	Wer hilfsbedürftigen Menschen hilft, wird (nach islamischer Glaube) im Jenseits vom Gott belohnt. Kulturem: Islam
	İt ürür kervan yürür. (wörtl. Der Köter bellt, die Karawane zieht weiter.) Helmut Kohl: Die Hunde bellen, die Karawane zieht weiter.	Wenn jemand auf dem richtigen Weg ist, kann ihn niemand hindern sein Ziel zu erreichen. Östliche Kulturreferenz: Karawane
	Allah sevdiği kuluna dert verir. (wörtl.: Allah gibt demjenigen Leid, den er liebt.)	Das Leid, das von Gott kommt wird im Islam als eine Prüfung der Person auf dieser Welt verstanden. Kulturem: Islam
	Kervan yolda düzülür. (wörtl. Karawane macht sich auf den Weg ohne vollständig vorbereitet zu sein.)	Wenn wenig Zeit für eine Arbeit vorhanden ist, fängt man sofort mit der Arbeit an und die Einzelheiten werden im Laufe der Arbeit vervollständigt. Kulturreferenz: Zug der Karawane, eine östliche Kulturreferenz.
	Cama gelsin cana gelmesin.	Wenn Glas/Porzellan bricht wird dieses Sprichwort verwendet. Scherben sollen Böses vertreiben. Bringen allerdings nicht unbedingt Glück, wie im deutschen Sprichwort. (Kulturreferenz: Aberglaube)
Der dümmste Bauer hat die dicksten Kartoffeln.		Ohne größere geistige Anstrengung hohen Gewinn machen.
Scherben bringen Glück.		Wenn etwas zerbricht soll Glück bringen. (Kulturreferenz: Aberglaube)
Man soll den Tag nicht vor dem Abend loben.		Man sollte sich einer Sache nicht sicher sein, bevor sie wirklich entschieden ist. Man sollte sich nicht zu früh freuen
Da liegt der Hund begraben.		Das ist es, worauf es ankommt; das ist die Ursache des Übels.

Glück und Glas, wie leicht bricht das.		Glück kann sehr schnell enden.
--	--	--------------------------------

Tabelle 4: Beispiele, die im Deutschen bzw. im Türkischen keine Entsprechung haben.

Die Tabelle 4 beinhaltet Beispiele für Sprichwörter, die in der ZS keine Entsprechung haben. Auch diese Sprichwörter enthalten Kulturreferenzen wie z.B. zurnacı (Zurnaspieler; Zurna ist ein typisch türkisches Musikinstrument), kervan (Karawane), Allah usw. Man kann festhalten, dass bei diesen Sprichwörtern das Problem der Unübersetzbarkeit von den Kulturemen, die in sprachlichen Bildern und Methapern stecken, kommen. „Kızı bin kişi ister bir kişi alır“ widerspiegelt die türkische Sitte bzw. das Ritual, wie um die Hand eines Mädchens gehalten wird. An diesem Ritual nehmen beide Familien und Großeltern teil und haben das Wort. „Kızı gönlüne bırakırsan ya davulcuya varır ya zurnacıya“ enthält Anspielung an dieses Ritual, das ein Kulturem der türkischen Kultur darstellt. Türkischer Kaffee wird Freunden angeboten als Zeichen für eine langlebige Freundschaft. Das Bild einer Karawane ist ein wohlbekanntes Kulturem für orientalische Völker. Es gibt sehr viele Sprichwörter, die mit Kamel, Esel oder Karawane bzw. Karawanserei zu tun haben. Sprichwörter, die auf die Religion, religiöse Rituale und religiöse Handlungen zurückzuführen sind, bilden hauptsächlich die Kultureme. Sie sind schwer zu übersetzen, weil das sozialhistorische Hintergrundwissen in der ZS und ZK fehlt.

5. Schluss

Diese Arbeit zeigt, dass die Übersetzung von Sprichwörtern spezielle Schwierigkeiten aufweisen, weil sie u.a. Kulturreferenzen und Kultureme enthalten. Die besprochenen Sprichwörter sind mit Vorstellungen und Wahrnehmungen verbunden, die kulturell geprägt sind. *Namaz, Allah, Hamam und Zurna* sind im Duden als Direktentlehnungen zu finden, weil sie keine Entsprechungen im Deutschen haben. „*Derwisch, Hadschi, Karawane, Pascha, Bey, Maschallah und Samowar*“ sind als Lehnwörter im Duden aufgenommen worden.

Der Übersetzer hat die Aufgabe das Bildsymbol und den Sinn des AS-Sprichworts adäquat in die ZS zu übertragen, sodass das ursprüngliche Bild und das Ziel möglichst erhalten bleiben. Dabei stößt er sehr schnell auf kulturelle Barrieren, die er bewältigen muss. In unterschiedlichen Kulturen wird in vergleichbar ähnlichen Situationen selten dasselbe gesagt. Eine wortwörtliche Übertragung führt sehr oft zum Verlust des Bildsymbols und des Sinnes, sodass die Übersetzung unverständlich wird. In Ausnahmefällen kann eine Entlehnung eines Sprichworts durch das erstellte Bild funktionieren. Die Entlehnung des deutschen Sprichworts „Ein fauler Apfel steckt hundert gesunde an“ ist durch das Bildsymbol, welches gut vergegenwärtigt werden kann, trotzdem verständlich. Die Lemmatisierung als Direktentlehnungen von Bezeichnungen für Kulturreferenzen *Ayran, Salep, Kefir, Baklava, Döner* usw. und im Türkischen *Quark, Sahne, Nescafe, Tiramisu, Cheesecake* ist ein Zeichen dafür, dass es keine Entsprechungen in der ZS und ZK existieren und ein Bedarf nach diesen Wörtern besteht. Aus diesem Bedarf haben viele Getränke- und Speisennamen in allen Sprachen einen Platz gefunden.

Nur mit herkömmlichen Übersetzungsmethoden wie *frei*, *wörtlich*, *verfremdend* oder *einbürgernd* können Sprichwörter nicht allein übersetzt werden, weil man das differenzierte Wahrnehmungsvermögen der Völker berücksichtigen muss. Man kann u.a. folgende Verfahren nennen, die je nach Bedarf auszuwählen sind:

Es kann ein Lexem aus der ZS entlehnt, ersetzt werden oder wie oben schon besprochen, ein Lehnwort an die Stelle des Lexems verwendet werden. Man kann grammatische Umstellungen vornehmen und bei äquivalenten Entsprechungen semantische Entlehnungen vornehmen. Bei der Perspektivenänderung kann semantische Modulation angewandt werden. Bei den Sprichwörtern, die Reime und Wortspiele enthalten, können semantische Mutationen (Veränderungen) durchgeführt werden. Der Übersetzer muss bei der Übersetzung von Sprichwörtern je nach Bedarf unterschiedliche Übersetzungsverfahren anwenden. Er darf niemals den kulturellen Aspekt vernachlässigen.

LITERATURVERZEICHNIS

- Albayrak, Nurettin (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı.
- Albrecht, Jörn (1973 / 2005). *Übersetzung und Linguistik*. Tübingen: Narr.
- Albrecht, Jörn (2017). *Kultur und Kulturwissenschaft. Ihre Bedeutung für die Translationswissenschaft und für die Translationspraxis*. In: Heller, Lavinia (Hg.): *Kultur und Übersetzung. Interkulturalität Studien zu Sprache, Literatur und Gesellschaft*. Bielefeld: transcript Verlag, S.65-92.
- Burger, Harald (2010). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Grundlagen der Germanistik 36. Erich Schmidt: Berlin.
- Diller, Hans-Jürgen / Kornelius, Joachim (1978). *Linguistische Probleme der Übersetzung*. Tübingen: Niemeyer.
- Fleischer, Wolfgang (1994). *Phraseologismus und Sprichwort: lexikalische Einheit und Text*. In: Sandig, Barbara (Hrg.). *EUROPHRAS 92.Tendenzen der Phraseologieforschung*. Bochum: Universitätsverlag, 155-175.
- Fleischer, Wolfgang (1997). *Phraseologie der deutschen Sprache*. Niemeyer: Tübingen.
- Földes, Csaba (1996). *Deutsche Phraseologie kontrastiv. Intra- und inter-linguale Zugänge*. Heidelberg: Groos.
- Glück, Helmut (Hrsg.) (2010). *Metzler Lexikon Sprache*. Metzler: Stuttgart.
- Koller, Werner (1994). *Phraseologismen als Übersetzungsproblem*. In: Sandig, Barbara (Hrsg.). *EUROPHRAS 92.Tendenzen der Phraseologieforschung*, Bochum: Universitätsverlag, . 351-375.
- Koller, Werner (2007). *Probleme der Übersetzung von Phrasemen*. In: Burger, Harald / Dimitrij, Dobrovol'skij / Kühn, Peter / Norrick, Neal R. (Hg.): *Phraseologie / Phraseology*. (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 28.1) Berlin / New York: de Gruyter, 605-613.
- Koller, Werner (2011). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Tübingen: Francke.
- Levý, J. (1969). *Die literarische Übersetzung: Theorie einer Kunstgattung*. Frankfurt a. M., Bonn.
- Markstein, Elisabeth (2006). *Realia*. In: Snell-Hornby, Mary (Hg.) *Handbuch Translation*. Tübingen: Stauffenburg, 288-291.

- Oksaar, Els (1988). *Kulturemtheorie. Ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Özbent, Sueda (2020). *Transkulturalität in der Translation. Anhand von Übersetzungen ausgewählter Erzählungen aus dem Türkischen ins Deutsche*. Ankara: Nobel.
- Özbent, Sueda (2022). *Kültürem Teorisinin Çevirideki Önemi*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/ The Journal of International Social Research. Cilt 15, Sayı 88, 1-12.
- Pala, İskender (2013). *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*. İstanbul: Kapı.
- Redensarten-Index (Erişim tarihi: 10.10.22) <https://www.redensarten-index.de/>
- Röhrich, Lutz/ Wolfgang, Mieder (1977). *Sprichwort*. Metzler: Stuttgart.
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (Erişim tarihi: 8.10.2022) <https://sozluk.gov.tr/>

EXPANDED SUMMARY

Translation of Cultural References and Culturems in the Proverbs (German-Turkish)

The translation of proverbs is a special field within translation studies. Since they have strong cultural characteristics, they pose difficulties for translators. Originally, proverbs were researched in folklore, so that the term paremiology (proverb, saying), which goes back to Röhrich/ Mieder (1977), became established for this branch of science. In folklore studies, the origin of the proverb, its historical development and the social and cultural historical embedding have been investigated. Permjakov's work (1984) shows that peoples who do not know iron also do not have the proverb You must forge iron while it is hot (Tr. Demir tavında dövülür), but do know the proverb Shape from clay while it is wet. They mean the same thing: one should do a thing if it is not too late (Permjakov 1984: 305)². This example shows that there are different realities in different peoples for reasons of cultural history and culture. These different images are reflected in the semantics of the proverb and are very difficult to transfer into the target language.

Today, proverbs are without question also an area of research in linguistics. They have to be learned consciously because they can also contain idiomatic or metaphorical meanings that very easily lead to translation errors. The proverb "new brooms sweep well" means that an innovation brings advantages or can achieve a lot. Proverbs belong to the finished products of the language system, which can be quickly accessed because they are mentally stored in a situation-specific way. From this perspective, they provide great help in speaking and translating. In comparison to contrastive linguistics and phraseology, translation deals with the linguistic units on the parol level.

This paper deals with the problem of translating proverbs for the language pair Turkish-German. In fact, there are very few equivalents in this language pair that are used congruently. In the following, the position of proverbs within phraseologies is discussed first. Then they will be classified and discussed according to translation studies criteria or equivalence types.

---

² Quoted according to Burger 2010: 107

According to Glück (2010), a phraseologies' (Greek phrasis: speech) is a fixed word compound made up of two or more components. Since, unlike phraseologies, they are self-contained sentences, they do not require a lexical element to be connected to the context. From a semantic point of view, they are called microtexts for this reason. Since they are usually understandable even without context, they are often quoted. Since they are usually understandable even without context, they are readily quoted. Phraseologies, on the other hand, are reproduced. Rhyme and rhythm are found in many proverbs.

The first problem in translating proverbs is primarily based on the difficulty of identifying them as such on the part of the translator. The second difficulty is that proverbs will not be interpreted correctly if the translator is not practiced in the target culture and target language (ZS) and has little experience in translating proverbs. Since similar-sounding proverbs are not used identically according to their pragmatics and contextual affiliation (false friends), they can lead to incorrect translations. Culture specifics refer to the entire cultural-historical background, which is characterized as the experiences, values, and world views of all native speakers of a language and cultural community. Based on Koller's criteria, this work aims to create an adequate classification specifically for proverbs. In this classification, an attempt is made to consider culturemes, cultural references (realia and cultural specifics) as far as possible:

- a) Proverbs that are semantically or pragmatically equivalent in the AS and ZS and largely correspond structurally (total equivalence).
- b) Proverbs that are semantically or pragmatically equivalent in the AS and ZS, but involve a change of perspective.
- c) Proverbs that are semantically or pragmatically equivalent in the AS and ZS, but are expressed differently with other linguistic images (substitution equivalence).
- d) Proverbs that have no equivalent in the ZS (zero equivalence).

This work shows that the translation of proverbs presents special difficulties because, among other things, they contain cultural references and culturemes. Conventional translation methods such as free, literal, alienating or naturalizing cannot be used alone to translate proverbs, because the differentiated perceptions of peoples must be considered. The following methods can be mentioned, among others, which should be selected according to need:

A lexeme can be borrowed from the ZS, replaced or, as already discussed above, a loanword can be used in place of the lexeme. Grammatical transpositions can be made and semantic borrowings can be made in the case of equivalent equivalents. Semantic modulation can be applied to perspective change. Semantic mutations (changes) can be applied to proverbs containing rhymes and puns. When translating proverbs, the translator must use different translation methods as needed. He must never neglect the cultural aspect.

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi
Karamanoglu Mehmetbey University
International Journal of Philology and Translation Studies
Cilt / Volume: 5, Sayı / Issue: 1
Gönderilme tarihi / Received: 20.03.2023
Kabul tarihi / Accepted: 12.06.2023
DOI: 10.55036/ufced.1268101

Geoffrey Chaucer'ın *The House of Fame* ve *The Parliament of Birds* Eserlerinde Orta Çağ Hayvan Sembolizmi Geleneği

The Medieval Bestiary Tradition in Geoffrey Chaucer's *The House of Fame* and *The Parliament of Birds*

Araştırma Makalesi / Research Article

Seçil VARAL*, Asya Sakine UÇAR**

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Karaman, Türkiye, e-posta: svaral@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3776-769X

** Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Iğdır, Türkiye, e-posta: ucar.as@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-9653-2911

ÖZET

Açıklamalar ve çizimler ile hayvanlar hakkında bilgi veren bir katalog niteliği taşıyan ve İngilizce *bestiary* olarak bilinen 'hayvan sembolizmi' kitapları Orta Çağ'da oldukça yaygındır. Varlık zincirinde insana en yakın olarak yaratılan 'hayvan' eski zamanlardan beri insan yaşamında büyük bir rol oynamış çoğu zaman insanlara yiyecek ve giyecek sağlayarak yaşamlarını kolaylaştırmıştır. Öte yandan Orta Çağ'da çoğunlukla tarım ve ulaşımda kullanılmaya başlanan hayvanlar, yalnızca birer av olmaktan öteye geçerek yaşamın her alanında insanların yanında olan en sadık dostlarına dönüşmüştür. Hayvanların insan yaşamında bu denli büyük bir role sahip olması insanların bu varlıkları tanıma isteğini arttırmış bu da hayvan motiflerinin ve sembolizmin edebiyatta da sıkça kullanılmasına neden olmuştur. Özellikle o dönemde oldukça popüler olan alegori ve sembolizm etkisi hayvanlara çeşitli mistik ve ruhani anlamlar atfedilmesine ve edebi eserlerde sıklıkla kullanılmasına ortam hazırlamıştır. Hayvan sembolizmi, böylelikle, din olgusunun hâkim olduğu Orta Çağ'da din ve ahlak dersleri vermede önemli bir araç haline gelmiş ve birçok edebi esere esin kaynağı olarak oldukça popüler bir geleneğe dönüşmüştür. Bu bağlamda Orta Çağ'daki *bestiary* geleneğinden yola çıkan bu çalışma İngiltere'nin ve İngiliz edebiyatının ilk büyük şairi olarak addedilen Geoffrey Chaucer'ın (1340-1400) *The House of Fame* (Şöhret Evi) ve *The Parliament of Birds* (Kuşlar Meclisi) eserlerinde hayvan sembolizminin izini sürmektedir. Böylelikle, çalışma Chaucer'ın hayvan sembolizmi mirasını bazen Orta Çağ'ın Hristiyan öğretilerinin merkezinde yer alan geleneğin aksine didaktik kaygı gütmeyen okuyucuyu sadece eğlendirmek bazen de dinin yanı sıra bilimsel konularda bilgilendirmek için kullanarak, geleneğe farklı bir bakış açısı getirdiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Hayvan Sembolizmi, Bestiary, Geoffrey Chaucer, The House of Fame, The Parliament of Birds

---

ABSTRACT

Books on animal symbolism, the catalogues including data on many animals together with descriptions and illustrations also known as *bestiaries* in English, were quite common during the Middle Ages. The 'animal', which was created as the closest to humans in the chain of beings, has made life easier for humans since ancient times especially by providing them with food and clothes. In the Middle Ages, however, most of these animals were employed for agriculture and transportation which turned them into the most devoted friends of human more than just preys. Thus, people's desire to know animals better increased. This led to the frequent use of animal motifs and symbolism in literature as well. Especially with the influence allegory and symbolism, which were quite popular at the time, various mystical and spiritual meanings were ascribed to animals. In the Middle Ages marked by religion, animal symbolism became a crucial medium for teaching religion and morality as well as a source for inspiration for many literary works. Based on the Medieval bestiary tradition this study traces animal symbolism in *The House of Fame* and *The Parliament of Birds* by Geoffrey Chaucer (1340-1400), who is regarded as the first great poet of English literature. In so doing, the study aims to demonstrate how Chaucer contributed a unique viewpoint to the tradition at the core of Middle Ages Christian teachings, sometimes using his legacy of animal symbolism to entertain the reader without any didactic concern and other times to educate them on various scientific topics as well as religion.

Keywords: Animal Symbolism, Bestiary, Geoffrey Chaucer, The House of Fame, The Parliament of Birds

1. Giriş: Orta Çağ'da *Bestiary* Geleneği

Hayvan yaratılıştan bu yana yaşamın her alanında insan ile beraber var olagelmiştir. Eski zamanlardan beri hayatta kalmak için havanlara ihtiyaç duyan insan zaman içerisinde hayatın her alanında faydalandıkları bu varlıklarla farklı bir ilişki kurmuş ve bu da onları yakından tanıma isteğini arttırmıştır. Böylelikle doğa bilimleri doğmuş, bitkiler ve hayvanların incelenmesi ile bu canlılar hakkında birçok bilgi edinilmiş ve bazı kaynaklarda derlenerek gelecek nesillere aktarılmıştır. Özellikle hayvanlar ile ilgili olan derlemeler *bestiary*¹ adı altında yayımlanan mahlukat ansiklopedilerinde toplanmış ve çeşitli hayvanlar ile ilgili detaylı bilgiler resimleriyle beraber sunularak bir katalog ortaya konulmuştur. Nitekim belli bir kökeni ve yazarı olmayan, hayvanları tanıtıcı bu kataloglar zaman içerisinde farklı kültürlerin ve çeşitli yazarların katkılarıyla farklı boyular kazanmıştır. Diğer bir deyişle, bu kitaplar hayvanlarla ilgili bilimsel bilgiler sağlamaktan ziyade hayvanlara bazı insani özellikler, alegorik anlamlar atfederek yaratılan efsanelerle okuyucuya ahlak dersi vermeyi amaçlayan eğitici kitaplara dönüşmüş ve hayvan sembolizmi geleneğinin başlamasına olanak sağlamıştır.

Okuyucuyu hem eğlendirip hem eğiterek oldukça faydalı bir araca dönüşen mahlukat ansiklopedileri, özellikle katı Hristiyanlık öğretilerinin merkezde bulunduğu Orta Çağ İngiltere'sinde çoğunluğu eğitimsiz olan halka dini öğretmek için kullanılmaya başlanmıştır. Dini ve ahlaki amaç uğruna farklı hikayeler ve mitlerden beslenmesi hayvan sembolizmi

---

¹ *Bestiary* terimi Türkçeye 'mahlukat ansiklopedisi', 'yaratık kataloğu' veya 'hayvanları tanıtıcı kitapçıklar' gibi çeşitli biçimlerde çevrilebilir. Nitekim, bu seçeneklerden birini tercih etmek diğerlerini göz ardı etmek anlamına gelir ki bu da tüm bu çevirileri içinde barındıran ve daha kapsamlı olan bu terimi anlam kaybına uğratar. Dolayısıyla bu çalışmada herhangi anlam karmaşasına veya kaybına mahal vermemek adına terim olduğu gibi kullanılmaktadır.

geleneğini bilimsellikten git gide uzaklaştırmıştır. Gerçek ya da hayali, vahşi ya da evcil yaratıkları anlatan bu kitaplar hem efsanevi bir içeriğe sahiptir hem de hayvanların insanlara ders hükmünde olan belli meziyetleri temsil ettikleri bir dünya yorumu sunarak ahlaki ve dini bir yön sergilemektedir. Bu özelliğiyle *bestiary* geleneği Orta Çağ edebiyatında oldukça popüler bir geleneğe dönüşerek altın çağını yaşamıştır. Bu bağlamda Orta Çağ'daki *bestiary* geleneğinden yola çıkan bu çalışma, İngiltere'nin ve İngiliz edebiyatının ilk büyük şairi olarak addedilen Geoffrey Chaucer'ın (1340-1400) *The House of Fame*² (Şöhret Evi) ve *The Parliment of Birds* (Kuşlar Meclisi) eserlerinde hayvan sembolizminin izini sürmektedir. Böylelikle, bu çalışma, Chaucer'ın Hristiyan öğretisinin odağında olan hayvan sembolizmini bazen geleneğin aksine didaktik kaygı gütmeyen okuyucuyu sadece eğlendirmek bazen de dinin yanı sıra bilimsel konularda bilgilendirmek için kullanarak, geleneğe farklı bir bakış açısı getirdiğini göstermeyi amaçlamaktadır.

Tarihi gelişimine bakıldığında hayvanların edebi eserlerde temsili ve yorumlanması geleneği antik çağlardan günümüze kadar gelen bir gelişme göstermiştir. Öyle ki, yalnızca insanların değil hayvanların ve bitkilerin de bir ruhu olduğuna inanan Yunan filozof Aristoteles (MÖ 384 –MÖ 322) varlık zincirinde en alttan yukarı doğru inorganik şeyler, bitkiler, hayvanlar, insanlar, melekler ve Tanrı'yı koyarak hiyerarşik bir sınıflama yapar. Dolayısıyla insanlara en yakın sırada bulunan ve insanla arasında farklılıklar kadar benzerlikleri de olan³ bu varlıklar insan için oldukça önem arz etmektedir.⁴ Benzer şekilde Romalı doğa tarihçisi ve filozof Büyük Plinius 37 kitaptan oluşan insanlık tarihinin ilk ansiklopedisi olarak da kabul edilen *Doğa Tarihi (Naturalis Historia)* eseri ile bitki ve hayvanlar hakkında ansiklopedik bilgiler veren ilk yazarlar arasında yer alır. Bu bağlamda hayvanlar üzerine yaptıkları çalışmalarlarıyla kendilerinden sonra gelen yazarlara ilham veren Aristoteles ve Büyük Plinius çoğunlukla *bestiary* geleneğini başlatan yazarlar olarak addedilir. Nitekim, zaman içerisinde farklı insanlar, kültürler ve kaynaklarla beslenen *bestiary* geleneğinin belli bir yazarı ve kökeni bulunmamaktadır.

Temelde hayvanları ve doğayı tanıma merakı ile ortaya çıkan *bestiary* geleneği kilise babaları, Romalılar, Yunanlılar ve Mısırlılar gibi farklı kültür ve toplulukların elinden geçerek zamanla mitoloji ve sözlü edebiyata doğru evrilmiştir (White, 1960, s. 231). Ahlaki bir boyut kazanarak bilimsellikten git gide uzaklaşan türün bu boyutunun göz ardı edilmesi “[...] hayvan kataloglarının doğa tarihinin doğru olmayan çalışmaları olarak addedilmesine yol açar” (Baxter, 1998, s. 15). Öyle ki, bu ahlaki amaç uğruna efsane ve mitlerden beslenen *bestiary*

² Aksi belirtilmedikçe bu çalışmada çeviriler tarafımızca yapılmıştır. Bahsi geçen eserlerin Türkçe çevirisi bulunmadığı için eserlerin isimleri ilk olarak orijinal dilinde kullanılmıştır. Çalışmanın kalan kısmında herhangi bir karışıklık yaratmamak adına eserlerin Türkçe isimleri kullanılacaktır.

³ İnsan ve hayvan arasındaki yakınlık ve benzerlik eski zamanlardan süregelen bir tartışma konusudur ve düşünürler iki karşıt grup oluşturmaktadır. Bu çerçevede, Joyce Salisbury, *The Beast Within: Animals in the Middle Ages* adlı kitabında bu dikotomiye Ortaçağ düşünürleri üzerinden ele alır ve 4.yy kilise babalarından Augustin insan ve hayvan arasında keskin bir ayırım olduğunu savunduğunu dile getirirken 13.yy tarihçilerinden Gerald of Wales'in insan-hayvan arasında benzerlik olduğu görüşünde olduğunu ileri sürer (1994, s. 1).

⁴ Aristoteles'in Ruh anlayışı ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. Kaya, M. (2014). “Aristoteles'in Ruh Anlayışı”. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 18, 91-98.

kitapları gerçekte var olan hayvan türlerinin dışına çıkararak kanatlı bir hayvan olarak bilinen “grifin”⁵ ve tek boynuzlu at olarak bilinen “unicorn”⁶ gibi gerçekte var olmayan hayvanları da dahil etmeye başlar. Grover Cranin *The Bestiary and the Medieval Mind-Some Complexities* kitabında yorumcular için asıl önemli olanın, ahlaki bir ders verme amacıyla yeniden uyarlanan efsanelerin doğruluğu değil, ahlaki veya dini öğretiler arasında paralellik kurmaya uygunluğu olduğunu dile getirir (1941, s. 191). Böylelikle *bestiary* kitapları *içerdiği resimlerin eğitici işlevini kolaylaştırmasından dolayı* alegori ve sembolizmin oldukça popüler olduğu Orta Çağ'da Hristiyanlık öğretilerini vermek için ideal bir araca dönüşür.

Orta Çağ *bestiary* kitapları, M.S. 2. yüzyılda İskenderiye'de⁷ yazıldığı varsayılan Latin metin *Physiologus*'tan (*The Naturalist*) bölümler, paragraflar ve açıklamalara eklenen efsaneler, halk masalları ve Hristiyan dini öğretilerinden oluşmaktadır. Doğa yaşamını Hristiyanlık çerçevesinde ele almayı amaçlayan *Physiologus* malzemesini Aristoteles ve Büyük Plinius gibi filozoflar ve onların Romalı takipçileri C. Julius Salinus ve Lucan'dan alır (Barber, 1993, s. 9). Hayali ve gerçek hayvanlar üzerine yazılan şiirlerden oluşan ve farklı versiyonları bulunan eser, sayısı yirmi ile elli arasında değişen bölümlerden oluşur. Willene B. Clark ve Meredith T. McMunn'un kaleme aldığı *Beasts and Birds of the Middle Ages* eserinde belirtildiği üzere *Physiologus*'un her bölümünde –hayvan, kuş, yılan veya böcek– gibi farklı bir yaratık ele alınır. Bu hayvanların özellikleri dolaysız gözlemlerden, kulaktan kulağa aktarıla gelmiş bilgilerden, fabllardan ve mitlerden yararlanan derleyici-yazar tarafından açıklanır. Hemen sonrasında bu açıklamalara yazar tarafından Hristiyan ahlaki öğretisi eklenir (Clark ve McMunn, 1989, s. 2). Bu bağlamda, eser ilk bakışta hayvan davranışları hakkında bilgi veriyormuş gibi görünse de esas amaç Tanrı, insan ve şeytan bağlamında kıssadan hisseler ortaya koymaktır.

Physiologus Orta Çağ *bestiary* geleneğini yalnızca içerik olarak değil aynı zaman da yapı olarak da etkilemiştir. Orta Çağ *bestiary* kitaplarında hayvanları ilgilendiren bölümler genelde *Physiologus*'daki gibi iki kısımdan oluşmaktadır. Hayvanın karakteristik davranışlarına değinen ilk bölümü, daha ahlaki bir açıyla Hristiyanlık doktrinine uygun sembolik açıklamaların getirildiği ikinci bir bölüm izler. Örneğin, panter hakkında ansiklopedik bilgilerin

---

⁵ Griffin, T. H. White'in *The Bestiary: A Book Of Beasts* adlı kitabında aslan vücudunu andıran ancak kartal kafasına sahip bir hayvan olarak resmedilir ve Griffin'in bir insanı bile parçalara ayırabilecek güçte olduğu dile getirilir (1960, s. 22).

⁶ T. H. White kitabında Unicorn'a Latince “unicornis” sözcüğünden gelen tek boynuzlu at olarak değinir. Vahşi ve hiçbir avcı tarafından yakalanamayacağına inanılan bir hayvan olan tek boynuzlu atın gizlendiği yere gelen bir bakire kızın kucağına atlamasıyla avcılar tarafından yakalanmasına değinen White, ruhen İsa ile özdeşleştirilen bu hayvanın kafasındaki tek boynuzun İsa'nın Tanrı'yla olan bütünlüğüne işaret ettiğini söyler (1960, s. 21).

⁷ *Bestiary* kitabında Richard Barber *Physiologus*'un Yunanca versiyonun “ilim yuvası” olan İskenderiye'de M.S. 2 ve 5. yüzyıllar arasında yazıldığını söyler İskenderiye'nin o dönemde pagan ve Hristiyanların buluşma noktası olduğuna dikkat çeker (1993, s. 9). Benzer bir şekilde, *Symbolism of Animals and Birds Represented in English Church Architecture* başlıklı tez çalışmasında Arthur Collins de İskenderiye'den *bestiary*'nin doğum yeri olarak bahseder ve burayı “eğitimin ve dünya ile ilgili batıl inançların merkezi” olarak nitelendirir (1913, s. 2). Collins'e göre İskenderiye Doğu ve Batı, Yunan, Romalı, Yahudi, Mısırlı yani her bölgeden ve kesimden gelen alimlerin ve tüccarların buluşma yeridir ve Eski Ahit'i ilk Hristiyan yazarlarının oldukça aşına olduğu “Septuagint” Yunancasına çevirenler İskenderiyeli bu alimler olduğu için de ayrı bir öneme sahiptir.

verildiği birinci bölümde panter “benekli, çevik ve kana susamış bir hayvan” olarak tanımlanırken ikinci bölümde panter “çeşitli kötülüklerle dolu olan şeytani ya da suçlarla ve çeşitli günahlarla lekelenmiş günahkâr kul” olarak ele alınır (Barber, 1993 s. 35). Bu betimlemenin arkasından İncil’den bir hikâyeye ile Hristiyanlık öğretisi gözler önüne serilerek panter üzerinden verilmek istenen dini ve ahlaki mesaj pekiştirilir:

İncil’in son bölümünde Deccal, pek çok kötülükle lekelenmiş bir panter olarak gösterilmektedir: “Ve gördüğüm hayvan, leopar gibi bir şeydi” [Revelations 13:2]. Aynı sözler günah işlemeye ısrar edenler için de söylenir. Başka bir yerde şöyle yazılmıştır: Kurt kuzuyla yaşayacak, leopar küçük oğlanla yatacak” [İsiah 11:6]. Bu, İsa’nın gelişiyle olur. Daha önce zalimler kuzular gibi masum oldular ve günaha bulaşanlar tövbe edip imana geldiler (Barber, 1993, s. 35).

Görüldüğü üzere panterin fiziksel görünümünden ve türünün özelliklerinden daha çok simgelediği anlama ve bu sembolik anlam aracılığıyla verdiği mesaja yer verilmiştir. Bunun yanı sıra, diğer metinlere –özellikle İncil gibi dinin önemli bir parçası olan metinlere– göndermelerde bulunularak panterin taşıdığı sembolik anlam vurgulanmış ve böylelikle insanlara tövbekâr olmaları gerektiği, ancak bu yolla kurtuluşa erebilecekleri anlatılmıştır. Anonim olan *Physiologus* çeşitli dillere çevrilmiş, zaman içinde metne eklenen bölümler ve yeni bilgilerle kitabın içeriğinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir⁸ (Kerns, 2011, s. 405). Fakat zamanla *Physiologus* ve *bestiary* arasında farklar belirmeye başlamış ve *Physiologus*’da daha mistik ve teolojik olan hayvan yorumu, *bestiary* geleneğinde daha ahlaki ve etik bir boyut kazanmıştır. Böylece, *bestiary* kitapları *Physiologus*’e nazaran daha didaktik eserler olarak tarih sayfalarında yerini alarak gitgide artan bir popülerlik kazanmıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse, hayvan sembolizmi insan davranışlarına ayna tutmuş ve doğa kanunlarını ortaya koymaktan ziyade bu kanunlara yorum getirerek günahkâr insanı eğitmeyi amaç edinmiş ve böylelikle Hristiyanlık öğretisinin önemli bir parçası haline gelmiştir (Barber, 1993, s. 7). Bu bağlamda, *Physiologus* başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan beslenerek süregelen *bestiary* geleneği en parlak dönemini on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda yaşamıştır. Hem öğretici işlevi hem de kullanılan hayvan resimleri *bestiary* kitaplarını manastır kütüphanelerinin vazgeçilmezleri kılarak rahip ve papaz gibi önemli din adamlarının da vaazlarında hayvan sembolizmini sıkça kullanmasına yol açmıştır. Bunun yanı sıra hayvan figürlerinin dönemin el yazmalarında, klişe duvarlarında, kalkan ve bayrak sancaklarında sıklıkla karşımıza çıkması ve hayvanların hikayeler, şiir, atasözü, romans ve tüm dekoratif sanatlarda önemli bir yer edinmesi Orta Çağ’da bu geleneğin ne denli popüler olduğunun kanıtı niteliğindedir (Payne, 1990, s. 9). Dolayısıyla, Orta Çağ’ın önde gelen isimlerinden biri olan Geoffrey Chaucer’ın da döneminde bu denli yaygın olan hayvan sembolizmini eserlerinde sıkça kullanması tesadüfi değildir.

⁸ Kitabın başarısı ve etkisinin ne denli yaygın olduğu E.P. Evans’ın *Animal Symbolism in Ecclesiastical Art* kitabında şu sözle ortaya konur: “Belki de İncil hariç hiçbir kitap yüzyıllar boyunca insana *Physiologus* kadar nüfuz etmemiştir. Kitap, Latince, Etiyopyaca, Arapça, Ermenice, Süryanice, Anglosakson, İzlandaca, İspanyolca, İtalyanca ve tüm Alman-Roman dillerinin ana lehçelerine çevrilmiştir” (1896: 62-63). Bu bağlamda, kitabın birçok dile çevrildiği gibi, A, B, C ve Y gibi çeşitli Latin versiyonları da mevcuttur. Brien Kerns’e “aralarındaki ayırım önemlidir çünkü çeşitli Latin versiyonları A (on birinci yüzyıl), B (sekizinci yüzyıl), C (dokuzuncu yüzyıl), Y (sekizinci yüzyıl), Theobald (on birinci yüzyıl) ve Dicta Chrysostomi [DC] (on birinci yüzyıl) olarak bilinir” ve Orta Çağ *bestiary* geleneğinin Latin versiyondan türemiştir (2011, s. 405).

Savaşa katılıp esir düşen, çeşitli diplomatik görevlerde bulunan ve bu sayede birçok ülkeye seyahat etme şansını elde eden Chaucer “Yüzyıl Savaşları” (1340-1360), üç şiddetli “veba salgını” (1347-1351), “köylü isyanı” (1381) gibi olaylara tanıklık ederek oldukça kaotik bir dönemde yaşamıştır. Öte yandan, (kilise içinde rüşvetin gitgide artması gibi) kilisenin mal edinmeye başlamasıyla artan dini kurumlardaki yozlaşmaların yanı sıra adalet kurumlarının da para kazanmak uğruna bozulmaya başlamasını yakinen gözlemleyen Chaucer, insanların içinde bulunduğu bu durumu bir nebze olsun hafifletmek adına çoğunlukla okurlarını eğlendiren eserler yazar. Bu çerçevede Chaucer *Kuşlar Meclisi* eserinde ilk olarak dönemin hengâmesi içerisinde kaybolan okuyucuyu eğlendirme kaygısını dile getirir:

Benden geçerek gidilir o mutluluk diyarına
Ölümcül yaraya merhem, kalbe derman,
Benden geçerek gidilir o lütuf pınarına,
Orda yeşil, şen bir Mayıs vardır her zaman,
Bu yoldur iyi olan ne varsa ona varan.
Neşelen ey okuyucu, üzüntünü at,
Bak açığım, gir, ilerle son sürat (2006, s. 31)⁹.

Öte yandan okuyucuyu neşelendirmek çabası Chaucer'ı böyle yozlaşmış toplumda didaktik olmaktan alıkoyamaz. Dönemin şiirinin genel özelliklerinden birinin de didaktik olma ve her eserin sonunda “kıssadan hisse” verme olduğu göz önüne alınırsa, tam bir dönem adamı olan Chaucer'ın didaktik olma arzusuyla eserinde hayvan sembolizmine yer vermesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla çalışmanın bundan sonraki bölümünde Chaucer'ın *Şöhret Evi* ve *Kuşlar Meclisi* adlı eserlerindeki hayvan sembolizmini çalışmanın bu kısmına kadar verilen ve *bestiary* geleneği hakkında bir altyapı oluşturan bilgiler ışığında incelemek yerinde olacaktır.

2. Chaucer'ın *The House of Fame* (*Şöhret Evi*) ve *The Parliament of Birds* (*Kuşlar Meclisi*) Eserlerinde *Bestiary* Geleneğinin Yansımaları

1379-1380 yıllarında yazıldığı tahmin edilen *Şöhret Evi* Chaucer'ın alegorik şiirlerinden biridir. Şiir Chaucer'ın “Fransız” ve “İtalyan” etkisindeyken yazdığı eserlerden biri olarak addedilir. Özellikle biçeme bakıldığında Fransız, içerikte ise İtalyan etkisinin esere hâkim olduğu görülmektedir. Brian Stone'un Chaucer'ın *Şöhret Evi*'ne giriş olarak yazdığı “Introduction to *The House of Fame*”de de belirttiği üzere şiir Fransız “love vision” şemasında yazılmış, Dante de şiiri birçok yönden etkilemiştir (1987, s. 61). Bu bağlamda, eserin yapısal olarak Fransız “love visions” geleneğindeki rüya çerçevesini benimsemesi şairin hayvan sembolizmi ve alegorik karakter kullanımına olanak sağlarken Fame tapınağının ayrıntılı betimlemesini ve antik mitolojiden kişileştirmelere yer vermesini de kolaylaştırmıştır. Öte yandan içeriğine bakıldığında Dante'nin eserindeki etkisini Stone şu sözlerle dile getirir: “Şöhret Evi'ne yükseliş Araf'a yükselişi aksettirir. Üçüncü Kitap için yazılan önsözdeki (Proem) Apollo'ya yakarış, kuşkusuz Chaucer'ın şiir sanatına ulvi bir rol biçme hususunda etkilendiği Dantevari bir

⁹ Bu alıntının çevirisi Nazmi Ağıl'ın Türkçeye kazandırdığı Chaucer'ın *Canterbury Hikayeleri* adlı kitabının girişinden alınmıştır. Bkz. Chaucer, G. (2006). *Canterbury Hikayeleri*. Çev. Nazmi Ağıl. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 31.

yakarışı anımsatır. (1987, s. 61). Nitekim Stone'a göre Chaucer'ın Dante'den esinlenilmiş Kartal'ım "komik biçimde başkalaştırılmıştır" (1987, s. 61). Benzer bir çerçevede *Rethinking Chaucerian Beasts* çalışmasında Dante ve Chaucer'ın İlahi Komedy ve Şöhret Evi eserlerindeki Kartalların bir kıyaslamasını yaparak Dante'nin Kartal'ı sessizlik içinde belirip ortadan kaybolarak bir kuştan ziyade ilahi gücün manifestosu olurken, Chaucer'ın Kartal'ı neredeyse hiç sessiz kalmaz ve şaire karşı küçümseyen bir tavır takındığını söyler (2012, s. 3). Şüphesiz iki Kartal arasındaki bu fark Chaucer'ın mizahi bakış açısı ve nükteli anlatımından kaynaklanmakta, şair ve alaycı Kartal arasındaki komik diyaloglar ise okuyucuyu eğlendiren birer güldürü unsuruna dönüşmektedir.

Üç kitaptan¹⁰ oluşan ve tam olarak sonlandırılmayan eser Chaucer'ın uykuya dalıp rüyasında camdan yapılmış ve altın heykeller ile donatılmış Venüs'ün tapınağına gitmesiyle başlar. Eserin ilk bölümü tapınakta pirinç bir levha üzerine kabartma olarak işlenen Virgil'in *Aeneid* adlı eserini ele alarak Aeneas'ın Truva'dan kaçışını, Dido ile birlikte oluşunu ve sonunda onu terk etmesini anlatır. Bu bakımdan *Aeneid*'in özeti niteliğindeki ilk bölüm altın renkli büyük bir kartalın birden belirmesiyle biter. Nitekim ikinci bölümde eserin didaktik yönü baskın hale gelir ve şair ders verme kaygısını açıkça dile getirir:

Şimdi İngilizce dilini anlayan
Herkes, her kesimden her yaştan
Rüyamı bir kez dinleyin
Ve ulvi bir ders öğrenin (1987, s. 77).

Bu bölümde, şaşkın ve korkmuş şairi kavrayıp göklere yükselten kartal şairle dalga geçer ve onun bilgisizliği karşısında bir şeyler öğrenebilmesi için onu Şöhret Evi'ne götürür. Burada şöhretin Kraliçe Şöhret tarafından keyfi olarak dağıtıldığını gören şair, birinin ona buraya şöhret için mi geldiğini sorması üzerine panikler. Sadece haber almak için geldiğini söylemesi üzerine şair "House of Rumour" yani Söylenti Evi'ne gönderilir. Kuru dallardan yapılmış ve insanların sürekli birbirine fısıldadığı bu evde çeşitli haberler duyan şairin "otorite figürünü"¹¹ görmesiyle şiir sonlanır. Eser tam olarak sonlanmamasına rağmen William Caxton'ın eserin sonunu nasıl aktardığını Chaucer'ın *Love Visions* kitabının çevirisini yapan Brian Stone kitabın son not kısmında şöyle belirtir:

Ve gürültüsüyle onların
Birdenbire korkuyla uyandım
Ve gördüklerimi hatırladım
Ve olduğumu hayalimde

¹⁰ "Chaucer's 'The House of Fame'" isimli makalesinde Paul F. Baum Chaucer'ın *Şöhret Evi*'ni aslında üç kitaba bölmediğini, Caxton ve Thynne'in kitabı yayımlarken üç kitap haline yayımladıklarını vurgular. Öte yandan, Chaucer Üçüncü Kitabı yazarken "bu son küçük kitap" olarak tanımlamasının eserin kitaplar halinde bölümlendiğinin kanıtı olduğunu belirten Baum, böyle bir bölünmenin Fransız "love visions" geleneğinde beklenmedik bir şey olduğunu dile getirir (1941, s. 249).

¹¹ The "Man of Gret Auctorite" in Chaucer's "House of Fame" adlı makalesinde Pat Trefzger Overbeck bu "otorite figürünün" kim olduğunu tartışır. Overbeck bu figürün Richard II, Boethius veya Hz. İsa olduğuna dair görüşler olduğunu ancak bu kişinin kim olduğunun tam olarak bilinemeyeceğini belirtir (157).

Ne kadar uzak ve yüksekte
Ve nasıl merak ettim
Kudretli Gök gürültüsü tanrısının nasıl bahsettiğini
Bu bilgileri, yazmamı ve duyduğunuz gibi bitirmemi.
Amaç edindim işte bu yüzden
Çalışıp okumayı her geçen günden
Bu yüzden rüyada ya da oyunda
Bu küçük Şöhret kitabını bitiriyorum (1987, s. 243).

Şöhret Evi'inde hayvan sembolizmine oldukça hâkim olduğunu gözler önüne seren Chaucer, hayvan imgesi olarak bir kuşu (Kartal'ı) tercih eder. Genelde çıkardıkları seslere göre isimler verilen kuşlar birçok "bestiary" kitabında ikinci bölüm olarak kurgulanır. Uçarken kanatlarının haç şeklini aldığı düşüncesinden yola çıkarak insanların kollarını sevgiye açmaları ve haç taşıyarak kendilerini korumaları gibi dini yorumlamalar da kuşlar aracılığıyla iletilir. *The Book of Beast* adlı eserinin İkinci Bölümü'nde T. H. White "kuşları" şu şekilde anlatır: "Onlar Kuş (A-ves) olarak adlandırılır çünkü düz bir yol (vias) izlemezler yoldan saparak yan yollara girerler. Onlar Kanatlılar (alites) olarak adlandırılırlar çünkü kanatlarıyla (alis) yüksek yerlere çıkarlar ve tüyleriyle kürek çekerek cennete erişirler" (1960, s. 103-104). Bu açıdan düşünüldüğünde kuş alegorisinin Chaucer'ın eserinde vermek istediği kıssadan hisseyi, yani yolunu kaybetmiş insanın Tanrıya ve doğru yola yönelmesi gerektiğini ve ancak bu yolla kurtuluşa erebileceğini, iletmesi için oldukça uygun olduğu su götürmez. Bunun yanı sıra, bu seçimde Dante'nin etkisi kadar Kartal'ın *bestiary* geleneğinde yaygın olarak kullanılması ve okuyucunun Kartal'a aşına olmasının etkisi de yadsınamaz.

Bestiary kitaplarında "Kartallar"ı ele alan hikâyede ise bu kuşların adını gözlerinin keskinliğinden yani İngilizce "zeki" anlamına da gelen "acuteness" kelimesinden aldığı anlatılır. Gözleri öyle keskindir ki denizin üzerinde çok yükseklerde süzülmesine rağmen küçük balıkların yüzüşünü görebilir ve şimşek gibi avının üstüne inerek avını kıyıya taşıyabilir (White, 1960, s. 105). Öte yandan, yaşlandıkça eski gücünü kaybeden ve gözlerine "sis perdesi inen", görememeye başlayan kartal pınar arayışı içinde Güneş'e o kadar yakın uçar ki kanatları alev alır ve gözleri güneş ışınlarından yanar. Bunun üzerine bir pınara düşen kartal üç kere suya dalar ve her dalışında kanatları eski gücüne kavuşur, gözleri eski parlaklığına döner (Barber, 1993, s. 119). Sonuç olarak verilen dini mesaj ise şöyledir: "Aynı şeyi sen de yap eski elbiselere bürünmüş kalbinin gözleri görmez olmuş insanoğlu. Tanrı'nın kutsal pınarını ara ve aklının gözlerini Tanrı'ya doğru kaldır- ki Tanrı adaletin kaynağıdır- ancak böyle yaptığın takdirde kartalda olduğu gibi senin de gençliğin geri gelecektir" (White, 1960, s. 106-107). Bu bağlamda, daha sonra da ele alınacağı üzere Chaucer'ın bilge Kartal'ının bu dinsel temalı masajı şaire ve dolayısıyla okuyucuya iletmesi aslında bir Kartaldan geldiği için insanların da akıllarında yer edinmesini sağlayacaktır.

Şöhret Evi'nde Kartal *bestiary* kitaplarındakine benzer ilahi bir gücü ve zekâyı da simgeleyen sembolik bir anlamda kullanılır. Öyle ki, Kartal sayesinde hem şairin hem de okuyucunun bir yandan "gözlerindeki sis perdesi" aralanırken bir yanda da şair ve altın renkli bilge Kartal arasındaki konuşmalar ve şairin bilgisiz ve şaşkın halleri okuyucuyu güldürür. Öte

yandan, her şeyi bilen Kartal bir Tanrı figürü gibi belirir çünkü Kartal Geoffrey’i sadece birçok konuda aydınlatmakla kalmaz aynı zamanda adeta onun aklından geçenleri okur. Örneğin, aniden yıldıza dönüşeceği hakkında düşüncelere kapılan Geoffrey karşısında Kartal şairin düşüncesini okuyarak onu bu düşüncelerden kurtarır. Bu bağlamda, Kartal öncelikle panik halindeki şairi bir nebze olsun sakinleştirebilmek için geliş amacını ve Jupiter tarafından görevlendirdiğini anlatır ardından da şairin yazdığı “kitaplarla”, “şarkılarla”, “nakaratlarla” ve “ritimlerle” verdiği hizmetten ötürü ödüllendirildiğini söyler. Bu açıklamalardan sonra Kartal çeşitli konular hakkında şaire ders vermeye başlar:

Geoffrey, eminim bilirsin bunu:
Doğada her şeyin var olduğunu
Bir yerleşim yerinde hem de
Kendine en uygun yerde
Varlığını en iyi sürdürebileceği
Bir yer ki doğasının destekleyeceği
Oradan uzakta olduğu zaman
Her yönüyle oraya gitmeye çabalayan.
İşte! Olur görme şansın herhangi bir gün
Bazı ağır nesnelere örneğin
Büyük taşlar, ya da kurşun ağırlığınca
Ki onu kaldırıncaya ve bırakınca
Aşağı düşer anında.
İşte bu söylediklerim geçerli ateş için ses için ya da
Ya da duman, ya da ışığın başka cismi
Yukarı doğru yükselmeye çabalar her biri.
Işığın her hali özgürken
Yükselmeye çalışır, ağır alçalırken.
Görürsün bu yüzden işte
Bütün nehirleri akarken denize;
Çünkü bunu yapmaları doğaları gereğidir (1987, s. 83).

Görüldüğü üzere Kartal şaire yerçekimi hakkında bilimsel bir ders verir ve aynı bilimselliği “konuşma” üzerine de sürdürür. Bu bağlamda, kartal yalnızca “Geoffrey” diye seslendiği şaşkın ve “pasif öğrenci”¹² konumundaki şair için bir öğretmen, yol gösterici değil aynı zamanda Chaucer’ın Orta Çağ bilimi, retorik geleneği ve şiir sanatı hakkındaki görüşlerini ifade etmesine olanak sağlayan bir araçtır. Bu aydınlatıcı bilgilerin hemen ardından “Ve şimdi sıradaki öğreteceğim şey / Her konuşma, her gürültü, her seste / Var olan yüksek etki/- Bir farenin ciyaklaması bile hatta- / Şöhret’in evine gelir mutlaka” (1987, s. 58) diyen Kartal ses hakkında bilgi vermeye başlar. Bu çerçevede, deneysel bir biçimde ses dalgalarının dağılmasını

¹² Bkz. Powrie, S. (2010). "Alan Of Lille's Anticlaudianus As Intertext In Chaucer's House Of Fame." *Chaucer Review* 44.3 246-267. *Art Source*. Web. 25 Mayıs 2015.

suya atılan taşın ortaya çıkardığı ve gittikçe genişleyen halkalar üzerinden anlatan Kartal ağızdan çıkan her yüksek ya da kısık sesin Şöhret Evi'nde yankılandığını anlatır.

Dolayısıyla, *bestiary* geleneğine göre “ilahi pınarda” yenilenen ve gücünü geri kazanan Kartal, *Şöhret Evi*'nde de verdiği bilgilerle bilgisiz şairi ilahi gücün büyüklüğüyle aydınlatır. Öyle ki, Chaucer *bestiary* kitaplarındaki Kartal'ı ele alan bölümde verilen ahlaki öğretinin aynısını Kartal'ın kendi sözleriyle verir. Bu bağlamda, bilge Kartal –tıpkı *bestiary* kitaplarında resmedilen kartal gibi– güneşe çok yakın uçtuğu için düşen Icarus'u örnek olarak verdikten sonra şaire şöyle der: “Ve yüzünü çevir şimdi yukarıya / Ve bak bu kudretli boşluğa, / Bu gökyüzüne; ve gayret et / Orada göreceklerinden ürkmemeye (1987, s. 88-89). Bu Hristiyan ahlaki öğretilerinden sonra şairi bir süre yalnız bırakan Kartal Üçüncü Kitabın sonuna doğru dallardan yapılmış dönen Söylenti Evi'nde bir kayaya tünemiş şekilde tekrar belirir. Şairin yardım yakarmalarına dayanamayan Kartal kendi yardımını ve yol göstermesi olmadan şairin hiçbir şey yapamayacağını dile getirir ve tekrar şairi parmaklarının arasında kavrayarak onu doğru yola sevk eder.

Sonuç olarak, *Şöhret Evi* adlı eserde şaire göre nispeten yaşlı olan Kartal bilgelik ve yol göstericilik gibi çeşitli sembolik anlamlara gelmektedir. Bunun yanı sıra Tanrı benzeri her şeyi bilen bir figür olarak da gösterilen Kartal, insanı kucaklayan Hz. İsa'nın koruyup kollayan yönünü simgeleyen ve insanın Tanrı'ya sığınması gerektiği vurgulayan, dini bir öğretiye de olanak sağlayan bir araçtır. Nitekim Kartal'ın bilgeliği karşısında şairin şaşkınlığı ve bilgisizliği eseri Orta Çağ'ın ağır didaktik havasından uzaklaştırarak okuyucuyu güldüren ve eğlendiren bir esere dönüştürerek Chaucer'ın insancıl ve mizahi bakış açısını bir kez daha gözler önüne serer.

Chaucer'ın hayvan sembolizmine başvurduğu bir diğer önemli eseri ise 1382-83 yılları arasında yazdığı sanılan diğer bir alegorik şiiri *The Parliament of Birds* yani *Kuşlar Meclisi*'dir. *Şöhret Evi*'nin Kartal'a insani özellikler yükleyerek çeşitli bilimsel ve ahlaki dersler veren ve bu sayede hayvan ve insan arasındaki ayrımı ortadan kaldıran Chaucer, bu eserinde de benzer bir yol izlemiş, farklı kuş çeşitlerine insani davranışlar atfederek çeşitli konulara göndermede bulunmuştur. *Şöhret Evi*'nde olduğu gibi anlatıcının gördüğü bir rüyayı anlatan *Kuşlar Meclisi* 14 Şubat St. Valentine gününde insanlar gibi sevgililerini seçmeye çalışan kuşları anlatır. Eser anlatıcının bir şeyler öğrenme hevesiyle Cicero'nun *Dream of Scipio* eserini okurken uyuyakalmasıyla başlar. Uykusunda Scipio Africanus gelir ve aşk arayışında olan anlatıcılığı aşk tanrısı Cupid, iffet tanrıçası Diane gibi birçok alegorik figürlerle karşılaşacağı Venüs'ün kutsal tapınağına doğru bir yolculuğa çıkarır. Anlatıcının son karşılaştığı alegorik figür ise Doğa¹³ tanrıçasıdır. Venüs'ün tapınağından geçen anlatıcı, eşlerini seçmek için toplanan kuşlardan oluşan bir meclisin bulunduğu bir bahçeye ulaşır.

Doğa'nın başkanlığı eşliğinde kurulan meclis, üç erkek kartal aynı dişi kartala âşık olması üzerine dişi kartalın kimi seçeceği hususunda bir tartışma içerisindedir. Bu bağlamda yarıcı

---

¹³ Susan Schibanoff *Chaucer's Queer Poetics: Rereading the Dream Trio* çalışmasında Chaucer'ın “Doğa'yı kişileştiren ilk İngiliz şairi” olduğunu ileri sürer (2015, s. 199). Bu bağlamda, şiirin aynı zamanda İngiliz edebiyatının ilk fablı olarak da kabul edilir.

kuşlar, su kuşları, tohum yiyen kuşları (seed birds) ve solucan yiyen kuşlardan (worm-birds) oluşan hiyerarşik bir sisteme sahip olan mecliste hiyerarşinin en üst sırasında olan yırtıcı kuşlardan başlamak üzere sırayla, tohum yiyen ve sonrasında solucan yiyen kuş gruplarının sözcüleri konuşur. Dişi kartalın bu üç erkek kartaldan kimi seçeceğiyle ilgili görüş ve önerilerini dile getirirler. Fakat son sözü düzeni sağlayarak Doğa söyler ve dişi kartalın kimi seçeceğine karar vermesi için bir yıl süre talep etmesi üzerine ona bir yıl süre verir. Eser St. Valentine günü çerçevesinde kutlama havasıyla neşe içinde kuşlar şarkılar söylerken şairin rüyasından uyanmasıyla biter. Bu bağlamda, Tison Pugh'un *An Introduction to Chaucer* isimli kitabında belirttiği üzere ahlaki bir mesaj verme kaygısı güden diğer "dream vision" eserlerinin aksine *Kuşlar Meclisi* yalnızca metnin verdiği keyfi över. Dolayısıyla, eser "okumadan haz almak uğruna "dream vision" geleneğinin didaktik amacı feda edilebilir" olduğunun kanıtı niteliğindedir (Pugh, 2013, s. 26).

Kuşların bu şekilde hiyerarşik bir sistemde bir mecliste toplanması Chaucer'in farklı göndermelerde bulunmasına ve İngiliz toplumundaki değişimi gözler önüne sermesine olanak sağlar. Öyle ki, asil (royal) olarak nitelendirdiği erkek kartalların ilkinin kendini şövalye gibi göstermesi aracılığıyla saray aşkı (courtly love) geleneğini alaya alan Chaucer, şövalyelik ruhunun gitgide yok olduğuna dikkat çeker. Dahası Chaucer'in bu eseri saray eğlencesi¹⁴ olarak yazması ve eserinde asil kartal gibi aristokrasiyi simgeleyen çeşitli kategorilerden kuşları anlatması kendisinin de üyesi olduğu İngiliz Parlamentosu'nu ima ettiği konusunda fikirler ortaya atılmasına yol açar (Olson, 1980, s. 65). Bu durum eserin çoğunlukla İngiliz toplumundaki sınıf sistemine yapılan bir hiciv olarak kabul edilmesine sebep olmuştur (Cowgill, 1975 s. 322). Nitekim, eserde kuşların da tıpkı insanlar gibi farklı gruplar halinde yaşadığı sembolize edilse de Chaucer'in bunu bir hiciv unsuru olarak görmediği düşünülmektedir. Victoria Rothschild'in "The Parliament of Fowls: Chaucer's Mirror up to Nature?" çalışmasında da dile getirdiği üzere eserde gözler önüne serilen hiyerarşi "toplumsal" değil "doğaldır" çünkü doğa sınıfsal fark gözetmez (1984, s. 174). Doğada her canlının düzen içinde bir yeri ve farklı özellikleri vardır dolayısıyla hayvanlar arasındaki bu ayrım Orta Çağ İngiltere'sindeki köylü, köy ağası, tüccar ya da din adamı gibi sınıfsal ayrımlara eşit görülemez (Stone, 1987, s. 126). Buna ek olarak, Barry Windeat "Courtly Writing" adlı makalesinde Chaucer'a kadar süregelen dönemde toplumun farklı sınıflarının çeşitli kuş türlerine benzetme geleneğinin olduğunu şöyle açıklar: "Kuşların gruplara ayrılması insanların grup ve topluluklara ayrılmasıyla paralellik gösterir. Kur yapma ve kuşların performansları ve şarkılarının rolü, saray eserleri ile insanoğlunun aşkı ve şiir aşkına adanmışlığı arasında birçok geleneksel analogi kurar" (2006, s. 102). Bu bağlamda, Chaucer'in kuş sembolizmi aracılığıyla -tam olarak sınıfsal farklılıklar üzerinden olmasa da- döneminin toplumu ile doğal yaşam arasında paralellikler kurduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

¹⁴ Bu çerçevede, Barry Windeat "Courtly Writing" isimli makalesinde belirttiği üzere *Kuşlar Meclisi* üç talibi arasında kararsız kalan ve bu taliplerden birinin İkinci Richard olduğu bilinen Bohemialı Anne için yazıldığı varsayılır (2006, s. 106).

Chaucer *Kuşlar Meclisi*'nde öncelikle *bestiary* kitaplarındaki gibi çeşitli kuşlardan ve özelliklerinden derlenen bir katalog ortaya koyar. Öyle ki, Chaucer'ın kuşlar âlemini tasviri su kuşundan atmacaya, şahinden bildircına, doğandan tarlakuşuna kadar çeşitli kuşları ve karakteristik özelliklerini içerir. Lisa J. Kiser'e göre kuşlar arasındaki toplumsal ayrımın temellerini atan da bu katalogdur çünkü Chaucer kuşları kendilerine atfedilen sembolik özellikleriyle birlikte verir:

[...] solucan yiyen kuşlar (worm birds) iğrenç şeyler yedikleri (insan perspektifinden bakıldığında) için alt sınıftandır (326); kumru iyi bir kuştur çünkü evlenmeyi seçer (insana has toplumsal bir uygulama) ve her zaman eşine sadıktır (355), aşkta sadakat insana has bir erdemdir [...] (Kiser, 2001, s. 48)

Diğer bir deyişle, her kuş insanoğlunun yarattığı kategoriler içerisinde, değer ve ilgi alanları dâhilinde ele alınır fakat kuşlar için uygun olmayan sıfatlarla nitelendirilir. Bu bağlamda Chaucer'ın her kuşu betimlediği kısım insan karakterlerine ayna tutar:

İhtiyatlıdır kaz; zalimdir guguk kuşu
Her zaman şehvetle doludur papağan
Kendi türünün yok edicisidir erkek ördek
Zinanın öcünü alandır Leylek
Oburlukla doludur kızgın karabatak
Bilgedir kuzgun; kaygılıdır sesi karganın
Uzun ömürlüdür ardıkuşu; kırağı kaplıdır tarla ardıcı (1987, s. 138-139).

Chaucer'ın kuşların tasvirinde kullandığı özellikler *bestiary* kitaplarında bu hayvanlara atfedilen genel özelliklerdir. Richard Barber ve T.H. White'ın *bestiary* çevirilerine bakıldığında Chaucer'ın da dile getirdiği üzere kuşlar arasında en ihtiyatlı olanı kaz olarak gösterilir, öyle ki insan kokusunu en çabuk hissedenler de yine kazlardır (Barber, 1993, s. 169). Benzer bir şekilde, karga ilk olarak ötüşü dolayısıyla kehanetlerde bulunan kuş olarak tasvir edilir ve insanların başına gelecek felaketleri önceden bildirdiğine inanılır. Dolayısıyla sesinin kaygılı olması insanoğlunun başına gelecek felaketlerden haberdar olmasına bağlanabilir. Diğer bir yandan, yavrularına karşı aşırı korumacı olmaları ve uçmaya başladıklarında yavruları güçten düşer diye korkup onlara eşlik etmeleri ve onları beslemeye uzun süre devam etmelerinden ötürü karga *bestiary* kitaplarında aynı zamanda “caring” yani “şefkatli” bir kuş olarak da betimlenir (White, 1960, s. 142). Chaucer'ın eserinde bu bilgileri kullanması onun *bestiary* kitaplarına ne denli aşina olduğunun göstergesi olsa da şair bu geleneğin hayvanlara yüklediği ahlaki ve dini öğretiyi kendi eserinde açık bir şekilde aktarmaz. Kuşların bir araya gelmesini anlatan şair ahlaki boyuttan ziyade farklı kuş türlerinin Doğa'nın huzurunda eşlerini seçmek üzere toplanmalarının alegorisini vurgular:

Nasıl anlatsam size? Her türden kuş
Tüyleri, formu ve endamıyla var olan yeryüzünde
Sizin de bildiğiniz o malum yerde toplanmış
Soylu Doğa tanrıçasının huzurunda.
Ve içten hareketler sergilenir her biri tarafından
Seçmek için can yoldaşını onun da rızasıyla
Ya da eşini incelikli bir tavırla (1987, s. 139).

Dolayısıyla aşk ve sevgi bu alegorik şiirin merkezinde yer alır. Öyle ki, aşk konusunda başarısızlığından ötürü aşk arayışında olan anlatıcının “öğrenmenin çok uzun hayatın ise çok kısa bir süreç” olduğunu aşk geleneğini ve tutumlarını öğrenmenin zor olduğu kadar sevgilinin peşinden gidip onun kalbini kazanmanın da zor olduğunu anlatmasıyla başlar. *Chaucer's Open Books: Resistance to Closure in Medieval Discourse* kitabında Rosemarie Potz McGerr *Kuşlar Meclisi*'nin “aşkın önemini göstermek için aşkı toplum, doğa ve dille ilişkilendirilerek aristokratik bir oyun olan Saray Aşkını Doğa'ya” taşıdığını ileri sürer (2015, s. 79). Bu bağlamda, kuşların aşk ve dişi kartalın eş seçmesi üzerinde tartıştığı eserde Chaucer doğal yaşam üzerinden kendisinin de bizzat yakından tanıdığı saray çevresindeki aşkaları ve evlilikleri anlatır. Fakat aşk üzerine yapılan bu tartışmalar boşadır çünkü aşk sözle anlatılamaz dolayısıyla eser dişi kartalın eşini seçmek için bir yıl süre istemesiyle başladığı gibi biter, bir sonuca bağlanmaz.

3. Sonuç

Sonuç olarak kökü antik çağlara dayanan *bestiary* geleneği geçmişten *Etimoloji*, *Hexameter* ve *Physiologus* gibi çeşitli kaynaklardan beslenerek ve hatta değişime uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu bağlamda, genelde kıssadan hisse verme amacı güden ve doğanın önemli bir parçası olan hayvanların bir kataloğu olmaktan çok dini ve ahlaki bir öğreti vermek için yazılan *bestiary*ler zaman içerisinde hayvanlara insani özellikler atfederek edebi eserlerde hayvanların kişileştirilmesine ve sembolik anlamlar yüklenmesine zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede, Chaucer'ın eserlerinde de kendini sık sık kendini gösteren *bestiary* geleneği hayvanların sembolik anlamlarından faydalanarak insanları aydınlatıp yalnızca eğlendirmeyi değil aynı zamanda bir ahlak dersi vermeyi amaçlayan yazar için kullanılması oldukça elverişli bir araç haline gelmiştir. Öyle ki, oldukça yozlaşmış bir döneme tanıklık eden Chaucer için hayvan sembolizminin eserlerinin hem didaktik hem de eğlendirici olmasına olanak sağlamıştır.

Bu bilgiler ışığında “dream vision” geleneğiyle yazılan *Şöhret Evi* ve *Kuşlar Meclisi* adlı alegorik şiirleri incelendiğinde Chaucer'ın hayvan sembolizmini iki farklı şekilde kullandığı görülmüştür. Didaktik olma çabasının daha ağır bastığı *Şöhret Evi*'nde Chaucer her şeyi bilen Tanrı, insanı kucaklayan koruyup kollayan Hz. İsa, ve yol gösterici gibi farklı sembolik anlamlarda kullanılan “Kartal” imgesini kullanmıştır. Bunun yanı sıra Chaucer, Kartal aracılığıyla hem şaşkınlık ve korku içindeki şairi hem de okuyucuyu yer çekimi ve sesin dağılımı gibi bilimsel bilgilerle ve Hristiyanlık çerçevesinde ahlaki öğretilerle aydınlatmıştır. Bu yolla *bestiary*lerde betimlendiği üzere insanların da tıpkı kartallar gibi gözlerine inen sis perdelerinden kurtulup ilahi ışığı görebilmelerini sağladığı vurgulanmış dolayısıyla bu eserde kartalın bilgeliğiyle şairi ve okuyucuyu eğiten bir öğretmen niteliğinde olduğu görülmüştür. Öte yandan, bu denli ciddi ahlaki ve bilimsel konuların bir Kartal tarafından verilmesi ve şairle kartal arasındaki gülünç konuşmalar okuyucuyu bilgilendirdiği kadar eğlendirir de.

Kuşlar Meclisi adlı şiirinde ise Chaucer'ın okuyucuyu neşelenme ve eğlendirme amacı daha baskındır. Şiir çeşitli türden kuşların betimlenmesi ve karakteristik özelliklerinin verilmesi Orta Çağ *bestiary* eserlerini hatırlatsa da *bestiary* eserlerinin odak noktası olan ahlaki ve dini öğreti Chaucer'ın bu eserinde neredeyse yoktur. Öyle ki, Chaucer'ın farklı türlerde olan

kuşlardan oluşan bir meclisi anlatması döneminin toplumsal sınıflarını ve parlamentosunu sembolize ettiği düşünülse de eserde aşk temasının merkeze alınması ve şarkılarla festival havasında bitmesi şiiri politik bir hiciv olmaktan ve ders verme çabasından uzaklaştırmıştır. Diğer bir yandan alegorik olan bu şiirin Bohemialı Anne'in üç talibi arasından İkinci Richard'ı seçip onunla evlenmesini kutlamak için yazıldığı göz önünde tutulmuş, St. Valentine Günü yani Sevgililer Günü'nde geçen eserin kuşların şarkılar ve cıvıltılarıyla şölenvari bir atmosferde anlatılmıştır. Dolayısıyla Chaucer iki eserinde kullandığı hayvan sembolizmini farklı amaçlara hizmet etmekte bu da Chaucer'ın ne kadar çok yönlü bir yazar olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- Barber, R. (1993). *Bestiary: Being an English Translation of the Bodleian Library, Oxford M. S Bodley 764*. Woodbridge: Boydell Press.
- Baum, F. P. (Dec., 1941). "Chaucer's The House of Fame". *ELH*. 8: 4, 248-256, The Johns Hopkins University Press: JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/2871581>
- Baxter, R. (1998). *Bestiaries and Their Users in the Middle Ages*. Gloucestershire: Sutton Publishing, Chaucer, G. (1987). "The House of Fame". *Love Visions*. Çev. Brian Stone. New York: Penguin Books.
- Chaucer, G. (2006). *Canterbury Hikayeleri*. Çev. Nazmi Ağıl. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Chaucer, G. (1987). "The House of Fame" *Love Visions*. Çev. Brian Stone. New York: Penguin Books.
- Chaucer, G. (1987). "The Parliament of Birds". *Love Visions*. Çev. Brian Stone. New York: Penguin Books.
- Clark, W. B. ve M. T. McMunn, (Ed.) (1989). *Beast and Birds in the Middle Ages: The Bestiary and Its Legacy*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- Cranin, G. (1941). *The Bestiary and the Medieval Mind-Some Complexities*. *Modern Language Quarterly* II. 191-98.
- Colins, A. (1913). *Symbolism of Animals and Birds Represented in English Church Architecture*. M.S Tezi. New York: McNBride, Nast & Company.
- Cowgill, B. K. (1975). The "Parlement of Foules" and the Body Politic. *The Journal of English and Germanic Philology*, 74(3), 315–335. <http://www.jstor.org/stable/27707923>.
- Evans, E. P. (1896). *Animal Symbolism in Ecclesiastical Art*. New York: Harry Holt.
- Kaya, M. (2014). "Aristoteles'in Ruh Anlayışı". Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 18, 91-98.
- Kerns, B. (2011). "Gregory the Great and The Bestiary". *Cistercian Studies Quarterly*; 46:4, 403.
- Kiser, J. L. (2001). "Chaucer and the Politics of Nature". *Beyond Nature Writing: Expanding the Boundaries of Ecocriticism*. (Ed.) Karla Armbruster ve Kathleen R. Wallace. Charlottesville: The University Press of Virginia.
- McGerr, R. P. (1998). *Chaucer's Open Books: Resistance To Closure In Medieval Discourse*. Gainesville: University Press of Florida. *eBook Academic Collection (EBSCOhost)*. Web. 26 May 2015.
- Olson, P. A. (1980). "The Parlement of Foules: Aristotle's Politics and the Foundations of Human Society". *SAC* 2, 53-80. Web. 29 Mayıs 2023.
- Overbeck, P. T. (1975). "Man of Gret Auctorite" in Chaucer's "House of Fame". *Modern Philology* 73: 2, 157-161. The University of Chicago Press Stable, JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/436330>.

- Payne, A. (1990). *Medieval Beasts*. New York: New Amsterdam Press.
- Powrie, S. (2010). "Alan Of Lille's Anticlaudianus As Intertext In Chaucer's House of Fame." *Chaucer Review* 44.3: 246-267. *Art Source*. Web. 25 May 2015.
- Pugh, T. (2013). *An Introduction To Geoffrey Chaucer*. Gainesville: University Press of Florida, *eBook Academic Collection (EBSCOhost)*. Web. 27 May 2015.
- Rothschild, V. (May, 1984). "The Parliament of Fowls: Chaucer's Mirror up to Nature?" *The Review of English Studies, New Series*, 35: 138, 164-184.
- Salisbury, J. (2011). *The Beast Within: Animals in the Middle Ages*. London: Routledge.
- Schibanoff, S. (2006). *Chaucer's Queer Poetics: Rereading The Dream Trio*. Toronto: University of Toronto Press, *eBook Academic Collection (EBSCOhost)*. Web. 27 May 2015.
- Stone, B. (1987). "Introduction to *The House of Fame*". New York: Penguin Books.
- Van D., C. (2012). "Introduction: In Hir Corages: Chaucer and the Animal Real". *Rethinking Chaucerian Beasts*. London: Palgrave Macmillan.
- White, T. H. (1960). *The Bestiary: A Book of Beasts*. New York: Capricorn Books,
- Windeat, B. (2006). "Courtly Writing". *A Concise Companion to Chaucer*. Ed. Corainne Saunders. Oxford: Blackwell Publishing.

EXPANDED SUMMARY

Animals, as the nearest creatures to humans in the hierarchy of existence, have played important roles in human life throughout history. They have frequently provided food and clothing, easing human existence. Furthermore, during the Middle Ages, animals, which were largely used in agriculture and transportation, evolved from mere prey to faithful companions of humans in various facets of life. The tremendous impact of animals on human life fuelled a growing desire to comprehend and investigate these beings, resulting in the frequent usage of animal motifs and symbols in literature. Thereby, the popularity of "bestiaries," which were catalogues that provided information about animals through descriptions and images, grew during the Middle Ages. The ancient bestiary tradition had evolved drawing on sources such as *Etymology*, *Hexameter*, and *Physiologus*. In this framework, bestiaries were more than just animal catalogues; they were literary works that tried to impart moral lessons and religious teachings by viewing animals as intrinsic components of nature. Bestiaries over time assigned human attributes to animals, leading to their personification and symbolic interpretations in literary works. In this sense these bestiaries, often known as "animal symbolism" volumes in English, were invaluable resources for deciphering the symbolic meanings of numerous animals during the religious-dominated era of the Middle Ages, establishing itself as a popular tradition and a source of inspiration for many literary works. As popular forms of narration on real and imaginary animals, bestiaries are compilations with sources going back to the distant past, the mythologies of Rome, Greece and Egypt. Building upon the bestiary tradition of the Middle Ages, this study focuses on the works of Geoffrey Chaucer (1340-1400), considered the first great poet of England and English literature, specifically "The House of Fame" and "The Parliament of Birds," to explore how he absorbed this tradition into his works by investigating his use of animal symbols. Chaucer, noted for his diverse approach, used animal symbolism to entertain readers without didactic intents at times, and at other times to convey insights into

religion and scientific matters. When analysing Chaucer's allegorical poems written in the tradition of the "dream vision," it is clear that he used animal symbolism in two ways. In "The House of Fame," where the didactic endeavour is more prominent, Chaucer uses the image of the "Eagle" symbolically, representing the all-knowing God, Jesus Christ's protective and nurturing figure, and a guiding force. In addition, through the Eagle, Chaucer enlightens both the befuddled and scared poet and the reader with scientific knowledge about gravity and sound dispersion, as well as moral lessons within the context of Christianity. In "The Parliament of Birds," the emphasis is more on entertaining and delighting the reader. While the poem involves the depiction of various species of birds and their characteristic traits which is not only reminiscent of Medieval bestiary works, but also interpreted as an allegory of the social classes and parliament of his time, the moral and religious teachings that are the central focus of bestiaries are largely absent in Chaucer's work. However, the central focus on the theme of love in the poem and its ending with songs and a festive atmosphere deviate it from being a political satire or an instructional effort. In doing so, Chaucer provided a unique viewpoint on the bestiary tradition, departing from the tradition's focus on Christian precepts. Instead, he wanted to entertain and educate readers by demonstrating the flexibility and significance of animal symbolism in his creative works.

“Mesleğimiz Yayıncılık” Projesi ve TS EN ISO 17100:2015 Örnekleri Çerçevesinde Çeviri Sürecindeki Revizyon Faaliyetlerine Yönelik Bir Değerlendirme

An Evaluation of Revision Activities in the Translation Process within the Framework of the Examples “Professions in Publishing” Project and TS EN ISO 17100:2015

Araştırma Makalesi / Research Article

Serhat ARSLAN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bingöl, Türkiye, e-posta: serhatarслан@bingol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7914-0721

ÖZET

Çeviri süreçlerinde gerçekleştirilen revizyon eylemi, çok yönlü ve karmaşık bir eylem türüdür. Böyle bir durum, revizyon eyleminin tanımlanmasını ve bu eylemin sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Erek kitleyle buluşturulacak erek metnin kalitesini arttırmak amacıyla gerçekleştirilen revizyon faaliyetlerini gerçekleştiren revizör pozisyonundaki katılımcının kişisel tasarruf ve tutumlarının göz ardı edilmemesi de gerekmektedir. Ayrıca günümüzdeki teknolojik gelişmelerin neticesinde, örneğin artan bilgisayar destekli çeviri faaliyetleri bağlamında, revizyon eyleminin amacına uygun işlevsel bir biçimde gerçekleştirilmesi ihtiyacı da artmaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktası, çeviribilim alanında teorik açıdan ortaya konulan revizyon faaliyetlerindeki sorun ve belirsizlikleri, daha önce revizyon konusu çerçevesinde değerlendirilmemiş örnekler üzerinden irdelemek ve böylelikle konuya ilişkin teorik alt yapıyı, uygulamalı bir biçimde ortaya koymaktır. Böyle bir çalışmanın çeviri sürecinin önemli bir parçasını oluşturan revizyon eylemine dair çeviribilim literatürüne katkı sağlaması amaçlanmıştır. Çalışmamız çerçevesinde “Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – AB’ye Uyum Sürecinde Avrupa ve Türkiye Yayıncılık Sektörlerinde Meslek Standartları ve Yeterlilikler” ile “TS EN ISO 17100:2015 ‘Çeviri Hizmetleri – Çeviri Hizmetleri İçin Gereklilikler’ Türk Standardı” örnekleri, revizyon eyleminin çeviribilim alanındaki teorik düzlemde ele alındığı biçimiyle irdelenmiştir. Çalışmamız çerçevesinde irdediğimiz iki örnek, her ne kadar mesleki standart ve yeterliliklerin belirlenmesi amacıyla oluşturulmuş olsalar da çeviri süreçlerinde revizyon faaliyeti görevini üstlenecek revizör katılımcısının kişisel tasarruf ve tutumları göz ardı edilmektedir. Ayrıca irdediğimiz örnekler, revizyon faaliyetlerini, genel olarak yalnızca erek metin üzerinden gerçekleştirilebilecek bir eylem türü olarak ele almaktadırlar. Böyle bir bakış açısı, revizyon faaliyetinin yüzeysel ve terminolojik bir biçimde uygulanmasına yol açmaktadır. Çalışmamız çerçevesinde tespit edilen bu ve benzeri sorunlar neticesinde, söz konusu örneklerin çeviribilim alanına yönelik çalışmalarda ele alınan revizyon faaliyetlerine tam anlamıyla odaklanmadığını söyleyebiliriz. Bu sebeple her iki örnek içeriğinin, çeviribilim alanındaki revizyon faaliyetine yönelik ortaya konulan literatür çerçevesinde değerlendirilip yeniden ele alınması gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Revizyon, Çeviri, Revizör, Düzeltmen, Çeviribilim

ABSTRACT

The act of revision in translation processes is a multifaceted and complex type of action. Such a situation makes it difficult to define the revision act and determine its boundaries. It is also necessary not to ignore the personal decisions and attitudes of the participant in the position of the reviser who performs revision activities to improve the quality of the target text to be delivered to the target audience. Moreover, due to today's technological developments, for example, in the context of increasing computer-assisted translation activities, the need for revision to be performed functionally in accordance with its purpose is also increasing. The starting point of this study is to examine the problems and uncertainties in revision activities, which have been theorized in the field of translation studies from a theoretical perspective, through examples that have not been evaluated within the framework of revision before, and thus to put forward the theoretical background on the subject in a practical way. Such a study is intended to contribute to the translation studies literature on the act of revision, which constitutes an important part of the translation process. Within the framework of our study, the examples of “Professions in Publishing” Project - Professional Qualifications for Publishing on the Way to EU Accession” and “TS EN ISO 17100:2015 ‘Translation Services - Requirements for Translation Services’ Turkish Standard” are examined in the way in which the act of revision is dealt with on the theoretical level in the field of translation studies. Although the two examples we analysed in our research framework were created to determine professional standards and competencies, the personal decisions and attitudes of the reviser participant who will undertake the revision activity in translation processes are ignored. Moreover, the examples we have examined generally treat revision as a type of action that can only be performed on the target text. Such a perspective leads to a simple and terminological implementation of the revision activity. As a result of these and similar problems identified in the framework of our study, we can say that these instances do not entirely focus on the revision activities addressed in translation studies. For this reason, the content of both examples needs to be evaluated and reconsidered within the framework of the literature on the revision activity in the field of translation studies.

Keywords: Revision, Translation, Reviser, Corrector, Translation Studies

1. Giriş

Çeviri faaliyetlerinde gerçekleştirilen revizyon eylemleri, çeviri süreci esnasında olduğu gibi sürecin sonrasında da gerçekleştirilebilen bir eylem türüdür. Bu açıdan bakıldığında, erek metnin revizyon sürecinden geçmesi, erek metnin erek kitleye ulaşması sürecinin her aşamasında söz konusu olabilmektedir. Dolayısıyla erek metne yönelik uygulanan revizyon faaliyetinin sınırlarını belirlemek de güç hale gelmektedir. Diğer yandan düzeltme ve/veya kalite kontrol amaçlarını aşabilecek revizyon faaliyetleri, özü itibarıyla daha fazla amacı kendi içerisinde barındırabilmektedir. Örneğin erek metnin yeniden basımı sürecinde güncelleme amacıyla ortaya çıkabilecek revizyon faaliyetlerinin yanı sıra, erek metinde tespit edilen hata ve/veya eksikliklerin düzeltilmesi amacıyla revizyon faaliyetlerinin yapılması, bu faaliyet türünün sayısız biçimde ortaya çıkmasını mümkün hale getirmektedir. Başka bir deyişle, revizyon eyleminin çok katmanlı ve karmaşık bir yapıya sahip olması, söz konusu faaliyetin sınırlarını belirleme hususunda çok yönlü değerlendirmelerin ortaya konulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu doğrultuda daha önce 2022 tarihli, revizyon faaliyetinin çeviribilim alanı bağlamındaki doğası, kapsamı ve revizyon eylemiyle ilgili sorunların irdelendiği “Erek Metnin Revizyonu Faaliyetine Yönelik Çeviri Eylemi Kuramı Temelinde Bir Değerlendirme” adlı çalışmamızda konu ile ilgili kapsamlı bir teorik altyapı sunmayı amaçlamıştık. Revizyon

faaliyetleriyle ilgili önceki çalışmada ortaya konulan teorik çerçeveye dayandırdığımız ve aynı zamanda önceki çalışmanın bir devamı niteliğinde olan bu çalışmamızda ise, revizyon konusunun kuramsal yapısı, pratik düzlemde “Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – AB’ye Uyum Sürecinde Avrupa ve Türkiye Yayıncılık Sektörlerinde Meslek Standartları ve Yeterlilikler” ve “TS EN ISO 17100:2015 ‘Çeviri Hizmetleri – Çeviri Hizmetleri İçin Gereklilikler’ Türk Standardı” örneklerinden yola çıkılarak somut bir biçimde irdelenmektedir.

Söz konusu her iki somut örnekte hem telif hem de çeviri metinlerin hedef kitleye aktarımı hususunda tanımlamalar mevcuttur. Bu sebeple ilgili örnekler kuramsal düzlemde çeviri faaliyetlerindeki revizyon süreçlerine ilişkin mevcut tanımlamaların eksikliği ve dar kapsamı göz önünde bulundurularak tespit edilmiş ve üzerinde çalışılması gerektiği kanaatine varılmıştır. Zira çalışmamız çerçevesinde de görüleceği üzere, teorik düzlemde mevcut olan aksaklıklar, ele aldığımız somut örnekler dahilinde de açık bir biçimde görülmektedir.

Çalışmamız çerçevesinde revizyon faaliyetlerine somut örnek olarak alınan, Türkiye’de yayıncılık alanındaki mesleklerin tanımlanması ve mesleki standart ve yeterliliklerin Avrupa Birliği standartlarına uyumlu şekilde belirlenmesi amacıyla, Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımçıları Birliği Derneği tarafından yürütülmüş olan, “Mesleğimiz Yayıncılık” Projesinin çıktıkları ile TS EN ISO 17100:2015 “Çeviri Hizmetleri – Çeviri Hizmetleri İçin Gereklilikler” Türk Standardının bütün yönleri çalışmamızda ele alınmamıştır. Zira “Mesleğimiz Yayıncılık” projesinin çıktıkları, yayıncılık faaliyetlerindeki üretim sürecinde yalnızca çeviri eserler göz önünde bulundurularak ortaya konulmamıştır. Söz konusu projenin ana unsurunu hem telif eserler hem de çeviri eserler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda örneğin, projenin “üretim” aşaması çıktısında belirtilen “satın alma” gibi konular göz ardı edilerek, yalnızca çalışmamız çerçevesinde ele alacağımız çeviri eserlerin üretim aşamasındaki revizyon faaliyetleri konusuna odaklanılmıştır. Diğer taraftan TS EN ISO 17100:2015 “Çeviri Hizmetleri – Çeviri Hizmetleri İçin Gereklilikler” Türk Standardı, adından da anlaşılacağı üzere, çeviri üretim sürecinin tamamına hitap etmektedir. Yine çalışmamız çerçevesinde, erek metnin oluşturulma sürecindeki revizyon faaliyetlerine yönelik kısımlar ayıklanarak kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışmamız çerçevesinde yukarıda gerekçeleriyle beraber belirlenen somut örnekler üzerinden bir irdemeye geçmeden önce, çeviri faaliyetlerindeki revizyon eylemi konusuna ilişkin temel hususları serimlemek faydalı olacaktır. Böylelikle çeviri faaliyetlerindeki revizyon süreçleri tam anlamıyla alımlanabilecek ve çeviribilim alanında revizyon eylemine yönelik çalışmalar ortaya koyan araştırmacıların tanımlamalarına ve bu doğrultudaki düşüncelerine göz atılarak çalışmamızın konusuna yönelik genel bir kanının oluşmasına zemin hazırlanacaktır.

2. Ana Hatlarıyla Revizyon Eyleminin Doğası

Sınırsız olasılıklar çerçevesinde gerçekleştirilen çeviri faaliyetleri revizyon süreci, çevirmenin kendisinin gerçekleştirebileceği bir eylem türü olabileceği gibi, aynı zamanda çeviri organizasyonunda görev alan farklı bir katılımcı tarafından da uygulanabilmektedir. Söz konusu durum, her bir çeviri sürecinde farklı bir işleyiş neticesinde gerçekleşebilecektir. Her bir çeviri faaliyetinde, örneğin işverenin bakış açısı ve kişisel tasarrufları gibi etmenler de bu süreçte ayrıca önem kazanmaktadır. Erek metne revizyon eylemi dahilinde uygulanacak

işlemlerin, sözgelimi müdahale niteliğinde olup olmadığı, revizyon eylemi neticesinde erek metindeki kalitenin artıp artmadığı ve/veya revizyon eyleminin sınırları gibi konular, revizyon faaliyetinde göz önünde bulundurulması gereken başlıca hususlardandır. Konu çerçevesinde çevirmenin -varsa bağımsız bir katılımcı olarak revizörün-, erek metnin üretimi sürecinde sergilediği kişisel tavır ve tutumların da belirleyici etken olması, revizyon faaliyetinin net bir biçimde ele alınmasını, dolayısıyla revizyon faaliyetlerinin tanımının yapılmasını ve sınırlarının belirlenmesini ayrıca güçleştirmektedir.

Revizyon eyleminin doğasını, çeviribilim alanında ortaya konulan çeşitli araştırmalardan hareketle irdelemeden önce, çeviribilim araştırmalarında bu konunun son zamanlarda gündeme geldiğinin hatırlanması gerekmektedir. Nitekim Scocchera, çeviribilim araştırmalarında revizyon eylemine yönelik çalışmaların, son 15 yıldır yoğunlaşarak kendini göstermeye başladığını vurgulamaktadır (2017, s. 4). Bu makalede çalışmalarını irdelediğimiz diğer çeviribilim araştırmacıları da çeviribilim araştırmalarında revizyon eylemi konusunun görece yeni bir biçimde gündeme gelerek ayrı bir konu halinde ele alındığını ifade etmektedirler (Künzli, 2014, s. 27; Mossop, 2007, s. 12; Bartan ve diğerleri, 2019, s. 178; Künzli, 2007b, s. 116; Latorraca ve Aiello, 2021, s. 463). Böylelikle, çeviribilim araştırmalarında çeviri faaliyetlerindeki revizyon konusunun yaklaşık son 20 yıldır irdelendiğini ve bu bağlamda ayrı bir alan olarak değerlendirildiğini söyleyebiliriz.

Çalışmamız çerçevesinde çeviribilim alanında revizyon eylemine yönelik araştırmaları ele alındığında, revizyon faaliyetlerinin birçok yönden değerlendirildiği gözlemlenmektedir. Öncelikle Munday, revizyon eyleminin sözlü çevirilere nazaran, yazılı çeviri faaliyetlerinde söz konusu olduğunu belirtmektedir (2010, s. 422). Quinci ise çeviri alanındaki revizyon eylemini, genel anlamıyla erek metinlerdeki hataları tespit etme, düzeltme ve nihayetinde erek metinlerin kalitesini artırma süreci olarak tanımlanmaktadır (2023, s. 230). Diğer taraftan revizöre özel bir konum atfeden Scocchera, onu çevirmenden ayırmakta ve bu bağlamda erek metnin ilk okuyucusu olarak özel bir okuyucu olduğunun altını çizmektedir (2017, s. 3). Başka bir çalışmada da Scocchera, çevirmen ve revizörlerin farklı bir biçimde hareket edebilecekleri gerçeğinden hareketle, yapılacak bütün değişikliklerin objektif bir biçimde ele alınarak uygulanması gerektiğini ve çevirmen ile revizörlerin bu doğrultuda iletişim halinde kalmaları gerektiğini savunmaktadır (2013, s. 145).

Çeviribilim alanında revizyon eylemine yönelik ortaya konulan çalışmalarda çokça başvurulan bir kaynak olan Mossop’un eserinde, erek metinlerde revizyon görevini üstlenen revizörler, söz konusu metinleri düzenleyerek hem bir “bekçi” hem de bir “dil terapisti” olarak görülmektedir; zira revizörler bu eylemleri sonucunda, erek metinleri daha iyi hale getirmektedirler (2014, s. 18). Hatta Aja’ya göre, revizyon eyleminin ardından, erek metnin yeniden çevrilmesi aşamasına gelinebilecek durumlar söz konusu olabilmektedir (2022, s. 254).¹ Ancak bu doğrultuda Breedved, revizyon eylemi konusu ele alınmadan önce, söz konusu faaliyete yönelik eylemlerin tanımlanması, ayrıştırılması ve hangi faaliyetin tam olarak neye

---

¹ Ayrıca bkz. Vanderschelden, 2000, s. 1.

karşılık geldiğinin belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Zira ona göre çeviri faaliyetlerinin revizyonu, tam anlamıyla bağımsız bir süreci temsil etmemektedir (2002, s. 96). Bu noktada çeviri eyleminin doğası ve yapısının göz önünde bulundurulması zorunludur. Çeviri faaliyetleri “işbirliğine dayalı” bir eylem türü olarak ele alındığında, birden fazla katılımcının görev üstlendiği bir görevler bütünü karşımıza çıkmaktadır (Arslan, 2022, ss. 1811-1817). Buradan hareketle çeviri faaliyetlerinde revizyon eylemi görevlerini üstlenecek katılımcıların farklılığı gözardı edilmemelidir. Zira her bir çeviri sürecinin kendine özgü potansiyeli ve niteliği söz konusudur. Kimi çeviri süreçlerinde revizyon görevini, çeviri görevini üstlenen çevirmenin kendisi üstlenirken, kimi durumlarda da başka bir katılımcı olarak aynı görevi revizör yerine getirebilmektedir.

Bu doğrultuda yukarıda belirtilen revizyon eylemini üstlenecek katılımcıların farklılığına işaret eden Künzli, kendi kendine revize etme (*die Selbstrevision*) ve başkasının revize etmesi (*die Fremdrevision*) şeklinde bir ayrım yapmaktadır. Ona göre kendi kendine revize etme, çeviri görevini üstlenen çevirmen tarafından gerçekleştirileceğinden, sürecin herhangi bir aşamasında uygulanacak bir revizyon türüdür. Başkasının revizyonu ise ancak kaynak metnin erek kültüre aktarılmasının ardından farklı ve bağımsız bir katılımcı olan revizör tarafından gerçekleştirilmektedir (2014, s. 6). Yine bu doğrultuda Mossop da çevirmenin çeviri sürecinde gerçekleştirdiği revizyon eylemini kendi kendine revize etme şeklinde betimleyerek bunun diğer revizyon türlerinden farklı olduğunu altını çizmektedir. Ona göre kendi kendine revize etme sürecinde, erek metnin oluşturulması hususunda çevirmen kendi metnine aşınadır ve bu yönüyle gerçekleştirdiği revizyon eylemi bir sorun teşkil etmeyecektir (2007, s. 12).

Başka bir çalışmasında Mossop, artık bazı çevirmenlerin çeviri belleği yazılımları kullandıklarını belirtmektedir. Ona göre çevirmenler başka çevirilerin eklendiği veritabanlarından faydalanmaktadır. Bununla birlikte, eşleşmelerle ilerleyen çevirmen, veri tabanında önüne çıkan verileri inceleyip güncelleyerek bir nevi revizyon eylemi sergilemektedir (2011, s. 137). Bu bakımdan revizyon faaliyeti, gün geçtikçe alışlageldik halinden sıyrılarak ve içerisinde farklı yöntemler barındırarak daha da karmaşık bir niteliğe bürünmektedir.

Mossop’un revizyon yaparken kullanılan çeviri teknolojileri konusundaki vurgusuna paralel olarak Liang, Li ve Sang, bu teknolojiler vasıtasıyla çevirmenlerin rutin işlerinin çeviriden çok, post-edit veya revizyona dönüştüğünün altını çizmektedir (2023, s. 108). Hatta Künzli’ye göre, çeviri faaliyetleri sürecinde gerçekleştirilen revizyon eylemleri zaman almakta ve işveren açısından maliyetli bir hale gelmektedir. Özellikle maddi açıdan söz konusu olabilecek bir kısıtlama neticesinde, revizyon eyleminin pratikteki uygulanışı sorgulanır hale gelmekte ve bu doğrultuda çevirmenlerin kendi çeviri görevleri sürecinde revizyon eylemlerini bizzat gerçekleştirilmesi teşvik edilmektedir (2007b, s. 116).

Her geçen gün etkisini daha da net bir biçimde hissettiğimiz ve baş döndürücü teknolojik gelişmelerin yaşandığı günümüzde, çeviri faaliyetleri dönüşümünün de bu gelişmelerle doğru orantılı olması elbette kaçınılmazdır. Zira bir veri tabanına eklenen her söz (kavram ve/veya cümle), kaynak metnin erek kültüre aktarılması görevi verilen çevirmen tarafından kullanılırken doğal bir revizyon sürecinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle, söz konusu

veri tabanlarından faydalanan çevirmen, elbette veri tabanını kontrol edecek ve bu doğrultuda bir nevi revizyon işlemi gerçekleştirecektir. Bu bakımdan ideal bir çeviri sürecinde gerçekleştirilmesi gereken revizyon, çeviri bellekleri vasıtasıyla yapılan çeviri faaliyetlerinde de kendiliğinden ve zorunlu bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Üstelik yukarıda da vurgulandığı üzere çevirmenlerin günün şartları doğrultusunda erek metnin oluşumuna yönelik üstlendikleri görevlerin yanı sıra, ortaya koydukları erek metnin revizyonunu da bizzat yürütmeleri, işverenler tarafından talep edilebilmektedir. Revizyon eylemine ait söz konusu karmaşık yapı, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında ele alacağımız somut örnekler çerçevesinde detaylı bir biçimde irdelenecektir.

3. “Mesleğimiz Yayıncılık” Projesi Çerçevesinde Revizyon Faaliyeti

2016 yılında Türkiye Yayıncılar ve Yayın Dağıtımçıları Birliği Derneği tarafından başlatılan, AB ve Türkiye Arasında Sivil Toplum Diyalogu Programı kapsamında, ortağı İngiltere Yayıncılar Birliği ile birlikte, Avrupa Yayıncılar Federasyonu, Alman Mesleki Eğitim Kuruluşu Mediacampus Frankfurt ve Norveç Yayıncılar Birliği desteğiyle yürütülen “Mesleğimiz Yayıncılık” projesi (<https://meslegimizyayincilik.com>) kapsamında, Türkiye’de yayıncılık alanındaki mesleklerin tanımlanması ve mesleki standart ve yeterliliklerin AB standartlarına uyumlu şekilde belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda “Mesleğimiz Yayıncılık” projesi, çalışmamız çerçevesinde “mesleklerin tanımlanması” açısından somut bir örnek olarak ele alınarak, ilgili projede ortaya konulan revizyon faaliyetlerine yönelik mesleki tanımlamalar irdelenecektir.

Bu proje çerçevesinde ayrıca bir çıktı olarak “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” (<https://meslegimizyayincilik.com/yayincilik-meslekleri-sozlugu/>) hazırlanmış; çok aşamalı ve katmanlı bir yapıya sahip çeviri faaliyetlerindeki revizyon aşamasıyla alakalı çeşitli mesleklere dair görev tanımları yapılmıştır. Diğer taraftan “Mesleğimiz Yayıncılık Projesi” çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde ortaya çıkan AB’ye Giriş Sürecinde Yayıncılıkta Mesleki Yeterlilikler Çerçevesinde Diyaloglar Projesi Nihai Raporu’nda da belirttiği üzere “yayıncılık sektörü kendi doğal işleyişinde çevirmen, çizer, grafik tasarımcı, telif ajansı, matbaa gibi birçok farklı sektör meslek grubuyla birlikte çalışmaktadır” (Şenol, Sönmez, Cingöz, Akçalı, Balaban ve Özyürek, 2017, s. 8) şeklindeki ifadeyle, tıpkı çeviri eyleminde olduğu gibi, yayıncılık sektöründe de bir eylemler bütünü ve bu eylemleri gerçekleştiren birden fazla katılımcının varlığına vurgu yapılmaktadır.

Proje web sitesinde yayınlanmış olan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” çerçevesinde “Editorya”, “Pazarlama, Satış ve Kurumsal İletişim” ve “Üretim” olmak üzere, üç üst başlık ortaya konulmuştur. Sözlük temel başlıkları olan “Editorya” başlığının altında on adet, “Pazarlama, Satış ve Kurumsal İletişim” başlığının altında on sekiz ve “Üretim” başlığının altında ise altı adet olmak üzere, toplamda otuz dört alt başlık bulunmaktadır. İlgili sözlükte “Pazarlama, Satış ve Kurumsal İletişim” ve “Üretim” temel başlıkları, yayıncılık mesleğinin üretim ve okura ulaşması bakımından tamamlayıcı nitelikteki diğer safhaları ilgilendirmektedir. Zira örneğin “Satın Alma Sorumlusu” gibi bir alt başlık, çalışmamızın konusu dışında kaldığından, söz konusu başlıkla beraber bu doğrultudaki diğer alt başlıklar, çalışmamızın

kapsamına dahil edilmemiştir. Diğer tüm alt başlıklar da yine aynı şekilde yayıncılık mesleğinin kendi ereğinde, revizyon faaliyetleri dışında gerçekleştirilen eylemler bütününe karşılık gelmektedir. Bu sebeple “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü”nün çalışmamızı ilgilendiren kısmı, “Editorya” üst başlığıdır. Bu bağlamda sırasıyla “Yayın Yönetmeni / Direktörü”, “Yayın Koordinatörü”, “Şef / Baş Editör”, “Lektör”, “Yayın Sekreteri”, “Editör”, “Yayın Danışmanı”, “Dizinci”, “Düzeltilen” ve “Son Okumacı” olarak on adet başlığa sahip “Editorya” temel başlığında, revizyon faaliyetlerini ilgilendiren, yalnızca “Lektör”, “Yayın Danışmanı”, “Dizinci” ve “Düzeltilen” alt başlıkları çalışmamız çerçevesinde konu edilecektir.

Proje neticesinde ortaya konulan sözlükte ele alacağımız ilk alt başlık olan “Lektör” tanımına baktığımızda, bu iş kendi uzmanlık alanına göre değerlendirme raporu hazırlayan katılımcı olarak betimlenmektedir. Söz konusu mesleğe beş ana başlıkta görev atfedilmektedir. Revizyon eylemine yönelik betimleme ifadelerini eleyerek ele aldığımızda, lektörlerden “metinde yapılması gereken değişikliklerle ilgili önerilerde bulunmak” ve “kitabı dil, üslup ve anlatım açısından incelemek” (<https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/lektor/>) gibi çeşitli görevlerin beklendiğini görmekteyiz. Yayın sürecinde lektörlerle ilgili tanımlamalar neticesinde, söz konusu katılımcının, revizyon eylemi sürecinde etkin bir rolünün olduğu anlaşılmaktadır. Zira bir lektörün -hangi nitelikte olursa olsun- yayımlanacak bir metni değerlendirerek örneğin dil, üslup ve anlatım açısından incelemesi, onu revizyon eyleminde söz sahibi bir konuma ulaştırmaktadır.

Yayın organizasyonunda lektör katılımcısına atfedilen böyle bir tanım, çeviri sürecinde gerçekleştirilecek revizyon eyleminin profesyonelliğine işaret etmektedir. Her ne kadar lektör, bir revizör pozisyonunda olmasa da metni profesyonelce inceleme ve gerekli değişiklikler hakkında öneride bulunma göreviyle, metnin yazarı veya çevirmeninden ayrı bir meslek icra etmektedir. Dolayısıyla yayın sürecine yayımlanacak metni üreten kişiden bağımsız bir şekilde dahil olmaktadır. Bu şekilde böyle bir eylemi, çeviri faaliyetlerinde erek metnin revizyon süreci görevini üstlenen çevirmen ve/veya revizörler de gerçekleştirmektedir. Bu çerçevede Liang, çeviri faaliyetlerinde revizyon eyleminin profesyonel çeviri sürecinin ve çeviri kalite güvence sisteminin vazgeçilmez bir parçası olduğunu savunmaktadır (2021, s. 92). Elbette Liang’ın belirttiği profesyonel sürecin daimi bir biçimde gerçekleştirilmesi her zaman mümkün değildir. Zira Parra-Galiano’ya göre, çeviri piyasasında, çeviri ve revizyon projelerinin gerçekleştirilmesi, genellikle bütçe kısıtlamaları, çevirinin son teslim tarihi ve insan kaynaklarının organizasyondaki mevcudiyetine bağlıdır (2021, s. 237). Bu bakımdan her bir çeviri sürecinin işverenin yaklaşımı ve ilgili görevin tamamlanmasına yönelik zaman kısıtlamaları gibi organizasyonun kendi dinamiklerine paralel olarak gerçekleştirilmesi neticesinde, çalışmamız çerçevesinde irdelediğimiz sözlükte yer alan lektörlük mesleğinin - çeviri süreci de dahil- her yayın sürecinde görev alması beklenemez. Başka bir deyişle, işverenin ilgili faaliyete yönelik tutumu, lektörlük pozisyonunun göz ardı edilmesine sebep olabilecektir. Ayrıca yine ilgili faaliyetin tamamlanmasına yönelik zaman baskısı gibi çeşitli unsurların söz konusu olması neticesinde lektörlük, yayın sürecinin iş bölümü dışında kalabilecektir. Diğer taraftan yayın sürecinde görev üstlenen bir katılımcı olarak lektörün, yukarıda da betimlendiği gibi, yayımlanacak metinlere yönelik değişiklik önerilerinde

bulunması, revizyon faaliyetlerinin uygulanması hususunda yeterli bir etki yaratmayabilecektir. Zira söz konusu süreçte görev üstlenecek katılımcının kişisel tasarrufları gibi unsurlar, üstleneceği görevin niteliğini doğrudan belirleyecek ve dolayısıyla yayım aşamasındaki revizyon faaliyetini etkileyecektir.

“Mesleğimiz Yayıncılık” projesinin çıktısı olan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” dahilinde tanımlanan mesleklerden bir diğeri olan “yayın danışmanı” pozisyonu, revizyon eylemine yönelik bir görev tanımına sahip olmamasına rağmen lektörlük mesleğiyle kesişimi bulunmasından ötürü, çalışmamız çerçevesinde ele alınmaktadır. Söz konusu mesleğin tanımında “(...) Bazı yayın danışmanları uzmanlık alanlarının benzerliği ya da kesişmesi nedeniyle lektörlük görevlerini üstlenir” (<https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/yayin-danismani/>) şeklindeki ifade, bizi revizyon eyleminde kavramsal kargaşanın yaşandığı benzer bir duruma götürmektedir.

Yayın danışmanının görev tanımlarının lektörle benzeşmesi ve/veya kesişmesi ve bu hususun yayın danışmanının görev tanımında açıkça belirtilmesi, alandaki kavramsal kargaşanın somut bir örneğidir. Kanımızca ilgili mesleğin tanımında net bir ayırım yapılmasını engelleyen yukarıdaki durumun karmaşık ve çok katmanlı bir niteliğe sahip çeviri eylemindeki revizyon sürecinden ötürü, ortaya çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda yayın danışmanlığı ve lektörlük pozisyonlarının görev tanımlarının benzeşmesi ve kesişmesi olağan bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yukarıda irdelediğimiz durumu, revizyon faaliyetleri kapsamında ele aldığı çalışmasında işleyen Künzli, çeviri revizyonu konusunda halen terminolojik bir uzlaşma bulunmadığının altını çizmektedir. Ona göre, redaksiyon, düzenleme ve kontrol gibi terimler, genellikle birbirleriyle karıştırılarak kullanılmaktadır (2014, s. 2).² Künzli’nin betimlediği çeviri faaliyetlerinde söz konusu olan bu durum, “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü”nün yayın danışmanlığı meslek tanımlamasında da kendisini göstermektedir. Zira kişisel tercihler ve tavırlar neticesinde gerçekleştirilen iş bölümleri ve uygulamaları hem telif hem de çeviri metinlerin hedef kitleyle buluşturulduğu yayıncılık faaliyetlerinde, yukarıda betimlediğimiz karmaşıklığa neden olabilmektedir.

“Mesleğimiz Yayıncılık” projesinin çıktularından biri olan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” çerçevesinde “Editorya” üst başlığının altında belirlenen on adet alt başlıktan biri olan “Dizinci” başlığını seçmemizin asıl gayesi, çeviri sürecine yönelik somut bir tanımlamanın yalnızca dizincilik meslek grubu için yapılmış olmasıdır. Başka bir deyişle, başta ele aldığımız diğer üç meslek grubuyla alakalı diğer alt başlıklarda çeviri süreciyle ilgili bir tanımlama bulunmamaktadır. “Telif metinlerde konu, özel ad, kavram vb. dizinleri yapan, çeviri metinlerde ise Türkçeleştirilmiş dizine gerekli özel adları ve kavramları (gerekli programları kullanarak) ekleyen / çıkararak ve dizini kontrol eden kişidir” şeklinde tanımlanan dizincilik mesleğinin, ayrıca “çeviri metinlerde dizin eklenmesi gereken özel adları ve kavramları

---

² Ayrıca bkz. Mossop, 2014, ss. 116-117; Collada Ali, Polledo ve Harmer, 2018, s. 23.

belirlemek” (<https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/dizinci/>) olarak çeviri faaliyetine ilişkin belirlenmiş bir görevi de bulunmaktadır.

Çeviri eserler doğrultusunda net bir ayrımla görev tanımı yapılan “dizincilik” mesleğinde, her ne kadar erek metinlerin bütünsel bir açıdan ele alınması yoluyla erek metinde amaçlanan işlevin sağlanabileceği ortada olsa da revizyon eylemine yönelik bu pozisyon dahilinde ortaya konulan görev, eserdeki kavramların dizinini hazırlayıp kontrol etmenin ötesine geçmemektedir. Başka bir deyişle, böyle bir görev tanımıyla beraber yalnızca dizinleme eylemi belirlenerek, söz konusu eylemi gerçekleştiren katılımcıya revizyon konusunda ayrıca bir görev tanımı yapılmamıştır. Zaten böyle bir katılımcının revizyon eylemi gerçekleştirmesi, yapacağı işin doğasına aykırıdır. İyi bir gözü varsa kullanılan kavramlarda tutarlılık olup olmadığını kontrol edebilir, editörün gözünden kaçan varsa düzeltilmesi talebinde/önerisinde bulunabilir. Bu yönüyle dizincilik pozisyonuna yönelik ortaya konulan mesleki tanımlama, bu bağlamda yetersiz bir niteliğe sahip görünmektedir. Zira yayın sürecinde hedef kitleyle buluşturulacak çeviri metinde dizinlenecek malzeme, yalnızca çeviri metinlerinde söz konusu değildir, böyle bir eylem kaynak dilde yazılmış her türden metin için geçerli olabilecektir.

Quinci’ye göre, genel olarak bir çeviri sürecinde hataları tespit etme, düzeltme ve nihayetinde erek metnin genel kalitesini artırma süreci olarak tanımlanabilecek çeviri revizyonunun sürdürülmesinde, ilgili görevin niteliğine ve işlevine göre değişkenlik gösteren bir dizi farklı yaklaşımla karşılaşılmaktadır (2023, s. 230). Diğer taraftan Mossop, revizyon eylemlerinin kuruluşlarda farklı bir biçimde gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Ona göre, bazen kuruluşlarda, kıdemli çevirmenlerden birkaçı revizör olarak atanabilmektedir. Bu kişiler, resmî revizör pozisyonlarını işgal etmektedir ve mesailerinin tamamını ya da büyük bir kısmını diğer çevirmenlerin ortaya koydukları erek metinlerin revizyonlarına ayırmaktadırlar. Hatta böyle revizörlerin eğitim ve yönetim alanında sorumlulukları da olabilmektedir. Alternatif olarak da kıdemli çevirmenler, talep üzerine birbirlerini revizyon faaliyetine yönelik eylemler konusunda görevlendirebilmektedir (2014, s. 117). Böyle bir durum neticesinde karmaşık bir yapıya sahip olan revizyon faaliyetlerinin yukarıda ele alındığı biçimiyle, -çeviri eserlerin ortaya konulduğu yayıncılık faaliyetleri çerçevesinde- her kuruluşun aynı görev planlamasına gitmesi mümkün görünmemektedir.

Künzli, genellikle zaman sıkışıklığı sebebiyle tamamen tek taraflı bir biçimde, sadece erek metne yönelik bir revizyon işleminin gerçekleştirilebileceğinin de altını çizmektedir (2014, s. 4). Aynı şekilde “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü”nden hareketle, dizincilik mesleği çerçevesinde ele alınan revizyon faaliyetleri, yukarıda da alıntılandığı gibi, yalnızca “Türkçeleştirilmiş dizin” çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Böyle bir durum, revizyon eyleminin ideal yapısına aykırıdır. Zira çeviri süreçlerindeki revizyon faaliyetlerinin kaynak metinden bağımsız bir biçimde, yalnızca erek metin düzeyinde gerçekleştirilmesi neticesinde, erek metnin işlevinin tam manasıyla sağlanması hususunda sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu doğrultuda çeviri sürecini, kontrol-düzenleme bağlamında düşündüğümüzde, kaynak metnin kesinlikle göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Çalışmamız çerçevesinde “Mesleğimiz Yayıncılık” projesi çerçevesinde hazırlanan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” bünyesinde görev tanımlaması yapılan son meslek olan

“Düzeltilmen” meslek grubu, “Metni yazılı ve görsel açıdan kontrol ederek yanlışsız yayımlanmasını sağlayan kişidir. (...)” şeklinde tanımlanmıştır. Söz konusu meslek grubunda belirlenen alt başlıklarda revizyon eylemine yönelik “kullanılan yabancı ve eski Türkçe kelimeleri kontrol etmek”, “ (...) yazım hatalarını düzeltmek” ve “hataların düzeltilmesi için gerekli takibi yapmak, düzeltilmiş yazın ve/veya görsel hatalarını veya biçimsel sorunları işaretleyerek gerekli düzeltmeleri yapmak” (<https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/duzeltmen/>) şeklinde görev tanımlamaları bulunmaktadır.

Düzeltilmenlik pozisyonunun tanımında her ne kadar üretilmiş metne yönelik revizyon eylemi noktasında bir görev tanımı yapılmış olsa da ilgili katılımcının böyle bir tanımdan hareketle revizyon eylemine dair, işlevsel bir eylem gerçekleştiremeyeceği aşikardır. Zira yukarıda da net bir şekilde görüldüğü üzere, gerçekleştirilecek “düzeltme” eylemi, tanımlama boyutunda son derece genel ve yüzeysel bir seviyededir. Bu şekilde belirlenen revizyon eylemi, ilgili metne yönelik derin ve kapsamlı bir revizyon süreci sağlayamayacaktır. Ayrıca söz konusu tanımlamada, katılımcının uzman ve/veya yetkin olmasının gerekliliğine de değinilmemiştir. Terimsel ve görsel düzlemlerde gerçekleştirilecek böyle bir kontrol ve düzeltme eylemi, üretilmiş bir erek veya telif metinde bütünsel manada erek metinde amaçlanan işlevin sağlanması hususunda yetersiz kalabilecektir.

Yalnızca bir “düzeltici” rolü atfedilen düzeltmen meslek grubuna erek ve/veya telif eserlerin revizyon faaliyetlerine yönelik sorumluluk yüklemek, erek metnin ve/veya telif eserin hedef kitleyle buluşması açısından hedef kitleye amaçlanan işleve sahip ol(a)mamasına yönelik bazı soru işaretlerini beraberinde getirebilecektir. Bu yönüyle, revizyon faaliyetlerindeki zaman faktörüne yönelik kısıtlılık, ele alınması gereken konulardan biridir.

Bu doğrultuda Mossop, revizyon eylemi için harcanan zaman ile ne kadar iyileştirme gerçekleştirildiği hususunda pek az bağıntı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, revizörler, tecrübesiz olmaları durumunda, erek metinde kalitenin artırılması hususunda bir katkıda bulunmayacaklardır. Üstelik söz konusu revizörler, erek metni daha da işlevsiz kılacak bir şekilde karar verdikleri değişiklikleri uygularken daha da fazla zaman harcayabileceklerdir. Yine Mossop’a göre, söz konusu süreçteki gereksiz değişiklikler, kötü revizyonun ana özelliğidir. Diğer taraftan başkalarını kontrol ederek gözden geçiren söz konusu tecrübesiz revizörler, kendi kararlarını uygulama eğiliminde olabileceklerdir. Ayrıca bu revizörler, nispeten önemsiz konulara odaklanabilmekte ve genellikle büyük hataları gözden kaçırabilmektedirler. Bu arada, bazı deneyimli revizörler ise, belki de kendilerini erek kültürün savunucuları olarak gördükleri için, revizyon süreçlerinde mükemmeliyetçi bir tutum sergileyebilmektedirler (2011, ss. 138-139).

Mossop’un revizyon süreçlerinde ortaya çıkabilecek zaman yönündeki kısıtlılıkla beraber revizörlerin yetersizliği gibi durumlarda, hedef kitleyle buluşacak metnin amaçladığı işlevinin sağlayamaması, elbette beklenen bir sonuçtur. Zaman yönündeki kısıtlılık, bu yönüyle “Mesleğimiziz Yayıncılık” projesi çerçevesinde görev tanımı yapılmış düzeltmenlik meslek grubunu da ilgilendiren bir husustur. Zira revizyon faaliyetinin sadece bu meslek grubundaki

katılımcılardan beklenmesi, kısıtlı zamanda işlevsel revizyon eylemlerinin gerçekleştirilmesine engel olacak nitelikte gibi görünmektedir.

Diğer taraftan yalnızca düzeltmen pozisyonunda revizyon faaliyetini sürdürecektir katılımcının kişisel tavrı ve şahsi karar alma yönü de revizyon eylemlerinde işlevselliğin sağlanması bakımından irdelenmesi gereken başka bir husustur. Bu bağlamda Kasperavičienė ve Horbačiauskienė, revizyon faaliyeti sürecinde, revizörlerin nasıl bir tutum sergileyecekleri ve/veya nasıl bir uygulama yapacaklarının büyük ölçüde ilgili katılımcının kişisel tercihlerine ve/veya metnin özelliklerine bağlı olduğunu belirtmektedir. Örnek olarak çevirmen merkezli bir revizyon eylemi sürecinde, bazı çevirmenler, erek metni ortaya koyduktan sonra, revizyon eylemine hiç yönelmemektedirler (2020, s. 119). Revizyon faaliyetleri sürecinde, Kasperavičienė ve Horbačiauskienė'nin vurguladığı keyfilik faktörünün yanı sıra, revizyon eylemine yönelik psikolojik unsurlar da söz konusudur. Bu bağlamda Hansen'e göre, bazı çevirmen ve revizörler için eleştirilmek, sorunlu bir durumdur. Ona göre, sürekli izlenme düşüncesi, çevirmenleri bu bağlamda eleştiriye duyarlı hale getirebilmektedir. Bu doğrultuda revizörler, çeviri eylemini gerçekleştiren çevirmenlerle diyalog kurmayı da istemezler. Zira diyalog sonrasında çıkar çatışması da meydana gelebilmektedir (2008, s. 257). Diğer taraftan Mossop, revizyon eylemi sürecinin psikolojik bir boyutunun da olduğunu altını çizerek revizörün erek metni ortaya koyan çevirmenin kendisi olması durumunda, gereken düzeltmeleri uygularken kendisini daha özgür hissedebileceğini belirtmektedir. Ancak ona göre, revizörler başkalarını gözden geçirirken, gözden geçirilen katılımcı, ortaya çıkacak değişiklikleri göremese bile, revizörlerin bu doğrultuda daha da dikkatli olmaları gerekmektedir (2014, s. 192).

Yukarıda “Mesleğimiz Yayıncılık” projesinin çıktılarından biri olan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” çerçevesinde alandaki meslek gruplarına yönelik ortaya konulan tanımlamalar doğrultusunda, çeviribilim alanında revizyon eylemine dair irdelenen mevcut sorunların burada da görüldüğünü ve bu doğrultuda ilgili proje kapsamında çeviri süreçlerindeki revizyon faaliyetleriyle alakalı sorunlara çözüm getirilemeyeceğini görmekteyiz. Söz konusu projede, çok katmanlı ve uzun soluklu yayıncılık mesleğinin niteliğine bağlı olarak ortaya konularak, ilgili alanın en altından en üstüne kadar her bir katılımcıya hitap eden bir görev tanımı derleyip sunulmuştur. Bu yönüyle “Mesleğimiz Yayıncılık” projesi, kendi alanı dahilinde bir karşılık bulmaktadır. Ancak proje neticesinde ortaya konulan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” ile proje çıktısı olarak projenin web sitesinde hedef kitleye ulaştırılan nihai rapor çerçevesinde, amaçlanan işlevin, çeviri eserleri yayımlayan yayınevlerine de hitap ettiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca yukarıda da belirtildiği üzere, -hangi katılımcı olursa olsun - yayın sürecinde gerçekleştirilen her revizyon eylemi, o görevi üstlenen katılımcının kişisel tasarrufu ve işverenin yayın politikası gibi unsurlar neticesinde gerçekleşeceğinden, erek metindeki revizyon eyleminin işlevini sağlamak, bu bağlamda ayrı bir zorluk teşkil edecektir. Bu nedenle hazırlanacak böyle bir mesleki tanımlamada, çeviri eserler de tıpkı yayınevlerinin kaynak dilde yayınlanan telif eserleri gibi ayrıca ele alınmalı ve erek metnin hedef kitleye ulaştırılma sürecinde ortaya çıkan kişisel tercih ve tutumlar da göz ardı edilmemelidir.

4. “TS EN ISO 17100:2015” Türk Standardı Çerçevesinde Revizyon Faaliyeti

Çeşitli düzenlemeler vasıtasıyla, dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya konulan çeviri faaliyetlerine yönelik uluslararası nitelikte çalışma rehberleri, gerekli yükümlülükleri içererek oluşturulmaktadır. “EN 15038:2006” Avrupa Kalite Standardı da bu tür kılavuz metinlerden birini temsil etmektedir. Mossop’un da belirttiği üzere, söz konusu kalite standardı neticesinde, çeviri faaliyetleri kapsamında revizyon faaliyetleri daha önemli bir hale gelmektedir. Ona göre, şayet bu standart geniş çapta benimsenirse, revizyon eyleminin doğasıyla ilgili sorunlara daha net odaklanılacaktır (2007, s. 6).

Çalışmamızın ikinci somut örneğini oluşturan “TS EN ISO 17100:2015” Türk Standardının temelini oluşturan EN 15038:2006’ı ele almadan önce, bu standardın genel niteliği, konumu ve yürürlük gayesini ele almak faydalı olacaktır. Pym’e göre, EN 15038:2006, kaynak ve hedef metinlerin karşılaştırılması temelinde, çevirmen dışında bir katılımcı tarafından yapılan düzeltmeleri/düzenlemeleri ifade etmek için revizyon kavramının daha spesifik bir şekilde kullanılmasını amaçlamaktadır. Ona göre, EN 15038:2006 kullanımı, bu noktada ne endüstriyi ne de araştırmayı temsil etmektedir. Avrupa standardı olan EN 15038:2006, kaynak ve erek metin arasında karşılaştırma temelinde, çevirmen dışında bir katılımcı tarafından yapılan düzeltmeler için “revizyon” terimini kullanmaktadır ve “gözden geçirme” terimi de yalnızca erek metin temelinde yapılan düzeltmeleri ifade etmektedir (2011, ss. 90-91). Diğer taraftan Künzli, EN 15038:2006 kapsamında yayınlanan kalite standardına işaret ederek, standart çerçevesinde çevirmen ve revizörlere yönelik belirli görevlerin atfedildiğini belirtmektedir (2007b, s. 116). Pym’in vurguladığı söz konusu ayrıma yönelik analizler, çalışmamızın ileri kısımlarında ortaya konacaktır.

Çalışmamız çerçevesinde ele alacağımız, “TS EN 15038:2006” ve “TS EN 15038:2009” Türk Standartları yerine yürürlüğe giren ve kaynağı “EN ISO 17100:2015” standardı olan “TS EN ISO 17100:2015 / Çeviri Hizmetleri – Çeviri Hizmetleri İçin Gereklilikler” Türk Kalite Standardı, yukarıda belirtilen standartların yerini alarak Ekim 2015’ten beri çeviri hizmetleri konusunda hedef kitesini kendilerini geliştirmeye ve daha özenli çalışmaya yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

(EN ISO 17100:2015) ISO/TC 37 “Terminoloji ve Diğer Dil ve İçerik Kaynakları” Teknik Komitesi tarafından sorumluluğu üstlenerek hazırlanan söz konusu standart, toplam olarak altı ana başlıktan oluşmaktadır. Standardın kapsamı “bilgisayarlı çeviri”, “sözlü çeviri” ve “çeviri sonrası düzenleme yapılmasının” kapsam dışı bırakıldığı vurgulanarak “Geçerli koşulları yerine getiren kaliteli çeviri hizmetinin verilmesi için gerekli temel süreçler, kaynaklar ve diğer konulara ilişkin gereklilikleri belirtir. Bu standardın uygulanması; ayrıca bir çeviri hizmet sağlayıcısının (ÇHS) ilgili çeviri hizmetlerinin, müşterinin isteklerini ve diğer geçerli özellikleri yerine getiren bir çeviri hizmeti sağlayabilmek için süreçlerinin ve kaynaklarının bu standarda uygun olduğunu gösterebileceği araçları da sunar” şeklinde açıklanmıştır (Türk Standartları Enstitüsü [TSE], 2015, s. 1).

TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardının “Terimler” kısmında, söz konusu eylemler bütününe yönelik “çeviri” kavramı dahil, ilgili bütün kavramlar sıralanmaktadır. Tıpkı

“Mesleğimiz Yayıncılık” projesinin çıktılarında biri olan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” çerçevesinde ele alındığı gibi, TS EN ISO 17100:2015 standardında da çeviri faaliyetlerindeki revizyon sürecine dair kavramlar seçilerek çalışmamız çerçevesinde irdelenmiştir. Bu kavramlar, sırasıyla “son metin düzenleme”, “kontrol etme”, “düzeltme”, “denetleme”, “son okuma”, “hata düzeltme” ve “düzeltici eylem”dir. Standart çerçevesinde ortaya konulan tanımlama ve açıklamalar neticesinde, ilgili kavramlara yönelik şu şekilde tespitlerde bulunulmuştur:

“Son metin düzenleme” kavramının açıklamasında, yalnızca bilgisayar destekli çeviri (BDÇ) uygulamalarına vurgu yapılarak, BDÇ neticesinde ortaya çıkarılan erek metnin düzenlenmesi ve düzeltilmesi amaçlanmaktadır. “Kontrol etme” terimi çerçevesinde, yalnızca erek metnin incelenmesi belirtilmiştir. “Düzeltme” terimine geldiğimizde ise hem kaynak hem de erek dil içeriğiyle gerçekleştirilen bir inceleme süreci söz konusudur. “Denetleme” konusunda, erek dilde içeriğin istenen amaçlara uygunluğunu sağlayabilmek maksadıyla, yalnızca tek dilli bir inceleme karşımıza çıkmaktadır. Yine “son okuma” kavramı çerçevesinde, yalnızca erek dil içeriğinin incelenmesi şeklinde bir tanım yapılmıştır. “Hata düzeltme” kavramında da söz konusu düzeltme işlemi, çeviri sürecinde ortaya çıkacak bir hatayı ya da söz konusu standardın gerekliliklerine aykırı bir durumda ortaya çıkabilecek uygunsuzlukları düzeltmek amacıyla, yalnızca erek metin seviyesinde gerçekleştirilen bir eylem olarak tanımlanmaktadır. İlgili kısımda revizyon faaliyeti çerçevesinde ele alınabilecek son başlık olan “düzeltici eylem” kavramı hem çeviri sürecinde hem de erek metinde uygunsuzluk veya hatalara neden olabilecek durumların tekrar etmemesi amacıyla gerçekleştirilecek eylem olarak ifade edilmektedir (TSE, 2015, ss. 2-3, 5-6).

Yukarıda genel hatlarıyla değindiğimiz, TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardının ilgili kavramlarının içeriklerinde, çeviri sürecinde ve/veya çeviri sürecinin ardından gerçekleştirilen birçok açıdan ele alınmış bir kontrol mekanizmasının irdelendiğini görmekteyiz. Ancak yalnızca “düzeltme” kavramında hem kaynak hem de erek metin seviyesinde bir kontrol mekanizmasının beklendiği görülmektedir. Böyle bir durum neticesinde, revizyon faaliyetlerine yönelik genel-geçer ve kapsayıcı bir tanımın ortaya konması oldukça güçtür. Zira “çeviri sürecinin, çeviri hizmetlerinin çıktılarını ve kalitesini doğrudan etkileyen bütün boyutlarına ilişkin gereklilikleri belirlemek amacıyla” kaleme alınan ve çeviri hizmet sağlayıcılarına (ÇHS) yönelik hazırlanan standardın bu haliyle, her çeviri hizmet sağlayıcısına hitap etmesi beklenemez. Yalnızca erek metin düzleminde gerçekleştirilecek bir revizyon eylemi, nihayetinde bir nevi “gözden geçirme” eyleminden ibaret olacaktır. Çalışmamız çerçevesinde ele aldığımız revizyon eylemi ise, kaynak metinden bağımsız bir biçimde ele alındığında, erek metindeki işlevselliğin sağlanması konusunda çeşitli güçlükler beraberinde getirecektir.

Künzli’nin revizyon faaliyetlerine yönelik ortaya koyduğu çalışmasında, erek metinlerin değerlendirilmesinin ardından artık üç metinden söz edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır (2014, s. 11). Bu bakımdan kaynak ve erek metne ilaveten, revize edilmiş erek metin söz konusudur. Bu haliyle revizyon faaliyetleri daha da tartışmalı bir hale gelmektedir. Zira kaynak metinden bağımsız bir revizyon sürecinin, işlevselliği ne kadar mümkün olabilecektir? Gerçi

Paloposki ve Koskinen, çalışmalarında revizyon eyleminin kaynak metinden bağımsız gerçekleştirilebileceğini de savunmaktadırlar. Ancak onlara göre, revizyon eylemi ile örneğin gözden geçirme gibi çeviri işlemleri arasında ortaya konulan ayrımlar da yetersizdir (2010, s. 44). Söz konusu eksiklik, TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardının “Terimler” kısmında da göze çarpmaktadır. Bu standart çerçevesinde, çeviri ve revizyon sürecinde görev üstlenici olarak “çevirmen”, “düzeltmen”, “denetmen” ve “son okuyucu” olmak üzere dört katılımcıya ilişkin ortaya konulan tanımlamalar, birbirinden bağımsız ve oldukça yetersiz bir biçimde yapılmaktadır (TSE, 2015, s. 5). Bu çerçevede ilgili tanımlamalar, revizyon eyleminin doğasının karmaşıklığının çözümüne katkı sağlar görünmemektedir.

Yukarıda irdelediğimiz duruma ek olarak Mossop, çevirmenin çeviri sürecinde veya bir taslak metin hazırlama aşamasında, kendi kendine revizyon faaliyetleri uygulayabileceğini de belirtmektedir. Gözden geçirme konusundaki belirsizliğe de değinen Mossop, revizörün (çeviri sürecinde iş birliğinde bulunan katılımcının), erek metni kaynak metinle karşılaştırabileceğini ya da böyle bir eylemi tercih etmeyerek karşılaştırma yoluna gitmeyeceğini vurgulamaktadır. Ona göre, örneğin birkaç paragrafın okunması neticesinde, revizörde erek metnin doğrulukla sorunu olmadığına yönelik bir izlenim uyanırsa ve/veya revizör, erek metni ortaya koyan çevirmene bir şekilde güveniyorsa, kaynak metne ara sıra göz atarak bir nevi “yeniden okuma” veya yalnızca erek metinden hareketle bir “gözden geçirme” süreci gerçekleştirebilmektedir (2011, ss. 136-137). Yine aynı şekilde Künzli’nin de belirttiği gibi, revizyon eylemi için ödenen ücretler revizyon eyleminin hem kaynak hem de erek metnin bir arada ele alınarak gerçekleştirilmesinden ziyade, yalnızca erek metinden hareketle yapılma eğilimi içerisindedir. Ona göre böyle bir soruna karşılık, profesyonel bir biçimde faaliyet gösteren çeviri organizasyonlarının bilgilendirilmesi ve bu doğrultuda eğitilmesi gerekmektedir (2007a, s. 53). Revizyon eyleminde kişisel tasarruf ve tutumlar nedeniyle keyfi bileşenler bütününe bulunduğu (Brunette, 2000, s. 171) gerçeği de hatırlandığında, revizyon süreçlerine dair yukarıda dile getirilen hususlar çerçevesinde, çalışmamızın diğer somut örneğini teşkil eden TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardında, revizyon faaliyetlerine yönelik kullanılan kavram ve tanımlamalara ilişkin karışıklıkların özellikle vurgulanması gerekmektedir.

TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardında, “Çeviri Hizmeti Sürecinin Kontrolüne İlişkin Kavramlar” başlığıyla “onaylama”, “doküman”, “kayıt” kavramlarıyla beraber ayrıca çalışmamız çerçevesinde ele alınabilecek “hata düzeltme” ve “düzeltici eylem” kavramlarına da yer verilmiştir. “Hata düzeltme” ve “düzeltici eylem” kavramları, yukarıda değinilen TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardının “Terimler” kısmındaki şekliyle açıklanmıştır. Buna göre, “hata düzeltme”, erek metinde veya çeviri sürecindeki bir hata ya da uygunsuzluğa yönelik düzeltme amacıyla gerçekleştirilen eylem olarak tanımlanırken; “düzeltici eylem” ise, çeviri sürecinde veya erek metinde söz konusu olabilecek uygunsuzluk veya hataların tekrar edilmemesi amacıyla gerçekleştirilen eylem olarak tanımlanmaktadır (TSE, 2015, ss. 5-6).

Diğer taraftan TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardında, revizyon eylemini gerçekleştirecek katılımcıların sahip olması gereken yeterlilik ve nitelikler ayrıca belirlenmiştir. Standardın “Düzeltmenlerin Profesyonel Yeterlilikleri” başlıklı 3.1.3. numaralı maddesinde tanımlanan “çeviri yeterliliği”, “kaynak ve hedef dilde dilsel ve metinsel yeterlilik”, “araştırma,

bilgi edinme ve işleme yeterliliği”, “kültürel yeterlilik”, “teknik yeterlilik” ve “alan yeterliliği” konularında edinç bütünlüğünün sağlanmasıyla çevirmenlerin mesleki yeterlilikleri söz konusu olabilecektir. Ayrıca ilgili standardın bir sonraki 3.1.4. numaralı maddesi çerçevesinde, çevirmenden bir yükseköğretim kurumundan edinilecek geçerli bir mezuniyet belgesi ile profesyonel bağlamda bir çeviri ve/veya düzeltme tecrübesi de beklenmektedir. Buna karşın yine ilgili standardın 3.1.6. numaralı maddesinde belirtilen “denetmenlerin profesyonel yeterlilikleri” hususunda, denetmenlerin alan uzmanı olmaları ve bu alandaki ilgili niteliklere yine bir yükseköğretim kurumundaki eğitimleri ve/veya alandaki faaliyetleri neticesinde sahip olunarak mesleki tecrübeler edinmiş olmaları gerekliliği belirtilmektedir (TSE, 2015, ss. 6-7).

Çalışmamız çerçevesinde ele aldığımız standardın ilgili kısmına paralel olarak Chakhachiro, çeviri faaliyetleri sürecinde revizyon eylemini gerçekleştiren katılımcının, profesyonel bir niteliğe sahip olması gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre revizyon eyleminin amacı, kaynak metinden hareketle erek kültüre aktarılacak erek metnin doğru ve kabul edilebilir bir yoruma sahip olmasını sağlamaktır. Revizyon eylemi çift yönlü bir niteliğe sahip olarak, aynı doğrultuda erek metnin kalite kontrolünü sağlayan bir eylem türüdür. Revizyon eyleminin, çeviri faaliyeti süreçlerinin bir parçasını oluşturan bir eylem türü olduğunu belirten Chakhachiro, revizyon eylemini, bazen erek metinlerin erek kültüre uyacak bir şekilde yeniden yazılmasıyla bazen de erek dildeki üslubun yeniden sunulmasıyla kendini göstererek bir ödev şeklinde ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Diğer taraftan revizörler hem kaynak metni tam anlamıyla yorumlayabilmeli ve anlayabilmeli hem de çeviri sürecine aşına olarak erek kültür sistemine hâkim olmalıdırlar (2005, ss. 225-237).

TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardı çerçevesinde görev üstlenecek çevirmen ve revizörlerin beklenen eğitimi almış veya gerekli tecrübeye sahip olarak çeviri süreçlerini yürütmeleri, çeviri sürecinin revizyon eylemiyle nihayete kavuşmasını tek başına sağlayamaz. Bu bağlamda Mossop, akademik çeviri eğitimi almış çevirmenlerin, eğitim süreçlerinde gerçekleştirecekleri çeviri süreçleri çerçevesinde, kendilerini kontrol etmelerinin önemli olduğunu öğrenmiş olabileceklerini belirtmektedir. Yine Mossop, akademik çeviri eğitimi alan öğrencilerin, ders kitaplarından bu hususu öğrenmelerine karşın, profesyonel çeviri hayatlarında kontrol süreçlerine yönelik yeterli yönlendirmeleri alamayabileceklerini vurgulamaktadır (2014, s. 3). Buna karşılık, yukarıda genel hatlarıyla değindiğimiz, TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardında beklenen mesleki yeterliliklerin içeriklerinde, tam manasıyla idealize edilmiş bir durumla karşılaşmaktayız. Bu açıdan, söz konusu idealize edilen gerekliliğin sağlanmasını, çeviri piyasasında faaliyetlerini sürdüren kuruluşların hepsinden beklemek, her zaman mümkün olmayabilecektir. Zira çeviri piyasasında iş yapan kuruluşların, aynı zamanda içinde buldukları ekonomik, sosyal ve mesleki konularından ötürü, kendilerine özgü iş politikaları çerçevesinde hareket etmeleri olağandır. Bu doğrultuda, ortaya konulacak erek metin, ilgili organizasyonun iç dinamikleri doğrultusunda belirlenecek tutumlara bağlı olacaktır.

TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardında beşinci başlık olan “Üretim Süreci” altında ele alınan ve yine çalışmamız çerçevesinde çeviri sürecindeki revizyon eylemine yönelik irdelenebilecek olan alt başlıklar “kontrol”, “düzeltme”, “denetleme” ve “son okuma”

şeklinde. Söz konusu başlıklar, yukarıda değinilen TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardının “Terimler” kısmındaki haliyle açıklanmıştır. Standarda göre, “kontrol” kavramıyla çevirmenin bizzat kendisinin çeviri sürecinde gerçekleştirdiği bir işlem betimlenmektedir. “Düzeltilme” konusundan ise çeviri hizmet sağlayıcısının erek metni düzeltme işlemini gerçekleştirmesi anlaşılmaktadır. İlgili işlem için çevirmenden başka bir düzeltmen söz konusu olduğunda, Madde 3.1.5’te belirtilen nitelikleri haiz olunmalıdır. Burada düzeltmen, gerekli değişiklikleri “bilgilendiren” ve aynı zamanda “öneren” konumundadır. Böylelikle çeviri sürecindeki gerekli düzenlemelere ilişkin son karar, çeviri hizmet sağlayıcısına bırakılmaktadır. “Denetleme” konusu, proje özellikleri arasında denetim planlaması söz konusu olduğunda, çeviri hizmet sağlayıcısı tarafından erek metnin amaç ve alana uygunluğu açısından denetlenmesini ve gerekli değişikliklerin önerilmesini kapsamaktadır. Söz konusu önerinin yerine getirilmesinin ardından, çeviri hizmet sağlayıcısı, denetmenden ilgili düzeltmelerin yerine getirilmesini de talep edebilir. İlgili kısımdaki son başlık olan “son okuma” kısmında ise, yine erek metinden hareketle işlem yapılır ve ilgili durum, bir son okuma planlaması söz konusu olduğunda gerçekleştirilir (TSE, 2015, ss. 9-11).

Quinci’nin de altını çizdiği, profesyonel pazarı ilgilendiren ISO 17100: 2015 Kalite Standardı (2023, s. 234), revizyon faaliyeti kapsamında ortaya çıkabilecek sorunları çözme konusunda yetersiz kalabilecektir. Çeviri faaliyetlerinde revizörler bir bakıma kalitenin tek kalesi konumundadırlar (Mellinger, 2018, s. 326). Ancak Mossop’un da altını çizdiği gibi, bazen revizörlerin yaptıkları en büyük hata, küçük ölçekte revize işlemlerinin aksine, geniş çaplı revizyon işlemleri gerçekleştirmeleridir. Ona göre, ne kadar fazla revizyon işlemi gerçekleştirilirse, hata yapma ve erek metnin işlevinin kaybedilmesi ihtimali o kadar artacaktır (2014, s. 197). Bu doğrultuda erek metinde gerçekleştirilecek revizyon işlemlerinin belli bir denge ve oranda olması gerekmektedir. Böyle sorunlara yol açacak en büyük unsur, revizörlerin kişisel tercih ve tasarruflarının ön plana çıkmasıdır (Kasperavičienė ve Horbačiauskienė, 2020, s. 119; Hansen, 2008, s. 257; Mossop, 2011, ss. 136-137). Çok yönlü ve karmaşık katmanlı bir yapıya sahip revizyon eylemini (Scocchera, 2013, s. 142) göz önünde bulundurduğumuzda, yukarıda betimlenen sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Üstelik, çalışmamız çerçevesinde irdelediğimiz kalite standardına göre, örneğin çeviri sürecindeki revizör/düzeltilmen katılımcısının, tespit ettiği hataları çeviri hizmet sağlayıcısına “bildiren” ve yapılması gereken değişiklikleri “öneren” bir konumda bulunması, çeviri sürecinde gerçekleştirilen revizyon faaliyetlerinin zaten karmaşık haldeki yapısını daha da karmaşıktır. Zira çeviri hizmet sağlayıcısının karar verme yetkisine sahip olması, gerekli eğitimi almış ve/veya yeterli tecrübeye sahip çevirmen ve/veya revizörlerin erek metindeki işlevi tam manasıyla sağlamaları konusunda engel teşkil etmektedir. Şayet TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardı çerçevesinde bir iş akışı söz konusu olacaksa, çeviri hizmet sağlayıcısının da belirtilen çeviri edinci doğrultusunda yeterliliklere sahip olması ayrıca gerekmektedir. Böyle bir durumu, çeviri piyasasında faaliyet gösteren her organizasyondan beklemek tutarlı olacaktır. Ancak böyle bir durum mümkün görünmemektedir.

TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardı çerçevesinde ortaya konulan ve erek metnin üretilmesinin ardındaki sürece işaret eden “Üretim Sonrası Süreçler” başlığı altında, revizyon

faaliyetlerini kapsayan madde, “geri bildirim” maddesidir. Söz konusu maddede çeviri hizmet sağlayıcısının, müşteri geri bildiriminin incelenmesi, müşteri memnuniyetinin değerlendirilmesi ve gerekli düzeltmelerin gerçekleştirilmesi konusunda elverişli bir süreçte sahip olduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda çeviri hizmet sağlayıcısının geri bildirimle ilgili gerekli köprüyü kurması beklenmektedir (TSE, 2015, s. 11).

Yukarıda standart kapsamında ele alınan maddeye göre, çeviri hizmet sağlayıcısı, çeviri sürecinin akabinde ortaya çıkan süreçte merkezî bir konumdadır. Süreç yönetimini gerçekleştirmesi gereken çeviri hizmet sağlayıcısının, bir düzeltme işlemi söz konusu olduğunda, beklenen süreç yönetimini uygulaması, yine çeviri hizmet sağlayıcısının içinde bulunduğu durumlara göre belirlenen kendi organizasyon politikalarına bağlıdır. Bu bakımdan her bir çeviri hizmet sağlayıcısından aynı tutumu beklemek, gerçekçi bir yaklaşım değildir. İdealize edilen böyle bir iş akışı, çeviri faaliyetleri yürüten organizasyonların kendine özgü tutumlarına göre değişkenlik gösterecektir.

Diğer taraftan çalışmamız çerçevesinde irdelediğimiz TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardı dahilinde “ek” olarak verilen “Çeviri İş Akışı” başlığı taşıyan, konuyu kuş bakışı ve bütünsel olarak görmemize imkân tanıyan şemada, “denetleme” ve “son okuma” süreçlerinin zorunlu olmadığı belirtilmektedir. Böyle bir ifade, çeviri sürecinde gerçekleştirilecek revizyon faaliyetlerinin tanımsal ve bütünsel açıdan karmaşıklığına ek bir yük getirmektedir. Bu yönüyle ortaya konulan ifade, irdelediğimiz karmaşık yapıyı destekler niteliktedir. Zira çeviri süreçlerinde benzer revizyon faaliyetlerinin uygulanması her durumda söz konusu değildir.

Ayrıca somut olarak ele aldığımız uluslararası niteliğe sahip, farklı dillere çevrilerek ilgili ülkelerde yürürlükte olan önceki EN 15038:2006 Kalite Standardı, farklı çeviribilim araştırmacıları tarafından olumsuz bir biçimde değerlendirilmektedir. Örneğin Mossop, ilgili standarttaki belirsizlik sorununa işaret ederek, EN 15038:2006’da söz konusu edilen metinlerin hangi tür metinler olduğunun vurgulanmamasını irdelemektedir (2011, s. 135). Robert, Remael ve Ureel, çevirmenin kendisini bizzat revize etmesiyle bir katılımcı olarak revizörün çeviri sürecindeki konumunun 2006 yılında ortaya konulan EN 15038 Avrupa Standardında ele alındığına işaret ederek, ilgili kalite standardında revizyon eylemini gerçekleştirecek kişinin deneyimli olup olmadığı ayrımının belirsiz kaldığını belirtmektedir (2017, s. 3). EN 15038:2006 Kalite Standardının güncelleme aşamasında olduğu süreçte ortaya koyduğu çalışmasında Künzli ise, söz konusu çeviri eylemine yönelik mevcut kalite standardının ISO 17100 numarasıyla güncelleneceğini ve mevcut kalite standardındaki terminolojik eksikliklerin giderilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (2014, s. 4). Künzli’nin altını çizdiği terminolojik sorunun, bugün, çalışmamız çerçevesinde ele aldığımız TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardı dahilinde giderilmiş olduğunu söylemek güçtür. Ayrıca buraya terminolojik açıdan mevcut bulunan sorunların yanında irdelediğimiz çeviri revizyon süreçlerindeki sorunlarını da eklemek mümkündür.

5. Sonuç

Çeviri süreçlerinde gerçekleştirilen revizyon faaliyetlerinin pratik yönünü ortaya koyduğumuz bu çalışmada, “Mesleğimiz Yayıncılık” Projesi ile TS EN ISO 17100:2015 “Çeviri Hizmetleri

– Çeviri Hizmetleri İçin Gereklilikler” Türk Standardı olmak üzere iki somut örnek ele alınmıştır. Bu bağlamda ilkin ilgili proje kapsamında hazırlanan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü” ile proje raporu incelenmiş ve çalışmamızın kapsamı doğrultusunda çeviribilim alanında ele alınan revizyon faaliyetleriyle alakalı kavram ve hususlar, söz konusu projenin çıktılarında ayıklanarak irdelenmiştir. Sonrasında çalışmamızın ikinci somut örneğini teşkil eden TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardının, benzer bir şekilde erek metnin meydana getirilme sürecinde gerçekleştirilen revizyon faaliyetlerine ilişkin kısımları, değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

2016 yılında başlatılıp 2017 yılında nihai raporu sunulan “Mesleğimiz Yayıncılık” projesinin çıktılarında biri, çevrimiçi nitelikteki “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü”dür. Bu sözlük, özü itibarıyla yayıncılık mesleğinin iç dinamiklerine hitap eden kapsayıcı bir çalışmadır. Zira telif eserin hedef kitleyle buluşturulma süreci, çok aşamalı yönüyle, ilgili sözlük çerçevesinde ele alınmıştır. Bu açıdan “Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü”, mesleği yayıncılık olanların hedef kitlesine hitap etmektedir. Ancak çalışmamız çerçevesinde elde ettiğimiz en önemli hususlardan biri, sayısız çeviri eserin bir biçimde erek okuruyla buluşturulduğu yayıncılık sektörünün bu yönü göz ardı edilerek çeviri eserlerin yayım sürecine yönelik konuların ele alınmamasıdır. Çevirmenlerin yazarlar gibi, yayınevleri açısından üçüncü şahıslar olarak kabul edildiği sözlükte yer verilen meslek gruplarında, çeviri eserlere yönelik malumat, yalnızca “dizincilik” pozisyonu çerçevesinde ele alınmıştır. Yayın sürecinde dizinleme faaliyetini yürüten ilgili katılımcının, çeviri eserle alakası Türkçe dizinin oluşturulmasından ibarettir. Ayrıca diğer tüm katılımcıların mesleki tanımlamalarına baktığımızda, çeviribilim alanında ele alındığı biçimiyle çeviri süreçlerinde gerçekleştirilen revizyon faaliyetlerine yönelik bir meslek grubuyla karşılaşmamaktadır. İsimlendirme açısından en yakın olarak kabul edebileceğimiz “düzeltmenlik” meslek grubunda da söz konusu eksikliği görmekteyiz. Üstelik sözlükte görev tanımlaması yapılan “düzeltmenlik” meslek grubunun uzmanlığı ve yetkinliği hususunda bir koşul belirtilmemiş ve söz konusu meslek grubunun görev tanımı, terimsel ve görsel düzlemde bırakılmıştır. Bu yönüyle sözlük çerçevesinde sunulan hedef kitleyle buluşturulacak metnin içeriğine yönelik yetkin bir kontrol mekanizmasının sunulmaması, yayıncılık mesleğinde sorunları da beraberinde getirecektir.

Çalışmamızın ikinci somut örneğini teşkil eden TS EN ISO 17100:2015 Türk Kalite Standardı, çeviri hizmetleri hususunda, hedef kitlesinin kendisini geliştirmesini ve daha özenli bir işleyiş ortaya koymasını amaçlayan, rehber niteliğinde bir yönerge. Bu açıdan bakıldığında, çeviri süreçlerinde gerçekleştirilen revizyon faaliyetleri, söz konusu standart çerçevesinde ele alınmasına rağmen, tıpkı “Mesleğimiz Yayıncılık” projesinde görülen sorunlara benzer güçlükler içermektedir. İlgili standardın sorunlarının -önceki versiyonları da dahil- çalışmamız haricindeki başka çeviribilim araştırmacıları tarafından da irdelendiği tespit edilmiştir. Söz konusu standartta, çeviri süreçlerinde gerçekleştirilen revizyon eylemine yönelik tespit edilen en önemli sorun, yetkin ve işlevsel bir revizyon sürecinin betimlenmemiş ve çeviri organizasyonunda katılımcı olarak görev üstlenecek bir revizörün görev tanımlarının kapsayıcı bir biçimde yapılmamış olmasıdır. Diğer taraftan TS EN ISO 17100:2015 Türk Standardı çerçevesinde revizör/düzeltmen dahil, çeviri organizasyonunda görev alan bütün katılımcıların

mesleki görev tanımlamalarında, ilgili kişinin kişisel tasarruflarıyla ortaya koyacağı tutumlar gözardı edilmektedir. Bu yönüyle karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya sahip revizyon faaliyetlerini bütünsel manada ele almak mümkün görünmemektedir. Üstelik örneğin “düzeltme” pozisyonundaki katılımcıya, tespit ettiği hata ve sorunlara yönelik yalnızca “bildirme” ve “önerme” işlemlerinin atfedilmesi, karmaşık yapıdaki revizyon sürecini daha da karmaşık bir hale getirmektedir. Ayrıca ele aldığımız standardın her bir kuruluşa hitap etmesi beklenemez. Zira her çeviri hizmet sağlayıcısının, kendi iç dinamiklerine göre belirlemiş olduğu farklı organizasyon politikaları bulunmaktadır. Bu doğrultuda standardın çeviri sürecinin bütününe tüm ayrıntılarıyla ele alması ve kesin ifadeler içererek titiz bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir.

Sonuç olarak, çalışmamız çerçevesinde çeviri faaliyetlerindeki revizyon eylemine yönelik irdelediğimiz her iki somut örneğin, çeviribilim alanında yapılmış revizyonla ilgili çalışmalarla tam olarak kesişmediği ortaya çıkmaktadır. Sözelimi her iki örnekte, çeviri faaliyetlerinde gerçekleştirilebilecek revizyon eylemi, pekâlâ yalnızca erek metinden hareketle uygulanabilmekte ve bu doğrultuda çeşitli yönlendirmeler içermektedir. Bu doğrultuda kaynak metinden bağımsız gerçekleştirilecek revizyon sürecinin yüzeysel ve yetersiz olacağı aşikardır. Başka bir deyişle, mesleki tanımlamaların yapıldığı sözlük ile çeviri faaliyetleri sürecinde kılavuzluk edecek kalite standardı olmak üzere ortaya konulan her iki örnek de çalışmamız çerçevesinde irdelenen eksiklik ve sorunlarından ötürü, çeviri revizyon faaliyeti problemlerinin çözümlerine yönelik tam birer kaynak konumunda değildir. Bu doğrultuda her iki örnekteki kaynak, çeviri faaliyetlerindeki revizyon konusunun -günümüz teknolojik gelişmeleri de göz önüne alınarak- tüm yönleriyle yeniden ele alınmalı ve çeviribilim çerçevesinde irdelenerek güncellenmelidir.

KAYNAKÇA

- Aja, J. L. (2022). The Reception of La coscienza di Zeno (Italo Svevo) in the Spanish Versions of Carlos Manzano (1981–2012). Between Revision and Retranslation. In Susanne M. Cadera & Andrew Samuel Walsh (Ed.). *Retranslation and Reception - Studies in a European Context* (ss.233-257), Leiden/Boston: Brill.
- Arslan, S. (2022). Erek Metnin Revizyonu Faaliyetine Yönelik Çeviri Eylemi Kuramı Temelinde Bir Değerlendirme. *RumeliDE - Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 31, 1808-1820. <https://doi.org/10.29000/rumelide.1222077>
- Bartan, Ö. Ş., Çetiner C. ve Çekçi S. O. (2019). Translation Revision in Professional Translation Companies in Turkey. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi - Journal of Translation Studies* 27, 177-200. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/913575>
- Breedveld, H. (2002). Writing and Revising Processes in Professional Translation. *Across Languages and Cultures - A Multidisciplinary Journal for Translation and Interpreting Studies* 3 (1), 91-100. <https://doi.org/10.1556/Acr.3.2002.1.7>
- Brunette, L. (2000). Towards a Terminology for Translation Quality Assessment - A Comparison of TQA Practices. *The Translator* 6 (2), 169-182. <https://doi.org/10.1080/13556509.2000.10799064>
- Chakhachiro, R. (2005). Revision for Quality. *Perspectives: Studies in Translatology*, 13 (3), 225-238. <https://doi.org/10.1080/09076760508668994>

- Collada Ali, L., Polledo, P. G. ve Harmer, C. (2018). Revision: Parameters and Practices within the Translation Industry. *Medical Writing*, 27 (3), 21-24. <https://journal.emwa.org/editing/revision-parameters-and-practices-within-the-translation-industry/>
- Hansen, G. (2008). The Speck in your Brother’s Eye – The Beam in your Own: Quality Management in Translation and Revision. In G. Hansen & A. Chesterman & H. Gerzymisch-Arbogast (Ed.). *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research - A Tribute to Daniel Gile* (ss. 255-280). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kasperavičienė, R. ve Horbačauskienė (2020). Self-revision and Other-revision as Part of Translation Competence in Translator Training. *Journal of Language and Cultural Education (Sciendo)*, 8 (1), 117-133. <https://doi.org/10.2478/jolace-2020-0007>
- Künzli, A. (2007a). The Ethical Dimension of Translation Revision. An Empirical Study. *The Journal of Specialised Translation*, 8, 42-56. [urn:nbn:se:su:diva-9769](http://nbn:se:su:diva-9769)
- Künzli, A. (2007b). Translation Revision: A Study of the Performance of Ten Professional Translators Revising a Legal Text. In Y. Gambier & M. Shlesinger & R. Stolze (Ed.). *Doubts and Directions in Translation Studies - Selected contributions from the EST Congress*, Lisbon 2004 (ss. 115-126). John Benjamins Publishing Company.
- Künzli, A. (2014), Die Übersetzungsrevision – Begriffsklärungen, Forschungsstand, Forschungsdesiderate. *trans-kom (Zeitschrift für Translation und Fachkommunikation)*, 7 (1), ss. 1-29. http://www.trans-kom.eu/bd07nr01/trans-kom_07_01_01_Kuenzli_Revision.20140606.pdf
- Latorraca, R. ve Aiello, J. (2021). Investigating Translation Trainees’ Self-Perceived Competence / A Process-Oriented, Collaborative Seminar on Translation and Translation Revision. *Babel*, 67 (4), 460-481. <https://doi.org/10.1075/babel.00232.lat>
- Liang, H. (2021). Initial Translation Interference to Reviser Trainees in English-LOTE Translation Revision Tasks. *The International Journal for Translation & Interpreting Research*, 13 (2) 92-108. <https://doi.org/10.12807/ti.113202.2021.a06>
- Liang, Y., Li, Y. ve Sang, Z. (2023). A Study on Peer Mediation in Dynamic Assessment of Translation Revision Competence. *Language Assessment Quarterly*, 20 (1), 108-126. <https://doi.org/10.1080/15434303.2022.2153050>
- Mellinger, D. C. (2018). Re-thinking Translation Quality - Revision in the Digital Age. *Target-International Journal of Translation Studies*, 33 (2), 310-331. <https://doi.org/10.1075/target.16104.mel>
- Mesleğimiz Yayıncılık – AB’ye Uyum Sürecinde Yayıncılık. (2023, 7 Ocak). Erişim adresi: <https://meslegimizyayincilik.com/>
- Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü (2023, 16 Ocak). Erişim adresi: <https://meslegimizyayincilik.com/yayincilik-meslekleri-sozlugu/>
- Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü / Dizinci Maddesi (2023, 16 Ocak). Erişim adresi: <https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/dizinci/>
- Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü / Düzeltmen Maddesi (2023, 16 Ocak). Erişim adresi: <https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/duzeltmen/>
- Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü / Lektör Maddesi (2023, 16 Ocak). Erişim adresi: <https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/lektor/>
- Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – Yayıncılık Meslekleri Sözlüğü / Yayın Danışmanı Maddesi (2023, 16 Ocak). Erişim adresi: <https://meslegimizyayincilik.com/tanimlar/yayin-danismani/>
- Mossop, B. (2007). Empirical Studies of Revision: What We Know and Need to Know. *The Journal of Specialised Translation*, 8, 5-20. https://www.jostrans.org/issue08/art_mossop.pdf

- Mossop, B. (2011). Revision. In Yves Gambier & Luc van Doorslaer (Ed.), *Handbook of Translation Studies – Volume 2* (ss. 135-139). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/hts.2016.rev1>
- Mossop, B. (2014). *Revising and Editing for Translators* (3rd. Edition). New York: Routledge.,
- Munday, J. (2010). Translation Studies. In Yves Gambier & Luc van Doorslaer (Ed.), *Handbook of Translation Studies – Volume 1* (ss. 419-428). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/hts.1.tra8>
- Quinci, C. (2023). *Translation Competence / Theory, Research and Practice*. New York/London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003227298>
- Parra-Galiano, S. (2021). Translators' and Revisers' Competences in Legal Translation - Revision Foci in Prototypical Scenarios. *Target - International Journal of Translation Studies*, 33 (2), 228-253. <https://doi.org/10.1075/target.21065.gal>
- Paloposki, O. ve Koskinen, K. (2010). Reprocessing Texts. The Fine Line Between Re translating and Revising. *Across Languages and Cultures 11* (1), 29–49. <https://doi.org/10.1556/Acr.11.2010.1.2>
- Pym. A. (2011). Translation Research Terms: a Tentative Glossary for Moments of Perplexity and Dispute. In A. Pym (Ed.). *Translation research projects 3* (ss.75-99). Tarragona: Intercultural Studies Group.
- Robert, I. S., Rymael, A., ve Ureel, J. J. J. (2017). Towards a Model of Translation Revision Competence. *The Interpreter and Translator Trainer*, 11 (1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/1750399X.2016.1198183>
- Scocchera, G. (2013). What We Talk About When We Talk About Revision: a Critical Overview on Terminology, Professional Practices and Training, and the Case of Literary Translation Revision in Italy. *FORUM-Revue internationale d'interprétation et de traduction / International Journal of Interpretation and Translation*, 11 (2), 141-174. <https://doi.org/10.1075/forum.11.2.07sco>
- Scocchera, G. (2017). Translation Revision as Rereading - Different Aspects of the Translator's and Reviser's Approach to the Revision Process. *Mémoires du livre / Studies in Book Culture*, 9 (1), 1-21. <https://doi.org/10.7202/1043122ar>
- Şenol, E., Sönmez, S., Cingöz, Y., Akçalı, H. S., Balaban, Y. ve Özyürek K. (2017). *Sivil Toplum Diyaloğu – Mesleğimiz Yayıncılık Projesi – AB'ye Uyum Sürecinde Avrupa ve Türkiye Yayıncılık Sektörlerinde Meslek Standartları ve Yeterlilikler*. Türkiye Yayıncıları ve Yayın Dağıtımçıları Birliği. Mesleğimiz Yayıncılık Projesi web sitesinden erişildi: https://meslegimizyayincilik.com/wp-content/uploads/2017/05/MYKitapTR_WEB_Conv.pdf
- Türk Standartları Enstitüsü. (2015). *TS EN ISO 17100:2015 / Çeviri Hizmetleri – Çeviri Hizmetleri İçin Gereklikler Türk Kalite Standardı*. Ankara Türk Standartları Enstitüsü.
- Vanderschelden, I. (2000). Why Retranslate the French Classics? The Impact of Retranslation on Quality. In Myriam Salama-Carr (Ed.), *On Translating French Literature and Film II* (ss. 1-18). Amsterdam, Atlanta: Editions Rodopi B. V.

EXPANDED SUMMARY

Within the framework of our study, in the examples of “Professions in Publishing” Project - Professional Qualifications for Publishing on the Way to EU Accession” and “TS EN ISO 17100:2015 ‘Translation Services - Requirements for Translation Services’ Turkish Standard”, how the act of revision, which constitutes an essential part of the translation process, is handled is analyzed from the perspective of translation studies. In this respect, firstly, the theoretical aspect of the revision process in translation activities is presented in general terms as it is dealt with in the field of translation studies. From this point of view, it can be assumed that revision

is an action to improve the quality of the target text in order to provide the intended function. This action needs to be treated as a multi-layered and complex process. The task of revision in translation activities can be undertaken either by the translator himself or by a reviser as an independent participant in the translation organization. Whether the task is undertaken by a translator himself or by an independent reviser, the personal attitudes and behaviours of the participant should not be ignored. In this respect, it is clear that it is difficult to determine the limits of the revision activities carried out in the translation process. On the other hand, revision processes in translation activities have undergone different transformations as a result of today's technological developments and have become a mandatory action that needs to be taken into consideration, for example, in increasingly intensive computer-aided translation processes.

One of the conclusions we have reached as a result of our study is that in the definitions of professions put forward in the “Professions in Publishing” Project; we do not encounter a professional group for the revision activities carried out in translation processes, as in the field of translation studies. For example, there is no requirement for the expertise and competence of the professional group “proofreader”. The job description of this position has been left at the level of editing, both terminologically and visually. On the other hand, although the TS EN ISO 17100:2015 Turkish Quality Standard clearly states that the revision activities carried out during translation processes, there are various problems, just as in the case of the “Dictionary of Professions in Publishing” prepared within the scope of the “Professions in Publishing” Project. The most important of these problems is the need for a description of a competent and functional revision process and the lack of an inclusive job description for a reviser who will be a participant in the translation organization.

Moreover, in both of the concrete examples we have discussed in this study, the attitudes of the participants who will take part in the translation process as a result of their personal savings are ignored. In this respect, the act of revision in the translation process is considered an action that can be performed independently of the source text. In this respect, we can say that both concrete examples do not fully intersect with the arguments regarding revision activities discussed in translation studies and that these concrete examples cannot have a guiding quality for revision activities carried out in translation processes and cannot provide solutions to the problems in the field. For this reason, both sources should be analyzed and updated within the framework of the discipline of translation studies and, at the same time, by taking into account technological developments.

Çevirmen-Bilgisayar Etkileşiminin Kilit Bileşeni: Doğal Dil İşleme

The Key Element of Translator-Computer Interaction: Natural Language Processing

Araştırma Makalesi / Research Article

Sevda PEKCOŞKUN GÜNER*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Kırklareli, Türkiye, e-posta: sevda.pekcoskun@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2750-3217

ÖZET

Yapay zekânın bir alt alanı olan doğal dil işleme, özellikle son yıllarda gündelik yaşamı etkileyen birçok ürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. İnsan dilini öğrenerek makinenin insanla etkili bir şekilde iletişime geçmesini sağlamak üzere geliştirilen doğal dil işleme teknikleri, yalnızca dilbilimde değil, çeviribilim alanında da paradigma değişikliklerine neden olmuştur. Makine çevirisi sistemleri, otomatik özetleme araçları, terim yönetim sistemleri, metin düzenleme ve düzeltme uygulamaları gibi çeviriye yardımcı araçlar, doğal dil işleme teknikleriyle tasarlanmıştır. Söz konusu araçlar, yapay zekâ alanındaki gelişmelerle paralel olarak sürekli güncellenmekte ve kullanıcı beklentilerine göre iyileştirilmektedir. Doğal dil işlemenin en temel çalışma alanlarından biri makine çevirisidir. Doğal dil işleme tabanlı dil modelleri, çeviri kalitesinin artırılması için sürekli olarak eğitilmekte; bağlama dayalı bilginin sistem işleyişine eklenmesiyle daha başarılı sonuçlar elde edebilmektedir. Bu çalışmanın amacı, doğal dil işleme araçları ve tekniklerinin günümüz çeviri sürecindeki konumunu tartışmaktır. Bu doğrultuda, öncelikle doğal dil işleme kavramından söz edilecek ve doğal dil işleme uygulamalarının çeviri etkinliğini nasıl etkilediği üzerinde durulacaktır. Ardından başta makine çevirisi teknolojileri olmak üzere çevirmenler tarafından kullanılan doğal dil işleme tabanlı uygulamalar, çeviri odaklı bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Yapay Zekâ, Doğal Dil İşleme, Makine Çevirisi, Otomatik Metin Özetleme

ABSTRACT

Natural language processing (NLP), a subfield of artificial intelligence, has led to the development of many products that affect everyday life, especially in recent years. Developed to learn human language, NLP techniques that enable machines to communicate effectively with humans have led to a paradigm shift not only in linguistics, but also in translation studies. Translation aids such as machine translation systems, automatic summarization tools, terminology management systems, and text review and proofreading applications have been designed with NLP techniques. These tools are continuously updated and improved in parallel with user expectations and the developments in the field of artificial intelligence. One of the most fundamental areas of NLP is machine translation. NLP-based language models are continuously trained in order to improve translation quality, and more successful results can be achieved by incorporating contextual information into the system functioning. The aim of this study is to discuss the role of NLP tools and techniques in translating process. To this end, firstly, the concept of NLP will be discussed and how NLP-based applications affect translation activity will be emphasized. Then, NLP-based applications used by translators, especially machine translation technologies, will be analyzed from a translation-oriented perspective.

Keywords: Artificial Intelligence, Natural Language Processing, Machine Translation, Automatic Text Summarization

Giriş

En temel anlamıyla yapay zekâ, insan zekâsı gerektiren öğrenme, anlama, mantıklı düşünme, gerekçelendirme ve sorun çözme gibi bir dizi işlemin makineler tarafından nasıl yerine getirilebileceğini araştıran bir çalışma alanıdır. Günümüzde yapay zekâ çalışmaları önemli bir ivme kazanmış; yapay zekâ ile eğitilen araç ve robotlar gündelik hayatın birer parçası konumuna gelmiştir.

John Rogers Searle (1980), felsefi bir bakış açısıyla yapay zekâyı iki temel kategoride sınıflandırmıştır. Bunlar, zayıf yapay zekâ (İng. *weak AI*) ve güçlü yapay zekâdır (İng. *strong AI*). Zayıf yapay zekâ, insan tarafından gerçekleştirilebilen fiziksel ya da zihinsel işlemlerin yapılmasına ilişkin faydalı ve başarılı uygulamaların ortaya çıkarılabileceğini savunan görüştür. Örneğin, bir montaj hattında çalışan robot kol veya bir resimde yer alan nesnelere ayırt edip betimleyebilen yazılımlar zayıf yapay zekâ yaklaşımı kapsamında değerlendirilebilir. Güçlü yapay zekâ bakış açısına göre ise makineler insanlarla yarışabilecek hatta insanı geçebilecek düzeyde bilişsel yetilere sahip olabilecektir. Yaşadığımız çağda güçlü yapay zekâ yaklaşımıyla tasarlanmış bir ürün ya da yazılımdan söz etmek henüz zor olsa da zayıf yapay zekâ ürünleri gündelik hayatımızda yer almaya; yaşamımızı şekillendirmeye ve değiştirmeye başlamıştır.

Zayıf yapay zekâ yaklaşımıyla ürün tasarımının ardındaki en temel itki, insan zihninin yükünü azaltmaktır. Bazı görevlerini makinelere emanet eden insan, zevk aldığı etkinliklere daha fazla zaman ayırabilir; ayrıca işlerin makinelere devredilmesi zihinsel bir rahatlamayı da beraberinde getirir. İnsan dili ile ilgili görevleri etkin bir şekilde yerine getirmek üzere tasarlanmış doğal dil işleme uygulamaları da zayıf yapay zekâ ürünleri olarak kabul edilmektedir. İnsan dilini anlama ve insanla bilgisayar arasında sağlıklı bir iletişim kurma amacıyla geliştirilen doğal dil işleme, sohbet ve arama motorları gibi gündelik hayatın birer parçası durumuna gelmiş olan birçok yapay zekâ uygulamasının geliştirilmesini sağlar.

Doğal dil işleme yaklaşımları ve ilgili süreçler sonucunda ortaya çıkan ürünler, günümüz çeviri piyasası ve çevirmenlerini de derinden etkilemiştir. Doğal dil işleminin kullanıldığı alanlardan biri makine çevirisidir. Doğal dil işleme teknikleri, kaynak metnin dilbilgisi yapısının ve sözcük dağarcığının belirlenmesi ile analiz edilmesinde yoğun bir şekilde kullanılır. Aynı zamanda erek metin tümcelerinin oluşturulması için üretimsel amaçlı olarak da doğal dil işleme teknikleri uygulanır. Doğal dil işleminin makine çevirisi teknolojileri ile çeviri sürecini doğrudan etkilediği düşünülse de çevirmenin kullandığı birçok aracın tasarımı ve geliştirilmesinde ilgili modellerin payı büyüktür. Masaüstü çeviri yazılımları, otomatik özetleme araçları, terminoloji yönetim sistemleri, çeviri bellekleri ve yazım denetleyiciler artalanlarında doğal dil işleme yöntemlerini kullanan ve çevirmenin iş istasyonunda yerini almış olan yazılımlardır. Çevirmenler, doğal dil işleme yazılımlarını daha kısa sürede çeviri yapmak, daha az stresli bir çeviri süreci geçirmek ve daha kaliteli bir erek metin üretmek amacıyla kullanırlar. Doğal dil işleme modelleri kullanılarak tasarlanmış çeviriye yardımcı araçlar, çevirmenin daha hızlı çeviri yapmasını sağlayabildiği gibi; özellikle teknik alanda farklı çeviri çözümleri de sunabilir. Örneğin, terim yönetim araçları çevirmenin tüm çeviri süreci boyunca terim tutarlılığını sağlamasına yardımcı olur. Metin kalitesine yönelik değerlendirme araçları ise erek metnin okunabilirliği ile ilgili çözümler sunar. Dolayısıyla, doğal dil işleme

teknikleriyle geliştirilmiş ürünler çeviri sürecine doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sunabilmektedir.

Hem genel kullanıcı hem de profesyonel kullanıcılara hitap eden makine çevirisi sistemleri, doğal dil işleme tabanlı modellerin en popüleridir. Bu çalışmada, özellikle çevirmenler tarafından kullanılacak doğal dil işleme uygulamaları örneklerle betimlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın temel amaçlarından biri, günümüzde yaygın şekilde kullanılan doğal dil işleme araçları ve yöntemlerinin çeviri odaklı bir bakış açısıyla incelenmesidir. Çalışmanın diğer bir amacı ise, söz konusu doğal dil işleme araçlarının çeviri sürecindeki konumu ve işlevselliğinin sorgulanmasıdır.

Çeviribilim alanyazınında görece yeni bir kavram olan doğal dil işleme konusu çalışmanın ilk bölümünde detaylı şekilde ele alınacaktır. İkinci bölümde makine çevirisi kavramı ve makine çevirisi türleri yazılı çeviri uygulamaları bağlamında incelenecektir. Üçüncü bölümde, makine destekli sözlü çeviri kavramı ve otomatik konuşma tanıma yaklaşımları irdelenecektir. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise doğal dil işleme tabanlı dijital araçlar kullanılarak gerçekleştirilebilen otomatik metin özetleme ve özetleyerek çeviri işlemleri ele alınacaktır. Ayrıca çalışmada, doğal dil işleme ve çeviribilim arasındaki ilişki vurgulanarak, ilgili araç ve yöntemlerinin çeviri sürecine nasıl entegre edilebileceği betimlenmeye çalışılacaktır.

1. Doğal Dil İşleme Kavramına Genel Bir Bakış

Doğal dil işleme (İng. *Natural Language Processing, NLP*) konusuna değinmeden önce, “doğal dil” kavramını tanımlamamız faydalı olacaktır. Doğal dil, bilgisayarlar tarafından kullanılan yapay diller veya programlama dillerinin aksine, insanların birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları dil anlamına gelir. Doğal diller, gündelik konuşmalarda kullanılan sözcükler ve söz öbeklerini, dilbilgisi yapılarını ve dilsel örüntüleri içerir. Sören Stenlund (1990, ss. 5-6), doğal dil kavramının, “formel dil”¹ ve “yapay dil” ifadelerine karşıt olarak kullanıldığını ifade eder. Doğal dilin oluşum süreci, yapay ya da yapılandırılmış bir dilin oluşturulma adımlarından oldukça farklıdır ve doğal diller “formel diller” kategorisine girmez. Ancak, uygulamalı alanda doğal bir dil, sanki formel bir dilmiş gibi ele alınır ve inceleme malzemesi olarak kullanılır.

Doğal diller ve formel diller arasındaki farkları özetlememiz gerekirse, doğal bir dilin dizgesel olduğunu; biçim bilgisi, sözdizim ve anlam bilgisi gibi katmanların birbiriyle etkileşimi sonucu ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Yapay ya da formel diller ise, sözdizimi ve dilbilgisi açısından sınırları iyi belirlenmiş kurallar yardımıyla “kesin ve net” bileşenler içerecek şekilde tasarlanır (Scott, 2015). Doğal diller, herhangi bir planlama olmadan,

---

¹ Burada “formel dil” resmi dil ya da alana özgü dil anlamında kullanılmamaktadır. Bilgisayar bilimlerinde “formel dil”, bilgisayarlar, makine öğrenimi algoritmaları ve ilgili yapay zekâ sistemleri tarafından kullanılmak üzere tasarlanmış bir dili ifade eder. Böylece makineler, bir dizi katı kural yardımıyla, doğal dili (insan dili) işleyebilir, anlayabilir ve doğal dille etkileşim içine girebilir. Formel diller, programlama dillerini, biçimlendirme dillerini ve ontolojileri içerebilir. Formel dillerin kullanımı, insanlar ve makineler arasında tutarlı bir iletişim kurulmasını sağlayarak, karmaşık sistemlerin ve uygulamaların tasarlanabilmesini mümkün kılar. Formel diller, matematiksel kesinliğe dayalı ve içerisinde doğal dillerdeki gibi anlam bulanıklığı barındırmayan dillerdir.

rastlantısal olarak oluşur. Ancak, bu dillerin kendine özgü kuralları da vardır, örneğin belli bir sözcüğün bir kavramı anlamsal olarak karşılması için doğal diller belirli ilkelere uyarlar. Başlangıçta söz konusu sözcüğün, belirtilen kavrama atanmış olmasının hiçbir nedeni yoktur. Doğal dillerin aksine, formel diller, belirli kavramları ifade etmek için kullanılan ve özel olarak geliştirilmiş terimlerden oluşan sözcük dağarcığına sahiptir. Bu nedenle, formel dillerin ifade gücü sınırlıdır ve yalnızca belirli kavramlarla görevleri ifade etmek için kullanılırlar. Doğal dillerde, aynı bilgi farklı şekillerde ifade edilebilir; bu açıdan doğal diller konuşucularına çok sayıda yapı ve sözcük sunar. Tüm doğal diller zaman içinde gelişir ve değişir, söz konusu değişimlerin de farklı nedenleri ve yöntemleri vardır (Millward ve Hayes, 2012). Yapay diller ise değişmez yapıda olup, bilgisayarlar tarafından kolayca işlenebilecek şekilde tasarlandığı için, insan ve makine arasında daha verimli iletişim kurulmasına olanak tanır.

Doğal dil işleme, bilgisayar bilimleri, dilbilim ve yapay zekânın kesişim kümesini oluşturan, disiplinler arası yapıya sahip bir çalışma alanıdır. Doğal dil verisinin işlenmesi ve analiz edilmesi amacıyla bilgisayarın nasıl programlanabileceğini inceleyen bir disiplin olan doğal dil işlemenin nihai hedefi, doğal dilin tüm bileşenleriyle bilgisayar tarafından anlaşılabilmesini sağlamaktır. Doğal dil işlemenin kullanıcının işini kolaylaştırmak ve bilgisayarla doğal dilde iletişim kurma isteğine yanıt vermek için ortaya çıktığı da söylenebilir.

Bir dil, bir dizi kural veya sembol kümesi olarak tanımlanabilir. Semboller bir araya getirilir ve bilgiyi aktarmak için kullanılır. Bu semboller, kurallar tarafından yönetilir. Doğal dil işleme süreçleri temel olarak “doğal dilin anlaşılması” ve “doğal dilin yeniden üretilmesi” olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır (Khurana, vd., 2022). “Anlama” aşaması dilbilimsel bileşenlerden oluşmakta olup, sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizim, anlambilgisi ve edimbilgisi konularını kapsar. “Yeniden üretme” adımı ise doğal dilde bir metnin oluşturulmasını içerir. Bu bağlamda, doğal dil işleme alanındaki araştırmalar toplamda beş kategoride sınıflandırılabilir: (1) Doğal dilin anlaşılması, (2) Doğal dilin yeniden üretilmesi, (3) Konuşma ya da ses tanıma, (4) Makine çevirisi, (5) Yazım ve dilbilgisi denetimi (Joseph, vd., 2016, s. 208).

Makine öğrenmesi ve derin öğrenme alanlarındaki gelişmeler, doğal dil işlemeyi olumlu yönde etkilemiş; genel dil modelleri oluşturmak için büyük miktarlarda dilsel veriden yararlanılmaya başlanmıştır. Bu tür modeller, çeşitli görevleri yerine getirmek için kullanılabilen, otomatik konuşma tanıma ve makine çevirisi gibi daha üst düzey işlemlere entegre edilebilen, bir dilin matematiksel temsilleridir (Fantinuoli, 2023). Dil modellerinin kullanımına yönelik olarak verilebilecek en başarılı örneklerden biri ise son dönemde tüm dünyada popüler olan *ChatGPT*²’dir. *ChatGPT*, artalanında *GPT-3* ve *GPT-4* dil modellerini kullanan, çevrimiçi erişilebilen ve sohbet için özelleştirilmiş olan bir yazılımdır. Bu yazılım, doğal dilde verilen kullanıcı girdilerine, yine doğal dilde yanıtlar üretebilmekte ve böylece bir diyalog ortamının simüle edilmesini sağlayabilmektedir.

Doğal dil işleme, günümüzde milyarlarca dolarlık bir endüstri haline gelmiştir. Doğal dil işleme çalışmaları, sağlıktan satış ve pazarlamaya kadar birçok sektörde devrim yaratma

---

² <https://chat.openai.com> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

potansiyeline sahiptir. Doğal dil işleme, aynı zamanda sıradan bir insanın her gün kullandığı birçok dijital uygulamanın da bel kemiğini oluşturmaktadır. *Microsoft Word* ve *Libre Office* gibi sözcük işlemcilerden *Google* ve *Yandex* gibi arama motorlarına kadar birçok aracın artalanında doğal dil işleme mekanizmaları bulunmaktadır.

Doğal dil işleme yöntemleri kullanılarak oluşturulmuş ve yaygın kullanım bulmuş olan bazı uygulamalar; dillerarası çeviri sistemleri, sanal asistanlar³, arama motorları, yapay zekâ tabanlı yazma asistanları ile yazım denetim araçları, otomatik tamamlama ve düzeltme araçları, sohbet robotları, otomatik içerik düzenleme sistemleri ve konuşmanın metne dönüştürülmesini sağlayan araçlardır (Madill, 2022). Söz konusu uygulamalar, günümüzde oldukça yaygın kullanım bulmuş; dijital çağın gereklerine ve kullanıcıların beklentilerine göre yeniden şekillenmiş ve güncellenmiştir.

Doğal dil işleme kullanılarak geliştirilen araçlar bir yandan bireylerin gündelik yaşamlarının bileşenleri haline gelmiş; diğer yandan özellikle dilbilim ve çeviribilim gibi dille ilgili uzmanlık alanlarında çalışan araştırmacılar için hem birer inceleme nesnesi hem de farklı metin türlerinde makine çevirisinin başarımının ölçülmesi gibi belirli konularda gerçekleştirilen araştırmalarda kullanılan yardımcı araçlar olarak konumlanmıştır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, insan dilinin bilgisayarlar tarafından işlenmesini içeren tüm süreçler doğal dil işleme kapsamına girmektedir. Bu nedenle çeviri ile ilgili tam ya da yarı otomatik sistemlerin de doğal dil işleme çalışmaları ile doğrudan ilişkisi vardır. Doğal dil işleme ve çeviribilim, insan dilini; başka bir deyişle doğal dili kavrama ve anlamlandırma konusunda aynı amacı paylaşan birbiriyle ilişkili iki alandır. Doğal dil işleme, dili inceleme ve yorumlama amaçlı algoritmalar geliştirme gibi dilin hesaplamalı yönlerine odaklanırken, çeviri etkinliği kaynak dilde oluşturulmuş içeriğin bilgi kaybı olmaksızın, erek dile aktarımına yoğunlaşır. Doğal dil işleme, otomatik çeviri sistemleri geliştirmek ve mevcut çeviri sistemlerinin doğruluğunu ve verimliliğini artırmak için kullanıldığından, çeviribilim açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Sonraki bölümlerde doğal dil işleme yöntemleri kullanılarak oluşturulmuş ve çevirmenin iş istasyonunda yerini almış olan bileşenlerden söz edilecektir.

2. Çeviri Süreçlerinde Kullanılan Doğal Dil İşleme Tabanlı Sistemler

2.1. Makine Çevirisi Sistemleri

Bilindiği gibi makine çevirisi, algoritmalar kullanarak metni bir dilden diğerine otomatik şekilde çevirme işlemi anlamına gelmektedir. Doğal dil işleme ise bilgisayarların insan dilini anlamasını, analiz etmesini ve üretmesini sağlar; bu nedenle makine çevirisi sistemlerinin geliştirilmesinde oldukça önemli bir rol oynar. Makine çevirisinin, doğal dil işlemenin en zorlu, en temel ve en gerekli görevi olduğu birçok araştırmacı tarafından özellikle belirtilmiştir (Manning ve Schütze, 1999, s. 463; Ma ve Tang, 2021, s. 211; Rothman, 2021, s. 343). Doğal

---

³ Doğal dille verilen komutlara uygun işlevleri yerine getiren yazılım araçlarıdır. Örneğin, *Google Asistan*'a sorular sorulabilir ve ondan belli bir görevi yerine getirmesi beklenebilir. *Google Asistan* şu anda Türkçenin de içinde bulunduğu 30 dilde sesli komutları algılayabilmektedir.

dil işleme, makine çevirisi sürecinde sisteme yüklenen kaynak metni; sözcükler, söz öbekleri ve tümceler gibi daha küçük bileşenlere ayırmak ve ardından metnin anlamını belirleyebilmek amacıyla bu bileşenleri analiz etmek için kullanılır. Bu süreç, konuşma parçası etiketleme, ayırıştırma, anlamsal analiz ve duygu analizi gibi çeşitli alt görevleri içerir.

Makine çevirisi sistemlerinde bir kaynak metni, belirlenen erek dile aktaran modeller oluşturmak için de doğal dil işleme teknikleri kullanılır. Bu modeller, dil örüntülerini ve olası çeviri birimlerini belirlemek için kural tabanlı yaklaşımları, istatistiksel yöntemleri ve sınır ağlarını kullanabilir. Paralel metinlerden oluşan büyük derlemlerle eğitilen modeller, farklı dil çiftlerinde birbirleriyle hizalanmış kaynak ve erek metin birimlerini içerir.

Doğal dil işleme aynı zamanda makine çevirisi çıktısı üzerinde düzeltelerin yapılmasına ilişkin aşamayı oluşturan art düzenleme (İng. *post-editing*) sürecinde de görev alabilir. Art düzenleme, erek metindeki hataların belirlenmesini ve düzeltilmesini kapsar; dolayısıyla, insan çevirmenlere yardımcı olmak amacıyla, art düzenleme sürecinde doğal dil işleme teknikleri kullanılabilir. Örneğin, bir makine çevirisi sistemi dilbilgisi açısından doğru; ancak anlamsal açıdan sorunlu olan bir tümce üretebilir. Bu tür durumlarda doğal dil işleme, hataların belirlenmesine ve düzeltilmesine yardımcı olur. Kısaca ifade etmek gerekirse, bilgisayarların insan dilini anlamasını ve üretmesini sağlayan doğal dil işleme kapsamında, makine tarafından üretilen erek metinlerin kalitesini ve doğruluğunu artırmaya yarayan yöntemler de geliştirilmektedir.

Makine çevirisi sistemlerinin kullanıcıları temelde iki kategoriye ayrılabilir:

- **Genel Kullanıcılar:** Belirli bir konuda mesleki ve uzmanlık bilgisi olmayan, toplumun farklı ekonomik ve sosyal kesimlerinden gelen, eğitim düzeyleri birbirlerinden farklı olan geniş bir kitleyi temsil eden kullanıcılardır. Bu kullanıcılar aynı zamanda “ağ toplumu”nun birer ferdidir. Manuel Castells (2004, s. 3) ağ toplumunu, “mikro-elektronik tabanlı bilgi ve iletişim teknolojilerini temel alan ağlardan oluşan toplum” olarak tanımlamıştır. Bir başka deyişle, “ağ toplumu”, iş, iletişim ve yönetim amaçları doğrultusunda küresel ağları kullanan bir toplumu ifade eder (Anderson, 2014, s. 156). Çoğunlukla ücretsiz olarak kullanılabilen çevrimiçi makine çevirisi sistemleri, ağ toplumu tarafından kullanılmakta, bireyler bilmedikleri bir dilde yazılmış metinlerin ne demek istediğini böylece anlayabilmektedir. İnternet erişimi olan tablet, akıllı telefon, bilgisayar gibi teknolojik araçlara sahip kullanıcılar makine çevirisi sistemlerinden rahatlıkla yararlanabilmektedir. Son dönemde geliştirilen mobil uygulamalarla, kaynak metni ilgili platforma yazmak ya da kopyalamak gerekmeden, akıllı telefonun doğrudan kaynak metin üzerine tutulmasıyla da çeviri gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca, makine çevirisi sistemleri içerdikleri ses tanıma özelliği ile kaynak dilde seslendirilen tümceleri yazılı ve sözlü olarak erek dile aktarabilmektedir. Sonuç olarak, dijital okuryazar olan ve gerekli teknik ekipmana sahip tüm kullanıcılar makine çevirisi sistemlerini amaçları doğrultusunda verimli bir şekilde kullanabilir. Bu sistemler, genel kullanıcılar tarafından çoğunlukla yabancı dildeki metnin “ne demek istediğini” anlamak için kullanılır. Bu nedenle, genel kullanıcının makine çevirisi sistemlerinden beklentisi

kaliteli bir çeviriden ziyade, metnin içeriği hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayabilecek yeterli bir çeviridir.

- **Uzman Kullanıcılar:** Bu kategorideki kullanıcılar, mesleki ve teknik yeterliğe sahip, belirli uzmanlıkları bulunan ve özel alan bilgisi olan kişilerdir. Makine çevirisi sistemlerini kullanım amaçlarına göre, uzman kullanıcıları gruplara ayırmak mümkündür. Bu sistemleri yaygın olarak kullanan uzman kullanıcıların başında profesyonel çevirmenler ve çeviribilim öğrencileri gelmektedir. Günümüzde çevrimiçi makine çevirisi sistemleri, masaüstü ve bulut tabanlı yardımcı araçlara kıyasla daha fazla kullanılmaktadır. Bu durumun temel nedenleri ise, makine çevirisi sistemlerinde bir çeviri belleğine gereksinim duyulmaması, sistemlerin otomatik çeviri yapması, sistemden oldukça hızlı sonuçlar alınabilmesi ve çoğu makine çevirisi yazılımının ücretsiz olmasıdır. Daha fazla miktarda dilsel materyali daha kısa sürede çevirme olanağı sunan sistemler, kullanıcı dostu arayüzleriyle çevirmenin iş istasyonunda yerini almıştır. Çevirmenler yanında, makine çevirisi sistemlerinin geliştirilmesinde görev alan hesaplamalı dilbilim uzmanları, bilgisayar ve yazılım mühendisleri ile bilişim alanında çalışmalar yapan uzmanlar bu sistemleri etkin şekilde kullanmaktadır. Aynı zamanda, tıp, hukuk, mühendislik gibi özel alanlarının mensubu olan profesyoneller de makine çevirisi sistemlerinden yararlanmaktadır. Örneğin, muayene esnasında bir doktor, dil engeli ile karşı karşıya kalabilir ve ortamda profesyonel bir tercüman da yoksa, anamnez almak ve hasta öyküsünü netleştirmek, klinik bir tanıyı gözden geçirmek veya önerilen tedavi planını yeniden ifade ederek, hastanın süreci anlamasını kolaylaştırmak için makine çevirisi sistemleri kullanılabilir (Randhawa, vd., 2013, ss. 382-383). Doktorlar, ayrıca hastaları makine çevirisi sistemine yönlendirerek, sistem aracılığıyla soru sormaya veya sorulara yanıt vermeye teşvik edebilir. Uzman kullanıcılar, genel kullanıcılardan farklı olarak, makine çevirisi sisteminden kaliteli, işlevsel ve kabul edilebilir bir çeviri beklerler. Bu nedenle, uzman kullanıcıların yer aldığı makine çevirisi süreçlerinde ön düzenleme ve art düzenleme gereksinimi daha fazladır.

Makine çevirisi sistemleri sürekli olarak güncellenmekte ve geliştirilmektedir. Bu yazılımların pazar payı 2020 yılında 650 milyon doları bulmuştur. 2027 yılına gelindiğinde ise, makine çevirisi pazarının 3 milyar doları aşacağı öngörülmektedir⁴. Tüm yatırımların nihai amacı, makine çevirisi sistemlerinin daha kaliteli erek metinler üretebilmesidir. Sistemler, yeni ve daha kapsamlı özelliklerle donatıldıkça, insan eliyle gerçekleştirilen düzeltilere gereksinim de azalmaktadır. Makine çevirisinin tarihsel gelişimine bakıldığında, başlangıç noktası (1950ler) ile günümüz arasında çıktının başarımı açısından oldukça büyük bir fark bulunduğu açıktır. Doğal dil işleme yöntem ve modellerinin gelişimine paralel olarak makine çevirisi sistemleri evrilmiş ve gelişmiş, çıktılar insan tarafından üretilen çevirilerin başarımına yaklaşmıştır. Günümüzde doğal dil işlemenin bir alt alanı olarak kabul edilen makine

⁴ <https://www.transperfect.com/blog/evolving-machine-translation-and-translation-memory-landscape-life-sciences> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

çevirisinin tüm türlerinde farklı teknikler kullanılmaktadır. Makine çevirisi türlerini aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz:

2. 1. 1. Kural Tabanlı Makine Çevirisi Sistemleri

Kural tabanlı makine çevirisi (İng. *Rule-Based MT*), en ilkel mod olarak kabul edilir. 1950li yıllardan 1980lere kadar kullanılan makine çevirisi sistemlerinin oluşturulmasında kullanılan yöntemler kural tabanlıdır. Kural tabanlı makine çevirisinde, kaynak ve erek dilin dilbilgisi yapıları dikkate alınarak çeviri yapılır. Bu sistemlere kural tabanlı denilmesinin nedeni ise, “kaynak dilden erek dile çeviri yapılabilmesini mümkün kılmak için manuel olarak geliştirilen bir dizi kural aracılığıyla yeniden yapılandırma çerçevesinin oluşturulmasıdır” (All Languages Ltd., 2016, s. 5). Sistemlerin arka planında yazım denetleyiciler, tek dilli, çift dilli sözlükler ve sözlükçeler bulunmaktadır. Kural tabanlı makine çevirisi, büyük oranda ilgili dil çiftlerine özgü sözlüklere bağlı olarak çalıştığından, çıktıda sözdizimi açısından ve anlamsal düzeyde hatalar ortaya çıkabilir. Bu nedenle, kural tabanlı makine çevirisi sistemlerinden kaliteli bir çeviri elde edilmesi yoğun bir düzeltmenlik çabasına bağlıdır. Belli dil çiftleri ve özel alanlara yönelik olarak tasarlanmış farklı araçlar da sistemlere entegre edilebilir. Ancak, bir dil çifti ya da alan için tasarlanmış bir araç başka dil çiftleri ve özel alanlarda işe yaramayacaktır.

Kural tabanlı sistemlerde, temelde altı bileşen bulunur. Kaynak dil tabanlı morfolojik çözümleyici; kaynak dildeki sözcükleri çözümler ve bu sözcüklere ilişkin morfolojik veriler sunar. Kaynak dil tabanlı ayrıştırıcı ise, kaynak dil tümcelerini analiz eden sözdizimi çözümleyicisidir. Çevirici, kaynak dildeki sözcüğü erek dile aktarır. Erek dil tabanlı morfolojik üretici, kendisine sunulan dilbilgisi veri tabanını kullanarak uygun erek dil bileşenlerini üretir. Erek dil tabanlı ayrıştırıcı, uygun bulunan erek dil tümcelerinin derlenmesinden sorumludur. Son olarak, sözlükler kullanılır. Kural tabanlı sistemlerin artalanında kullanılan sözlükleri üçe ayırmak mümkündür. Morfolojik analizin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için kaynak dile özgü tek dilli bir sözlük, kaynak dil tabanlı morfolojik çözümleyici tarafından kullanılır. Çift dilli bir sözlük, kaynak dildeki sözcükleri erek dile aktaran çevirici tarafından kullanılır. Erek dile özgü tek dilli sözlük ise, erek dilde doğru sözcüklerin üretilebilmesi için erek dil tabanlı morfolojik üretici tarafından kullanılır (Hettige ve Karunananda, 2011).

Dilbilimsel kesinlikte tasarlanmış olmalarına rağmen, kural tabanlı makine çevirisi sistemlerinin bazı kısıtları mevcuttur. Öncelikle, çevrilmesi gereken metin miktarı arttıkça ve farklı özel alanlarda metinlerin çevrilmesi gerektiğinde, artalanında çalışan sözlükler yetersiz kalabilmektedir; yeni ve kapsamlı sözlüklerin tasarlanması ise hem zahmetli hem de masraflı bir iştir. Dilbilgisi verilerinin sistemlere çoğunlukla manuel olarak girilmesi gerekmektedir, bu durum da dilbilimciler üzerinde büyük bir iş yükü oluşturmaktadır. Aynı zamanda, belli metin türlerine yönelik dilbilgisi ve sözcük tabanlı kaynakların oluşturulması uzun bir araştırma sürecini gerektirmektedir. Kural tabanlı bir sistemde kültüre özgü unsurların, deyimlerin ya da metaforik ifadelerin çevrilmesi zordur. Bağlamdan ziyade, tekil olarak sözcüklerin çevirisi ön plandadır. Bu nedenle, anlamsal düzlemde kaliteli makine çevirisi çıktıları kural tabanlı sistemlerle üretilememektedir.

2. 1. 2. Örnek Tabanlı Makine Çevirisi Sistemleri

Örnek tabanlı makine çevirisi (İng. *Example-Based MT*) sistemleri genellikle 1980li yıllardan 1990lara kadar kullanılmıştır. Bu yöntemde sistem, karşılaştığı yeni tümceleri daha önce çevrilmiş örneklere benzeterek çevirmeyi öğrenir. Örnek tabanlı yaklaşım, kaynak dildeki her bir tümcenin erek dildeki çevirisiyle eşleştirildiği iki dilli tümce çiftlerinden oluşan bir veri tabanına dayanır. Sistem, yeni tümcelerin nasıl çevrileceğini öğrenmek için veri tabanındaki tümce çiftlerini bir başvuru derlemi olarak kullanır. Bu yönüyle örnek tabanlı sistemler, çeviri belleklerini andırmaktadır.

Kaynak dilde çevrilmesi gereken yeni bir tümceyle karşılaştığında sistem, veri tabanında yer alan benzer tümceleri arar ve bunları uygun bir çeviri üretmek için kullanır. Başka bir deyişle, kaynak tümceyi veri tabanındaki her bir tümce ile benzerlik puanlarına göre karşılaştırarak, en benzer tümceleri seçer. Sistem sonraki adımda ise, veri tabanında yer alan en benzer kaynak tümcenin çevirisini seçer ve bu çeviriyi çevrilmesi istenen tümceyle uyumlu hale getirir.

Kural tabanlı sistemlerle karşılaştırıldığında daha başarılı sonuçlar vermesine rağmen, örnek tabanlı makine çevirisinin bazı kısıtları bulunmaktadır. Öncelikle, sistemler arka plandaki veri tabanına tam anlamıyla bağımlıdır ve veri tabanının kalitesi ile boyutu sistemin çeviri kalitesini önemli ölçüde etkiler. Veri tabanı küçükse veya çevrilecek metin türünden az sayıda örnek içeriyorsa, sistemin başarımı düşebilir. Ayrıca çalışma sistemi, benzetim (analoji) yöntemine dayalı olduğundan, yeni ifadeler ya da karmaşık tümce yapıları ile karşılaştığında anlamsal açıdan sorunlu makine çevirisi çıktıkları oluşturabilir.

2. 1. 3. İstatistiksel / Derlem Tabanlı Makine Çevirisi Sistemleri

1990lı yıllardan itibaren istatistiksel / derlem tabanlı makine çevirisi (İng. *Statistical / Corpus-Based MT*) yöntemleri denenmeye başlanmıştır. Bu yöntemler, doğal dilin çevirisi sürecine “makine öğrenmesi sorunu” olarak yaklaşır. Güçlü bir bilgisayar, istatistiksel olarak oluşturulmuş mantığı nasıl uygulayacağını öğrenebilir, böylece ilgili dildeki bir dizi kaynak metin, erek dilin yapısal ve anlamsal özelliklerine göre tasarlanmış bir dizi sözcüğe dönüştürülebilir (All Languages Ltd, 2016). İstatistikler, maksimum olasılık modellerine dayanır, istatistiksel modeller ise tek ve çift dilli metin derlemlerinden elde edilen verilerle oluşturulur. Kural tabanlı sistemlerde manuel olarak girilmesi gereken birçok dilsel veri varken; istatistik tabanlı sistemler, öğrenmelerini derlemler üzerinden gerçekleştirir. Makine tarafından okunabilen ve işaretlenebilen birçok paralel derlem bulunmaktadır. Paralel metin yığınları kullanılarak dilsel örüntüler belirlenmeye çalışılır, çeviri çözümlerine de istatistiksel olarak ulaşılır. İstatistiksel makine çevirisi modellerinin eğitilmesinde gerçek metinlerden oluşan paralel derlemler kullanılır.

Avrupa Parlamentosu’na ait belgelerden oluşan *Europarl* Derlemi paralel derlemlere örnek olarak verilebilir. Bu derlem, 1996 yılından beri hazırlanan Avrupa Parlamentosu tutanaklarını içerir. Derlem, Avrupa Birliği’nin 21 resmi dilinde (Fransızca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Rumence, İngilizce, Felemenkçe, Almanca, Danca, İsveççe, Bulgarca, Çekçe, Lehçe, Slovakça, Slovence, Fince, Macarca, Estonca, Letonca, Litvanca ve Yunanca),

her bir dil için 30 milyon sözcüğü aşan dilsel veri sunar. *Europarl*, istatistiksel makine çevirisi sistemlerinin geliştirilmesi için yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Philipp Koehn, istatistiksel makine çevirisi sistemlerinde kullanılacak bir paralel derlemin tasarım sürecini beş adımda açıklar: (1) ham verilerin elde edilmesi (örneğin genel ağ taramaları), (2) paralel metin bölümlerinin ayıklanması ve eşleştirilmesi (belge hizalama aşaması), (3) metnin tümcelere ayrılması (tümce bölümlenme), (4) istatistik tabanlı makine çevirisi sistemi için derlem hazırlanması (normalleştirme, bölütlenme), (5) bir dildeki tümcelerin, erek dil karşılıklarıyla hizalanması (2005, ss. 79-86).

İstatistiksel makine çevirisi sistemleri, tek dilli ve çift dilli derlemlerin analizini temel alarak çalışır. Analizler sonucunda, çevirinin gerçekleştirilmesi için istatistiksel modeller oluşturularak, en uygun kaynak dil karşılığının sistem tarafından kullanıcıya sunulması amacıyla istatistiksel ağırlıklar hesaplanır. Gerçek paralel metinlerle çalışıldığından, makine bağlam bilgisini de belli ölçüde öğrenir. Bu nedenle, bu sistemler, kural tabanlı sistemlere göre daha akıcı ve anlama dayalı makine çevirisi çıktılarını üretebilir. Bu da düzeltmenlik çabasını azaltmaktadır. 2.1.2’de değinilen örnek tabanlı makine çevirisi sistemleri ile istatistiksel makine çevirisi sistemleri arasındaki temel fark ise, örnek tabanlı sistemlerin çeviri örneklerinden oluşan bir veri tabanına dayanması, istatistiksel makine çevirisinin ise çevirileri oluşturmak için mevcut çeviri örneklerinden çıkardığı istatistiksel modelleri kullanmasıdır. Olasılık tabanlı çalıştığından, istatistiksel makine çevirisi hatalı da olsa mutlaka bir çeviri çözümü sunabilirken; örnek tabanlı sistemler art alanlarında yer alan derlemlerde kaynak metne benzer yapılar mevcut değilse, herhangi bir çeviri çözümü sunamayabilir.

İstatistiksel makine çevirisi sistemlerinin en önemli dezavantajlarından biri eğitim materyali olarak kullanılacak olan derlemlerin tasarım maliyetlerinin oldukça yüksek olmasıdır. Aynı zamanda, derlem tasarımı sürecinde yazılım uzmanları ve dilbilimciler birlikte çalışmalıdır. Bir diğer dezavantaj ise, derlemlerin dil-bağımlı olmasıdır. Başka bir deyişle, makine tarafından öğrenilen ve belli bir dil çifti için geçerli olan dilsel bilgi, diğer diller için geçerli olmayabilir. Artalanda eğitim materyali olarak yer alan derlemler hangi dil çiftlerinde daha fazla ise, o diller arasında yapılan çeviriler daha başarılıdır. Dünya çapında en az 300 milyon kişi tarafından konuşulan İngilizce, Çince ve İspanyolca gibi diller yaygın/majör dil olarak adlandırılır. Yaygın diller aynı zamanda bilim, teknoloji ve ticarete de yön veren dillerdir. Bu diller dilsel kaynak/materyal bakımından da oldukça zengin olup, paralel derlemlerini oluşturmak daha kolaydır. Örneğin, istatistiksel bir makine çevirisi sisteminde İngilizce-İspanyolca dil çifti arasında çeviri yapmak için yeterli büyüklükte derlem mevcuttur, böylece makine çevirisi sistemi gerekli dilsel yapıları rahatlıkla öğrenir ve daha başarılı bir erek metin üretebilir.

Dünya nüfusuyla kıyaslandığında, oransal olarak daha az konuşulan dillere ise azınlık dilleri/minör diller adı verilir. Gürcüce, Yunanca, Bulgarca gibi diller azınlık dillerine örnektir. Bu diller “kaynaktan yoksun diller” olarak da adlandırılır, bir başka deyişle, bu dilleri içeren büyük boyutta paralel derlemler oluşturmak oldukça zordur. Bu nedenle, azınlık dillerini kapsayan istatistiksel makine çevirileri, yaygın diller arasında gerçekleştirilen çeviriler kadar başarılı olamaz. Aynı nedenle, yani yeterli dilsel materyalle öğrenmelerini

gerçekleştiremediklerinden, istatistiksel sistemler, dil çiftlerinden biri minör dil, diğeri ise majör dil olduğunda yine akıcı çeviriler üretmez. Özellikle majör bir dilden minör bir dile çeviri anlamsal düzeyde hatalı çıktılar verebilir. Dolayısıyla, istatistiksel makine çevirisi sistemlerinde düzeltmenlik çabası dil çiftine bağlıdır ve majör diller arasında gerçekleştirilen çevirilerde, düzelti gereksinimi görece düşükken; minör diller söz konusu olduğunda makine çevirisi çıktısı üzerinde daha fazla art düzenleme yapmak gerekebilir.

2. 1. 4. Sinir Ağı Tabanlı Makine Çevirisi Sistemleri

Sinir ağı tabanlı makine çevirisi (İng. *Neural MT*), en gelişmiş makine çevirisi yaklaşımı olarak kabul edilir. 2015 yılından günümüze kadar geçen süreçte sinir ağı tabanlı sistemler önemli gelişmeler kaydetmiştir. Bu sistemlerde, genellikle tam bir tümce şeklinde olan bir sözcük dizisinin kaynak metnin en olası çevirisi olarak belirlenmesi amacıyla büyük bir yapay sinir ağının kullanıldığı bir çeviri yaklaşımı benimsenir. İstatistiksel makine çevirisi sistemlerinin geliştirilmesi için daha fazla bellek kaynağına ve zamana gereksinim vardır. Oysa, sinir ağı tabanlı makine çevirisi, çeviri başarımını en üst düzeye çıkarabilmek için tüm bileşenlerini (sinir ağı katmanları) uçtan uca eğitir. Sinir ağı tabanlı sistemleri eğitmek için, öncelikle bir yapay sinir ağı oluşturulur. Bu ağın bileşenleri, tıpkı bir insanın sinir hücreleri gibi, birbirlerine içsel olarak bağlanmış yazılımsal sinir hücrelerinden oluşur. Sisteme verilen kaynak ve erek metin tümcelerine bağlı olarak, sinir ağı içerisindeki ağırlıklar devamlı olarak güncellenir ve böylece artalandaki tüm eğitim materyali kullanıldığında sinir ağı, çeviriyi gerçekleştirebilir duruma gelir. Sinir ağı tabanlı sistemler, gelişmişlik düzeyleri ile geleneksel makine çevirisi yazılımlarını geride bırakmıştır.

İstatistiksel makine çevirisi sistemi olarak hayatına başlayan *Google Çeviri* de 2016 yılından beri sinir ağı tabanlı bir sistem olarak çalışmaktadır. Alanyazında oldukça yeni bir kavram olan sinir ağı tabanlı makine çevirisi sistemlerinin çalışma mantığını somutlaştırmak için, sıfır atımlı çeviri (İng. *zero-shot translation*) ve aradilden çeviri (İng. *pivot translation, interlingua*) kavramlarını açıklığa kavuşturmak gerekir. Aradil ya da köprü dili (İng. *pivot language*) bir dilden diğeri dile çeviri yapılırken kullanılan yapay ya da doğal dildir. Makine çevirisi sistemlerinde kaynak ve erek dilde makine öğrenmesini sağlayacak kadar dilsel veri yoksa aradil kullanımıyla çeviri gerçekleştirilebilir. Örneğin, kaynak dil Bulgarcadan erek dil Gürcüceye çeviri yaptığımızı düşünelim. Her iki dil de minör dil statüsünde olduğundan ve sistem artalanında makine öğrenmesini sağlayabilecek büyüklükte paralel derlem bulunmadığından, “İngilizce” aradil olarak kullanılarak makine çevirisi gerçekleştirilebilir. Bu durumda, makine çevirisi sistemi tarafından Bulgarca kaynak metin önce İngilizceye çevrilir; ardından üretilen İngilizce metin ise erek dil Gürcüceye çevrilir. Aradilden çeviri, geleneksel çeviri süreçlerinde olduğu gibi makine çevirisi sistemlerinde de bilgi kayıplarına, hata ve belirsizliklere neden olabilir.

Sinir ağı tabanlı sistemlerin gelişimiyle birlikte sıfır atımlı çeviri kavramı ortaya atılmıştır. Kaynaktan yoksun dilleri içeren çeviri süreçlerinde, istatistiksel makine çevirisi sistemleri gibi sinir ağı tabanlı makine çevirisi sistemlerinin de zorlandığı görülmüştür. Çok dilli sinir ağı tabanlı makine çevirisi yaklaşımları son yıllarda geliştirilmeye başlanmış ve sıfır

atımlı çeviri yaklaşımı gündeme gelmiştir. Sıfır atımlı çeviri (Johnson, vd., 2017, ss. 339-351), sistemin, eğitim materyalleri içerisinde hiç karşılaşmadığı dil kombinasyonları arasında çeviri yapabildiğini sağlayan bir modeldir. Örneğin, Türkçeden Bulgarcaya yapılacak bir çeviride, Türkçe – Bulgarca dil çiftinde yeterince paralel metin yoksa bu durum sistem başarımını olumsuz yönde etkilemez, çünkü birçok başka dilden öğrenme materyali sistem içinde mevcuttur ve dilden bağımsız olarak çok sayıda dil çiftinde bu materyaller kullanılır.

Sıfır atımlı çeviri yaklaşımı birçok çalışmada test edilmiştir. İtalyanca-Rumence dil çiftinde sıfır atımlı yöntemin başarımını ölçmek için yapılan bir çalışmada Rumence, İtalyanca, Almanca, Hollandaca ve İngilizceyi içeren çok dilli bir veri tabanı oluşturulmuştur. Çalışmaya dahil edilen tüm dillerin İngilizce ile paralel derlemleri bulunmaktadır. Deneysel çalışmalar sonucunda, çok dilli sinir ağı tabanlı makine çevirisi sisteminde kullanılan tekrarlamalı yöntemin, çeviri yönü fark etmeksizin sıfır atımlı çeviride daha kaliteli sonuçlar verdiği görülmüş; bu yöntemin aradilden çeviri kullanılarak yapılan makine çevirisi sistemlerinden de başarılı olduğu gözlemlenmiştir (Lakew, vd., 2018). Sıfır atımlı çeviri yöntemini kullanan sinir ağı tabanlı makine çevirisi sistemleri görece daha başarılı ve erek odaklı çıktılar üretebildiğinden art düzenleme çabası da diğer sistemlere göre daha düşüktür. Bu nedenle, bu sistemler, özellikle hesaplamalı dilbilim alanında bir paradigma değişimine neden olmuştur. Çevirmenlerin de makine çevirisi sistemlerine güveni artmış, bu sistemler çevirmenler tarafından yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Günümüzde en sık kullanılan iki makine çevirisi sistemi olan *Google Çeviri* ve *Yandex Çeviri* sinir ağı tabanlı yapılar kullanmaktadır. Ancak, *Yandex Çeviri* sinir ağı tabanlı makine çevirisi yanında, istatistiksel makine çevirisi sistemlerinden de yararlanarak karma (hibrit) bir modelle çalışmaktadır. “İki model bir modelden daha iyidir” sloganıyla hareket eden *Yandex Çeviride*, kullanıcı çevrilecek metni platforma girer girmez, metin hem istatistik hem de sinir ağı tabanlı sistemlere gönderilir. Her iki sistemden elde edilen sonuçlar, *CatBoost*⁵ adlı makine öğrenmesi yöntemine dayalı bir algoritma ile değerlendirilir. Algoritma, tümce uzunluğundan sözdizimine kadar bir dizi unsuru analiz eder. Örneğin, kısa ifadeler ve nadir kullanılan sözcükler istatistiksel model tarafından daha iyi çevrilir. İki çeviri tüm bileşenler açısından karşılaştırılır ve kullanıcıya en iyi olanı gösterilir.

Sanılanın aksine, makine çevirisi süreci tam otomatik bir süreç değildir. Gerek kaynak gerekse de erek metin üzerinde düzeltmeler gerçekleştirecek olan uzmanın, kullanılan makine çevirisi sisteminin yeterli ve zayıf yönlerini bilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, farklı makine çevirisi sistemlerinin özelliklerinin bilinmesi, makine çevirisinin tarihsel gelişimine yönelik bilgi sahibi olunması ve makinenin “nasıl düşündüğünün” kavranması daha sağlıklı bir düzenleme sürecini de beraberinde getirecektir. Çevirmenlerin makine çevirisi sistemlerinin çalışma mantığını anlaması, başarılı erek metinlerin oluşturulması için önem taşımaktadır. Ancak, sinir ağı tabanlı sistemler her ne kadar teknik alan için gerek bağlamsal gerekse de terminoloji düzeyinde başarımlar sağlayabilse de çevirmenlerin makine çevirisini yalnızca

---

⁵ <https://yandex.com/dev/catboost/> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

“çevirmene yardımcı araç” olarak görmesi ve makine çevirisi çıktılarını sorgulayarak gerekli düzelteleri yapması oldukça önemlidir.

Günümüzde makine çevirisi üzerine çalışan araştırmacılar aynı zamanda makine çevirisinin genel kullanıcı tarafından da verimli biçimde kullanılabilmesi için çaba sarfetmektedir. Örneğin, Ottawa Üniversitesi çeviribilim bölümünde görevli olan Lynne Bowker, “Makine Çevirisi Okur Yazarlığı Projesi” (İng. *Machine Translation Literacy Project*)’ni hayata geçirmiştir. Bowker, projenin amacını “çevirmen olmayan kişilerin bilinçli birer makine çevirisi sistemi kullanıcısı olmasına yardımcı olmak” olarak açıklamaktadır. Avrupa Birliği tarafından hayata geçirilen bir proje olan *MultiTraiNMT*’nin amacı da AB bünyesindeki çok dilli vatandaşların daha bilinçli makine çevirisi sistemi kullanıcıları olmalarına destek olmaktır (Bowker, 2022).

Makine çevirisi sistemleri alan bazlı ve kullanıcı odaklı olarak da tasarlanabilmektedir. Kullanıcı beklentilerinin ön plana alındığı yapıda tasarlanan sistemlerin temel amacı kullanıcıların çeviri deneyimini iyileştirmektir. Bu sistemlere “özel amaçlı sistemler” ve “konuşma çevirisi sistemleri” örnek olarak verilebilir (Ping, 2011, ss, 164-165). Özel amaçlı sistemler, belli bir uzmanlık alanında kullanım için tasarlanmıştır. Örneğin, Kanada’da yayınlanan meteoroloji bültenlerinin İngilizce-Fransızca dil çiftinde çevirileri için hazırlanmış bir sistem olan *METEO*, özel amaçlı bir makine çevirisi yazılımıdır. Konuşma tanıma, konuşma üretme ve makine çevirisi teknolojilerini bir araya getiren ve kaynak dilde konuşmayı doğrudan sesli olarak erek dile aktaran *JANUS* ise konuşma çevirisi yapan makine çevirisi sistemlerine örnek olarak verilebilir.

Doğal dil işleme yöntemlerinin gelişimi ve buna bağlı olarak sinir ağı tabanlı yaklaşımların yaygınlaşması sonucunda, birçok makine çevirisi sisteminin tasarımında ilerlemeler kaydedilmiş; yeni sistemler hayata geçmiştir. 500 milyonu aşkın kullanıcı sayısı⁶ ile gerek genel gerekse de uzman kullanıcılar tarafından günümüzde en fazla tercih edilen makine çevirisi yazılımı *Google Çeviri* olsa da özellikle uzman kullanıcılar görece yeni bir sistem olan *DeepL Translator*’a yönelmiştir. *DeepL Translator*’ı yaygın kullanım bulmuş diğer makine çevirisi yazılımlarından ayıran bazı özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklere değinilerek, doğal dil işleme ve sinir ağı tabanlı modellerin makine çevirisi sistemlerinin tasarımında geldikleri son noktanın incelenmesi önem taşımaktadır.

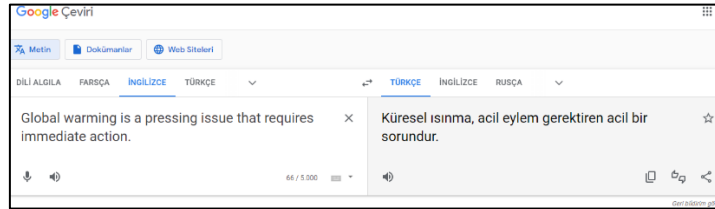
DeepL Translator, kaliteli çeviriler gerçekleştirmek için ileri düzey makine öğrenmesi yöntemlerini ve sinir ağlarını kullanan çevrimiçi bir çeviri hizmetidir. Platform, 2017 yılında Alman teknoloji şirketi *DeepL GmbH* tarafından hayata geçirilmiştir. *DeepL Translator*, ilk olarak yedi Avrupa Birliği dilinde (İngilizce, Almanca, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Hollandaca ve Lehçe) çeviri yapmaya başlamış, ancak şu anda Türkçeyi de içine alan 31 dilde çeviri yapabilmektedir⁷. *DeepL Translator* çevirmene sunduğu özellikler açısından diğer makine çevirisi yazılımlarından ayrışmaktadır. Burada kastedilen ayrışma, makine çevirisi

⁶ <https://www.k-international.com/blog/google-translate-facts/> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

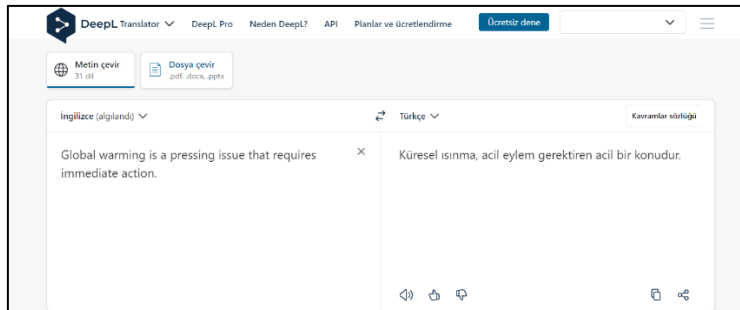
⁷ <https://www.deepl.com/translator> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

yazılımlarının sunduğu çıktının başarımı ile ilgili değildir; çünkü makine çevirisi platformlarının başarımını etkileyen bir dizi etmen bulunmaktadır. Bunlardan bazıları metin türü, konu alanı, dil çiftleri, kaynak metnin karmaşıklık düzeyi ve sistemlerin geliştirilmesinde kullanılan makine öğrenmesi yöntemleridir. Örneğin, bir makine çevirisi yazılımı tıp metinlerinde daha iyi çıktılar üretebilirken; başka bir makine çevirisi hizmeti haber metinleri çevirisinde daha başarılı olabilir.

"En iyi" makine çevirisi sistemi diye bir şey yoktur. Başarım, kaynak metnin makine çevirisi modellerini eğitmede kullanılan verilere ne kadar benzediğine ve algoritmalara bağlıdır (Intento, 2021). Makine çevirisi sistemlerinin başarım ölçümleri bir dizi metrikle gerçekleştirilmektedir. Bunlardan bazıları, anlamsal benzerliğin değerlendirildiği *BERTScore*, *TER*, *PRISM* ve *COMET*'tir (a.g.e., 18). Dolayısıyla, mevcut makine çevirisi hizmetlerinin çeviri başarılarının ölçülmesi tek yönlü analizlerle mümkün olmamaktadır. Ancak, ilgili platformların kullanıcıya sunduğu özellikler açısından karşılaştırılması yapılabilir. Görsel 1 ve 2'de aynı kaynak metnin *Google Translate* ve *DeepL Translator* üzerinden alınmış çıktıları görülmektedir:

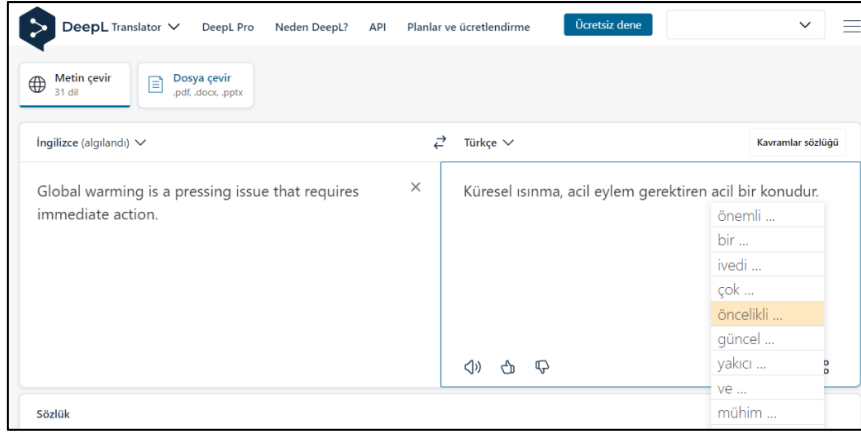

Görsel 1. İngilizce-Türkçe dil çiftinde makine çevirisi örneği (*Google Çeviri*).

Görsel 2. İngilizce-Türkçe dil çiftinde makine çevirisi örneği (*DeepL Translator*).

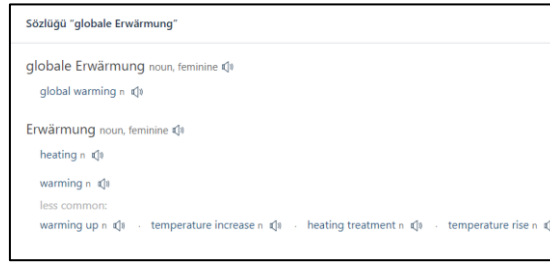
Görsel 1 ve 2'de yer alan ve iki makine çevirisi platformundan alınan erek metinlerde belirgin bir fark göze çarpmamaktadır. Ancak, *DeepL Translator* kullanıcıya sözcük ve tümce bazlı farklı çeviri seçenekleri de sunmaktadır. Görsel 3'te bu durum örneklenmiştir:

Görsel 3. İngilizce-Türkçe dil çiftinde makine çevirisi örneği (Eş anlamlı sözcük gösterimi – DeepL Translator)

Görsel 3’te görülebildiği gibi, kullanıcı erek metinde yer alan “acil” sözcüğü yerine program tarafından sunulan başka bir alternatifi de tercih edebilir. Kullanıcı seçimlerine göre erek metin tekrar düzenlenir ve yapılandırılır. Söz konusu bu özellik daha erek odaklı çevirilerin üretimine katkı sağlayabilmektedir.

DeepL Translator’ı diğer makine çevirisi sistemlerinden ayıran bir diğer özellik ise bazı dil çiftlerinde oluşturulmuş terimcelerin kullanıcıya sunulmasıdır. Görsel 4’te İngilizce-Almanca dil çiftinde bir terim sorgusu yer almaktadır:

Görsel 4. İngilizce-Almanca dil çiftinde terimce örneği (DeepL Translator).

Terimcelere erişim özelliği de çeviri sürecini daha verimli kılabilir. Aynı zamanda, kullanıcı sistem üzerinde kendi kavramlar sözlüğünü de oluşturabilmektedir. Halihazırda terimce özelliği Türkçe için desteklenmemektedir.

DeepL ayrıca kullanıcıya bir yazma asistanı da sunmaktadır. Henüz deneme sürümü aşamasında olan DeepL Write⁸, dilbilgisi ve yazım hatalarını düzeltme, tümceleri yeniden yazma, uygun dil kesitini seçme, daha yaratıcı dilsel seçenekler sunma gibi birçok özelliğe sahiptir. Bu modül de kullanıcıya makine çevirisi çıktısının düzenlenmesinde yardımcı olmaktadır. Halihazırda Almanca ve İngilizce dillerinde kullanılabilen özelliğin daha fazla dili kapsamaya planlanmaktadır.

Doğal dil işleme teknikleri ışığında sinir ağı tabanlı yöntemlerin gelişmesi ile makine çevirisi sistemleri gün geçtikçe daha kapsamlı hale gelmekte ve kullanıcıya daha fazla özellik

⁸ <https://www.deepl.com/write> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

sunabilmektedir. Çevirmenler tarafından kullanılan doğal dil işleme tabanlı bir diğer araç ise otomatik konuşma tanıma ve sözlü çeviri sistemleridir.

3. Otomatik Konuşma Tanıma Sistemleri ve Makine Destekli Sözlü Çeviri

Otomatik konuşma tanıma, konuşulan dili insan müdahalesi olmadan yazılı metne veya bilgisayar tarafından okunabilir biçime dönüştürmek için makine öğrenimi algoritmalarını kullanan bir teknolojidir. Otomatik konuşma tanıma aynı zamanda doğal dil işlemede kullanılan ve bilgisayarların konuşma dilini anlamasını ve bu dile ait verilerin bilgisayarlar tarafından işlenmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem makine destekli sözlü çevirinin de ilk adımını oluşturur.

Claudio Fantinuoli (2023) makine destekli sözlü çeviri sürecini şöyle açıklar:

Sözlü çeviri sürecinde basamaklı bir yaklaşım söz konusudur; süreç bilgisayar programları ile modellenebilen alt parçalara ayrılır. Bu süreçte üç ayrı bileşenden söz edilebilir: Otomatik konuşma tanıma, söylenen sözcükleri yazılı metne çevirir, makine çevirisi üretilen bu yazılı metni kaynak dilden erek dile aktarır ve metinden konuşma üretimi (İng. *text-to-speech synthesis*) yöntemiyle çevirinin sözlü bir versiyonunu üretir. Bu bileşenler, bir işlemin çıktısının bir sonrakinin girdisi durumunda olduğu “basamaklı çeviri” adı verilen bir süreçte ardışık olarak uygulanır.

Fantinuoli, son zamanlarda makine destekli sözlü çeviride önemli iyileştirmelerin gözlemlendiğini; ancak gerçek zamanlı çok dilli iletişimin getirdiği zorluklar nedeniyle çeviri kalitesinin istenen düzeye ulaşamadığını belirtir (a.g.e.)⁹. Makine destekli sözlü çeviride kullanılan diğer bir yöntem ise uçtan uca sözlü çeviridir. Bu yöntemde makine öğrenmesi algoritmaları kaynak ve erek dildeki ses dosyaları ile eğitilir. Eğitimin sonucunda ortaya çıkan model, kendisine girdi olarak verilen bir ses dosyasını ara bir makine çevirisi sistemine gerek duymadan erek dildeki ses dosyasına dönüştürür. Halihazırda emekleme döneminde olduğu söylenebilecek bu yöntem, basamaklı yaklaşıma kıyasla çok daha hızlı sonuçlar üretse de uçtan uca yöntemde çıktı kalitesi daha düşüktür.

Yapay zekâ ve makine çevirisi destekli sözlü çeviri 2020 yılında düzenlenen Tokyo olimpiyatlarında kullanılmıştır. Japon teknoloji devi Panasonic, *100BANCH* adlı bir firma ile iş birliği yaparak *Fukidashi* adlı prototip bir yapay zekâ çevirmeni üretmiştir. iPad benzeri bu cihaz, kullanıcılar için eş zamanlı çeviri hizmeti sağlamıştır. Cihaz, sporcular, personel ve Tokyo'ya gelen ziyaretçilerin dil bariyerini aşmasına yardımcı olmuştur. Benzer şekilde, 2022 Pekin Kış Olimpiyatlarında *iFLYTEK* adlı Çinli çeviri şirketi, olimpiyat oyunlarının resmi çevirmeni olarak belirlenmiştir. *iFLYTEK*, beş dilde otomatik sözlü çeviri hizmeti sunan Xiaoqing'i piyasaya sürmüştür (Language Connections, 2022). Otomatik konuşma çevirisi, uluslararası konferanslar, iş toplantıları ve seyahatler gibi çeşitli ortamlarda farklı diller konuşanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırma potansiyeline sahiptir. Doğal dil işleme alanında

---

⁹ Claudio Fantinuoli, makine destekli sözlü çeviriye yardımcı bir araç geliştirmiştir. Araca, <https://www.machine-interpreting.com/> adresinden erişilebilmektedir (Erişim tarihi: 20.05.2023).

gerçekleşen gelişmeler gelecekte makine destekli sözlü çeviri çalışmalarının artmasını sağlayabilecektir.

4. Otomatik Metin Özetleme

Otomatik metin özetleme, özetleyerek çeviri kavramı ile bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Özetleyerek çeviri (İng. *summary translation, précis translation*), en temel anlamıyla çevirmenin daha az sözcük kullanarak kaynak metnin özünü aktarmaya çalıştığı, daha uzun bir metnin veya belgenin kısaltılmış ya da özet çevirisidir. Özet çevirinin genel amacı, gereksiz ayrıntılara ve bilgilere yer vermeden kaynak metnin temel fikirlerinin açık ve özlü bir şekilde sunulmasıdır. Özetleyerek çeviri, genellikle içeriğe hızlı bir genel bakışın gerekli olduğu araştırma makaleleri, yasal belgeler veya teknik raporların erek dile aktarılmasında kullanılır. Çevirmenler, teknik alanda yazılmış olan, terim yoğunluklu bir kaynak metni anlamak için de özetleyerek çeviriye başvurur. Ayrıca, çeviri eğitiminde ve dil öğreniminde tercih edilen bir yöntemdir.

Çeviribilim alanyazınında konuyla ilgili görece yetersiz sayıda çalışma olsa da (Shreve, 2006) özetleyerek çevirinin doğası ve uygulanabilirliği ile ilgili çalışmalar mevcuttur (Bowker ve McBride, 2017; Vandermeulen, 2020). Çevirmenlerin sürekli olarak zaman baskısı altında çalışmak zorunda kalması ve profesyonel iş yaşamının gereklerine hızlıca ayak uydurmak durumunda olması dolayısıyla, çeviriye hızlı ve doğru şekilde gerçekleştirme konusunda da eğitim almaları gerekmektedir. Bu bağlamda çevirmenlerin “özetleyerek yazma” edincini kazanmaları oldukça önemlidir (Bowker ve McBride, 2017). İspanyolca - Hollandaca dil çiftinde aday çevirmenlerle yapılan bir anket çalışmasında özetleyerek çevirinin zorlukları şu şekilde belirlenmiştir: (1) kaynak metnin anlaşılması; (2) erek metinde yer alması gereken kaynak metin unsurlarının seçimi; (3) erek metnin oluşturulma süreci. Sonuç olarak, çevirmen adayları özetleyerek çeviri etkinliğinin kendilerini zorladığını dile getirmiştir (Vandermeulen, 2020, ss. 16-18). Dolayısıyla, özetleyerek çeviri çevirmenin yalnızca bireysel çabasına bırakıldığında normal bir çeviri sürecine kıyasla daha zorlayıcı olabilmektedir.

Andrew Chesterman’a göre (2016, s. 152) özetleyerek çeviri, hesap verebilirlik konusuyla da ilgilidir. Bu işlem, çevirmenin çevrilmesi gerekenleri seçip uygun şekilde yapılandırma sorumluluğunu içerdiğinden, öznel kararlar almasına da neden olabilir. Özetleyerek çeviri, doğal olarak "sıradan" bir çeviriye kıyasla çevirmenin "kendi zihnindeki" kaynak metne daha benzer bir metin üretmesi anlamına gelebilir. Bu da çeviride manipülasyonu beraberinde getirebilir.

Sonuç olarak, gerek özetleyerek çeviri işleminin (özellikle teknik bir alanda özet çeviriye dahil edilmesi gereken kilit unsurların seçimi konusunda) çevirmeni zorlaması, gerekse de çevirmen çevirisini yaptığı alanda uzman olmadığından kaynak metin unsurları seçiminde yeterince nesnel davranamaması nedeniyle otomatik metin özetleme sistemleri bu konuda oldukça işlevsel şekilde çevirmene destek olmaktadır. Söz konusu sistemler kaynak metnin özetlenmesi amacıyla çevirmenler tarafından kullanılabilir. Kaynak metin özetinin erek dile çevrilmesiyle özetleyerek çeviri gerçekleştirilmiş olur.

Otomatik metin özetleme, birçok açıdan çevirmene yardımcı olabilir:

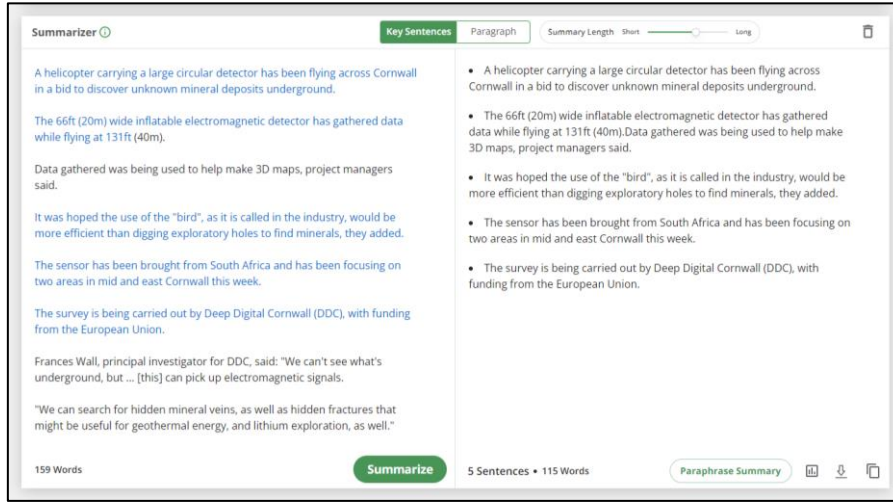
- **Kaynak metin hakkında genel bir anlayış oluşturulması:** Çeviriye başlamadan önce çevirmen, üzerinde çalışacağı metnin neyle ilgili olduğu konusunda fikir elde etmek için bir otomatik metin özetleme aracı kullanabilir. Bu araç, çevirmenin metnin temel fikirlerini anlamasına ve anahtar kavramlarla özel alan terminolojisini belirlemesine yardımcı olabilir.
- **Erek metne doğru ve eksiksiz şekilde aktarılması gereken önemli noktaların belirlenmesi:** Otomatik metin özetleme, çevirmenin kaynak metindeki önemli bilgileri belirlemesine yardımcı olabilir. Bu işlem, özellikle kilit bilgileri belirlemenin zor olabileceği uzun teknik ve bilimsel belgelerle çalışırken faydalı olabilmektedir.
- **Özet çevirinin oluşturulması:** Otomatik metin özetleme, çevirmenin özet çeviri üretmesine yardımcı olabilir. Bu özet çeviri, çeviri sürecinde bir başlangıç noktası olarak yer alabilir; çevirmenin daha özlü ve anlaşılır bir çeviri oluşturmasına destek olabilir.
- **Erek metnin okunabilirliğinin artırılması:** Otomatik metin özetleme, erek metnin daha erek odaklı, okunabilir ve işlevsel olmasına katkı sağlayabilir. Çevirmen, tekrarlı, gereksiz veya ilgisiz bilgileri belirleyip kaldırarak okunması ve anlaşılması daha kolay bir erek metin oluşturabilir.

Çeviri sürecini desteklemenin yanı sıra, otomatik metin özetleme “özetleyerek çeviri” gerektiren çeviri işlerinde de doğrudan çözüm sunabilir. Örneğin, basın alanında yapılan çeviriler ve uzun işletme raporlarının çevrilmesi süreçlerinde özetleyerek çeviri işlemine başvurulması istenebilir. Bu noktada otomatik metin özetleme araçları çevirmene destek olur. Çevirmen kaynak metin özetini alıp çevirir. Bu da çevirmene zaman kazandırır. Dolayısıyla, otomatik özetleme ve özetleyerek çeviri oldukça bağlantılı iki işlemdir.

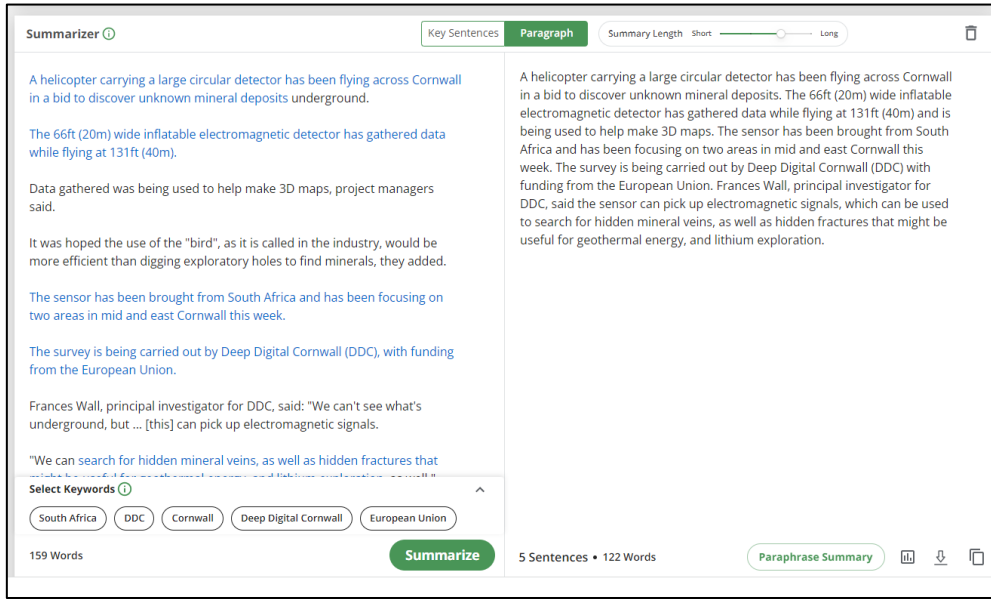
Otomatik metin özetleme iki şekilde gerçekleştirilebilir. Çıkarımsal özetleme (İng. *extractive summarization*) en önemli tümceler ve ifadelerin özgün metinden seçilip çıkarılmasını ve ardından bir özet oluşturmak için bu unsurların birleştirilmesini içerir. Tümceler genellikle konuyla ilgileri, kullanım sıklıkları ve önem dereceleri gibi belirli ölçütlere göre seçilir. Soyutlayıcı özetleme (İng. *abstractive summarization*) yönteminde ise, özgün metinde bulunmayan yeni tümce ve ifadeler içeren bir özet oluşturulmaya çalışılır. Sistem, özgün metnin anlamını kavramaya çalışır ve ardından farklı sözcükler ve tümce yapılarını kullanarak aynı anlamı içeren bir özet oluşturur. Soyutlayıcı özetleme, metnin daha derinlemesine anlaşılması ile akıcı ve tutarlı bir dil üretme becerisini gerektirdiği için genellikle çıkarımsal özetlemeden daha zorlayıcı bir doğal dil işleme süreci olarak kabul edilir.

Çıkarımsal özetlemede özet, özgün metnin bir alt kümesidir; soyutlayıcı özetlemede ise özet, özgün metnin açıklanmasıyla ya da anlamsal bir temsile kodlanmasıyla yeni baştan üretilir (Eisenstein, 2018, ss. 393-394). Çeviri odaklı düşündüğümüzde ise soyutlayıcı özetlemenin çıkarımsal özetlemeye göre çevirmene daha faydalı olabileceğini söyleyebiliriz; çünkü soyutlayıcı özetlemede “yeniden yazma” (İng. *paraphrasing*) temel alındığından, daha özlü, anlaşılır, doğal ve sadeleştirilmiş bir özet üretilebilmektedir. Çıkarımsal özetlemede ise bir dizi ölçüt dikkate alınarak metnin ana hatları belirlenmekte ve seçilen bu temel bilgiler özeti

oluşturmaktadır. Günümüzde sık kullanılan otomatik özetleme araçları arasında *QuillBot*¹⁰, *Text Compactor*¹¹ ve *TLDRthis*¹² sayılabilir.

Görsel 5. Çıkarımsal özetleme örneği (özgün metinden önemli tümcelerin doğrudan alınması – *QuillBot* özetleme aracı üzerinden)¹³.

Görsel 6. Soyutlayarak özetleme örneği (özgün metni kısaltarak yeniden yazma – *QuillBot* özetleme aracı üzerinden).

Özetleme araçları kullanıcıya oluşturulacak özetin uzunluğunu belirleme şansı da tanımaktadır. Kullanıcı aynı zamanda aracı kullanarak anahtar sözcükleri ya da alana özgü

¹⁰ <https://quillbot.com/summarize> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

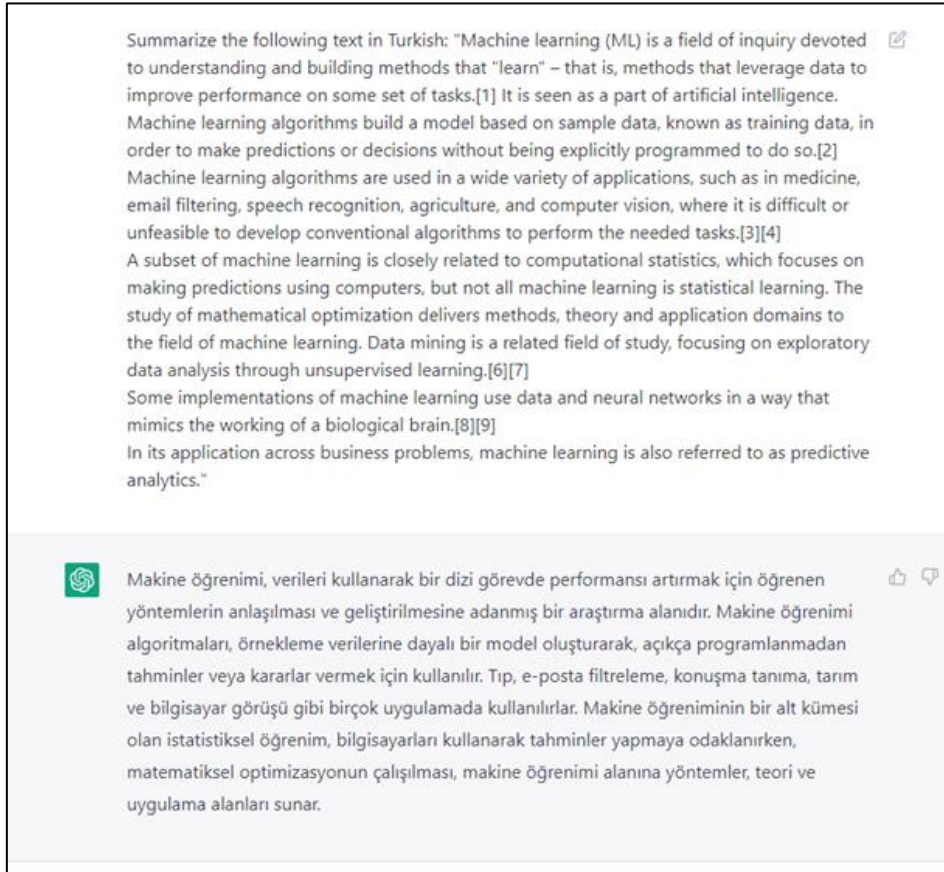
¹¹ <https://www.textcompactor.com/> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

¹² <https://tldrthis.com/> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

¹³ Özgün metin, <https://www.bbc.com/news/uk-england-cornwall-64810962> adresinden alınmıştır (Erişim tarihi: 20.05.2023).

terminolojiyi belirleyebilir; özeti farklı bir dilsel içerikle yazdırabilir. Dolayısıyla, otomatik özetleme araçları günümüzde çevirmenin iş istasyonunda yerini almıştır.

Günümüzde doğal dil işleme tekniklerinin ulaştığı son nokta olarak *ChatGPT* örnek verilebilir. 2022 yılı Kasım ayında San Francisco merkezli teknoloji şirketi *OpenAI* tarafından tanıtılan *ChatGPT*, yapay zekâ tabanlı bir sohbet robotu olup, kullanıcıların sorularını yanıtlamaktadır¹⁴. *ChatGPT* aynı zamanda hatalarını kabul etmekte, uygunsuz sorguları yanıtlamayı reddetmekte ve hatta yalan bile söyleyebilmektedir. Kullanıcıların sorgularını anlayabilmek ve gerekli yanıtları verebilmek için yapay zekâ ve doğal dil işleme tekniklerini kullanan *ChatGPT*, insan elinden çıkmış kadar doğal metinleri birçok dilde üretebilmektedir. Araç aynı zamanda çevirmene yardımcı olabilecek bir dizi doğal dil işleme bileşeni sunmaktadır. Bunlardan biri de araca verilen kaynak dildeki metnin doğrudan erek dilde özetlenmesidir. Görsel 7’de görüldüğü gibi, “Summarize the following text in Turkish.” (Tr. Aşağıdaki metni Türkçe özetle.) şeklindeki basit bir komutla bu işlemi gerçekleştirebilmektedir.

Görsel 7. *ChatGPT*^{15,16} üzerinde özetleyerek çeviri işlemi.

¹⁴ <https://openai.com/blog/chatgpt> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

¹⁵ <https://chat.openai.com/chat> (Erişim tarihi: 20.05.2023)

¹⁶ Özgün metne, https://en.wikipedia.org/wiki/Machine_learning adresi üzerinden erişilebilmektedir (Erişim tarihi: 20.05.2023).

Sonuç

Bu çalışmada doğal dil işleme ve çeviri etkinliği arasındaki ilişki yapay zekâ alanındaki güncel gelişmeler ışığında ele alınmaya çalışılmıştır. Doğal dil işleme teknikleri, dillerarası çeviri ile ilgili süreçleri önemli ölçüde etkilemiş, makine öğrenmesi algoritmaları, istatistiksel ve hesaplamalı modeller gün geçtikçe daha işlevsel erek metinlerin üretimine olanak sağlamaya başlamıştır.

Kuşkusuz, doğal dil işlemenin çevirmen açısından görünür olduğu en önemli alan makine çevirisidir. Günümüzde birçok makine çevirisi sistemi, sinir ağı tabanlı modeller kullanmaktadır. 2015 yılından itibaren yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanan sinir ağı tabanlı makine çevirisi, geçmişteki makine çevirisi yaklaşımlarına (kural, örnek ve istatistik tabanlı sistemler) göre çok daha başarılı sonuçlar vermektedir. Kaynak ve erek dillerde paralel metinlerden oluşan büyük veri kümeleri ile eğitilen sinir ağı tabanlı sistemler, diller arasında nasıl çeviri yapılacağını öğrenmek için yapay sinir ağlarını kullanır.

Sıfır atımlı çeviri yöntemi ile çalışan bu sistemler, seçilen dil çiftinde sistem eğitiminde kullanılan az miktarda veri olsa da, diğer dil çiftlerinin eğitiminde kullanılan verilerden faydalanarak başarılı sonuçlar üretir. Dolayısıyla, sinir ağı tabanlı makine çevirisi, kaynak bakımından yoksun diller söz konusu olduğunda da diğer makine çevirisi yaklaşımlarına göre daha başarılıdır. Ancak, çevirmen-bilgisayar etkileşiminin kesişim kümesinde yer alan makine çevirisinin tam otomatik bir süreç olduğunu düşünmek yanlıştır. Hem çeviri öncesi hem de sonrasında gerekli düzelteleri yapma sorumluluğu insan çevirmene aittir. Bu bağlamda, sistemin daha başarılı bir çıktı üretebilmesi için kaynak metin üzerinde ön düzenlemelerin gerçekleştirilmesi; başka bir deyişle, kaynak metnin dilsel açıdan makine çevirisi sisteminin gereklerine uygun hale getirilmesi önemli bir adımdır. Ayrıca, ham makine çevirisi çıktısının üzerinde sözcük, sözdizimi ve anlam düzeylerinde düzeltelerin yapılması gerekebilmektedir. Bu nedenle çevirmenin kullandığı makine çevirisi sisteminin güçlü ve zayıf yönlerini bilmesi önem taşımaktadır.

Son yıllarda makine destekli sözlü çeviri alanında da dikkat çeken gelişmeler olmuştur. Sözlü çeviri sürecinde çevirmene yardımcı olabilecek araçlar tasarlanmaya başlanmış ve çevirmeni sürece hazırlayabilecek terimce oluşturma araçları gibi birtakım uygulamalar hayata geçirilmiştir. Ancak, makinelerin eş zamanlı çeviri yapabilme kapasiteleri halen sınırlıdır. Yapay zekâ ve doğal dil işleme alanındaki gelişmelere paralel olarak bu konuda da önemli ilerlemeler kaydedilmektedir.

Otomatik özetleme araçları da çevirmen tarafından kullanılacak doğal dil işleme uygulamalarıdır. Bu araçlar özellikle çevirmenin kaynak metni anlamasına ve anahtar terimleri çıkarmasına yardımcı olur. Günümüzde yalnızca metin özetleme değil özetleyerek çeviri yapabilen otomatik araçlar da mevcuttur. Çevirmenin iş istasyonunda yer alan doğal dil işleme tabanlı araçlar bunlarla sınırlı değildir; terim yönetim sistemlerinden yeniden yazma araçlarına kadar birçok uygulamada doğal işleme teknikleri kullanılmaktadır.

Artan çeviri ihtiyacıyla birlikte çeviri süreçlerinin kısalması gerekmektedir ve buna bağlı olarak da çevirmenin doğal dil işleme yöntemlerini kullanan araçlardan yararlanması neredeyse

bir zorunluluk haline gelmiştir. Dolayısıyla, çevirmenin doğal dil işleme kavramına ilişkin farkındalık geliştirmesi ve ilgili uygulamaların işleyiş şekillerini öğrenmesi, söz konusu sistemlerin kısıtları ve kapasitelerini doğru bir şekilde kavramasını sağlayabilecektir.

İleriki çalışmalarda çevirmen odaklı özelleşmiş doğal dil işleme teknikleri, doğal dil işlemenin çeviri kalitesi üzerindeki etkisi ve çeviri piyasasında doğal dil işlemenin konumu gibi konuları merkeze alan incelemeler yapılabilir. Bunun yanında, doğal dil işleme tabanlı sohbet robotları ve makine çevirisi sistemlerinin çeviri kalitesi açısından karşılaştırılmasını kapsayan görgül çalışmalar gerçekleştirilebilir. Ayrıca, doğal dil işleme araç ve yöntemlerinin çeviri bölümlerine ait ders planlarında yer alması, bir yandan çeviribilim öğrencilerinin teknoloji edincini geliştirecek, diğer yandan ise onları günümüz çeviri piyasasına hazırlayabilecektir. Bu nedenle, doğal dil işleme tabanlı araçların çeviri eğitiminde kullanımını içeren çalışmaların yapılması alanın geleceği açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- All Languages Ltd. Translators & Interpreters. (2016). Machine translation basics. <https://www.alllanguages.com/documents/AllLanguagesMachineTranslation.pdf>
- Anderson, A. (2014). *Media, environment and the network society*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Bowker, L. (2022). Machine translation literacy. <https://sites.google.com/view/machinetranslationliteracy/>
- Bowker, L. ve McBride, C. (2017). Précis-writing as a form of speed training for translation students. *The Interpreter and Translator Trainer*, 11(4), 259-279.
- Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: A theoretical blueprint. Manuel Castells (Ed.), *The network society: A cross-cultural perspective* içinde (ss. 3-45). Cheltenham: Edward Elgar.
- Chesterman, A. (2016). *Memes of Translation: The spread of ideas in translation theory*, Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Eisenstein, J. (2018). *Natural language processing*. MIT Press.
- Fantinuoli, C. (2023). EasyAI - Introducing artificial intelligence to the humanities. <https://easyai.uni-mainz.de/html/index.html>
- Hettige, B. ve Karunananda, A. S. (2011). Computational model of grammar for English to Sinhala machine translation. *International Conference on Advances in ICT for Emerging Regions (ICTer)* içinde IEEE, 26-31.
- Intento (2021). Independent multi-domain evaluation of machine translation engines. <https://try.inten.to/machine-translation-report-2021/>
- Johnson, M., Schuster, M., Le, Q. V., Krikun, M., Wu, Y., Chen, Z., Thorat, N., Viégas, F., Wattenberg, M., Corrado, G., Hughes, M., ve Dean, J. (2017). Google's multilingual neural machine translation system: Enabling zero-shot translation. *Transactions of the Association for Computational Linguistics*, 5, 339-351.
- Joseph, S. R., Hlomani, H., Letsholo, K., Kaniwa, F. ve Sedimo, K. (2016). Natural language processing: A review. *International Journal of Research in Engineering and Applied Sciences*, 6(3), 207-210.
- Khurana, D., Koli, A., Khatter, K. ve Singh, S. (2022). Natural language processing: State of the art, current trends and challenges. *Multimedia Tools and Applications*, 82, 3713-3744.
- Koehn P. (2005). Europarl: A parallel corpus for statistical machine translation. *Proceedings of the MT Summit* içinde, 5, 79-86.

- Lakew, S. M., Federico, M., Negri, M. ve Turchi, M. (2018). Multilingual neural machine translation for low-resource languages. *IJCoL. Italian Journal of Computational Linguistics*, 4(4-1), 11-25.
- Language Connections (2022). How interpreting services have changed at the olympics. <https://www.languageconnections.com/blog/blog-how-interpreting-services-have-changed-at-the-olympics/>
- Ma, Y. ve Tang, J. (2021). *Deep learning on graphs*. Birleşik Krallık: Cambridge University Press.
- Madill, W. (2022). Exploring natural language processing (NLP) in translation. <https://localizejs.com/articles/natural-language-processing-nlp/>
- Manning, C. ve Schütze, H. (1999). *Foundations of statistical natural language processing*. Massachusetts: MIT press.
- Millward, C. M. ve Hayes, M. (2012). *A biography of the English language* (3. Baskı). Amerika Birleşik Devletleri: Cengage learning.
- Ping, K. (2011). Machine translation. Mona Baker ve Gabriela Saldanha (Ed.), *Routledge encyclopedia of Translation Studies* (2. Baskı) içinde (ss. 162-169). Londra ve New York: Routledge.
- Randhawa, G., Ferreyra, M., Ahmed, R., Ezzat, O. ve Pottie, K. (2013). Using machine translation in clinical practice. *Canadian Family Physician*, 59(4), 382-383.
- Rothman, D. (2021). *Transformers for natural language processing: Build innovative deep neural network architectures for NLP with Python, PyTorch, TensorFlow, BERT, RoBERTa, and more*. Birmingham: Packt Publishing Ltd.
- Scott, M. L. (2015). *Programming language pragmatics*. New York: Morgan Kaufmann.
- Searle, J. R. (1980). Minds, brains and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3, 417 – 457.
- Shreve, G. M. (2006). Integration of translation and summarization processes in summary translation. *Translation and Interpreting Studies. The Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association*, 1(1), 87-109.
- Stenlund, S. (1990). *Language and philosophical problems* (1. baskı). Londra ve New York: Routledge.
- Vandermeulen, B. (2020). *Précis translation: Experiences, approaches and performance of third-year students of the bachelor in Applied Linguistics*. Universiteit Antwerpen: Lisans Tezi.

EXPANDED SUMMARY

Natural Language Processing (NLP) is a field of computer science and artificial intelligence that focuses on the interaction between computers and humans. NLP involves the development of algorithms and models that enable computers to understand, interpret, and generate human language. The goal is to provide machines with the ability to interpret and respond to human language as humans do, including tasks such as text classification, translation, sentiment analysis and many other applications. Today, the translation industry is heavily influenced by developments in NLP models, and translators use NLP-based systems to translate large volumes of text in a short time. The main NLP-based systems used by translators are machine translation software, post-editing tools, computer-assisted translation (CAT) tools, terminology management systems, automatic text summarization tools, translation management systems, translation quality assessment tools, computer-assisted interpreting (CAI) tools, speech recognition systems and chatbots. The goal of this study is to raise awareness of the NLP-based tools that are preferred for use in the translation process.

Machine translation is the most important area where NLP techniques are used. Today, most machine translation systems use neural networks trained on large datasets of parallel texts to learn how to translate between languages. This method produces more successful results than earlier approaches (rule-based, example-based and statistical machine translation systems), especially for resource-poor languages. Neural machine translation uses an approach called zero-shot translation to enable translation between arbitrary languages. Neural machine translation systems, which translate by taking into account relevant context and information content as well as linguistic features, are the best example of state-of-the-art NLP models. In addition, there have been remarkable developments in machine-assisted interpreting in recent years. Tools have been developed to assist the interpreter in both pre-interpreting and interpreting processes. However, the ability of machines to perform interpreting is still limited. Significant progress is being made in parallel with developments in artificial intelligence and natural language processing.

Another prominent field where NLP models are used is automatic text summarization. These tools help the translator understand the source text and extract key concepts. Translators can use automatic text summarization tools to create concise summaries of long and complex texts, which can then be translated more appropriately. Summaries can support translators in identifying key information, important concepts and the language register of the source text and produce more fluent and accurate target texts. Translators can also use these tools to gain domain-specific knowledge and terminology of a specific field. Today, there are automated tools that not only summarize the source text, but also translate it into the target language. AI-powered chatbots, new tools in the translator's workstation, can perform both extractive and abstractive summarization in the same language. They can also perform summary translation.

With the increasing demand for translation and the need to shorten translation processes, it has become almost a necessity for translators to use NLP-based tools. Therefore, developing an awareness of the concept of natural language processing and learning how these applications work will enable the translator to have a proper understanding of the limitations and capabilities of these systems. These tools can help translators produce higher quality translations, adapt to new technologies and improve their digital literacy. In today's global world, it is becoming increasingly important for translators to be familiar with the concept of NLP and its applications. This study attempts to analyze NLP-based applications used by translators, especially machine translation technologies, from a translation-oriented perspective. It is hoped that it will pave the way for further studies on the interdisciplinary relationship between NLP and translation studies.

Aymil Doğan - Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları

Kitap İncelemesi / Book Review

Yaşar AKGÜN*

* Lisans Öğrencisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Kütahya, Türkiye, e-posta: yasar.akgun0@ogr.dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8728-2615

Çevirmenlik, tıpkı tıp ve mühendislik gibi kökenleri antik çağlara dayanan ve yeryüzünde medeniyetin oluştuğu ilk andan itibaren ifa edilen en eski mesleklerden biridir. İnsanın sosyal bir varlık olması ve varoluşunun bir gereksinimi olarak mütemadiyen iletişim içerisinde olması sebebiyle insanlar birbirleri arasındaki dilsel farklılıkları, çeviri/çevirmen yoluyla aşagelmışlerdir. Ancak her ne kadar köklü bir tarihe sahip olsa da, çevirmenlik mesleği muhtevası gereği uzun yıllar boyunca yalnızca basit bir dil aktarımı olarak görülmüştür. 1950-60'lara kadar geniş anlamda kendi başına ayrı mesleki bir alan olarak görülmekten ziyade, dilbilimin alt bir alanı olarak muhakeme edilmiş, bu kapsamda ele alınması da en nihayetinde çevirmenliğin kuramsal ve uygulama alanlardaki gelişimini akamete uğratmıştır. Bu nedenle, çevirmenliğin kuramsal ve uygulama düzleminde geliştirilip kurumsal bir önem kazanması 1960 yıllarına tekabül etmektedir. Bu yıllarda akademik ve mesleki bir uğraş olarak tanınmaya başlayan çevirmenlik, dünyanın küreselleşmeyle birlikte daha da iç içe bir hal almasıyla beraber, basit bir dil aktarımı olarak görülmekten öte, kendi bünyesinde karmaşık ve zorlu sorunsalları barındıran ve bu nedenle de uzmanlık gerektirecek şahsına münhasır bir alan olarak ele alınmaya değer bir uğraş haline gelmiştir. Gerek yazılı çevirmenlik, gerekse de sözlü çevirmenlik kendi alanlarında uzmanlık gerektiren karmaşık alanlar itibarıyla ele alınmış, kendi gereksinimlerinin gerektirdiği düzlemde kuramsal ve uygulama bağlamlarında evrilmiştir. Türkiye'de ise çevirmenliğin akademik ve mesleki anlamda itibar kazanması yalnızca 1980'lere tekabül etmektedir. Her ne kadar kendine özgü gereksinimleri olan ve uzmanlık olarak değerlendirilmesi gereken bir alan olarak ele alınması Türkiye'de nispeten daha geç vuku bulmuş olsa da, bu süreç ilk olmaya başladığı andan itibaren oldukça hızlı gelişmiş, gerek akademik kapsamda gerek sektörel bazda saygınlığı, kendisine duyulan ihtiyaçla doğru orantılı olarak artış göstermiştir. Hem sektörel hem de akademik bazdaki çevirmenlik ve çeviribilimi irdeleyen bu gelişmeler, şüphesiz ki alanın tanınırlığına katkıda bulunmuştur. Bu kapsamda günümüzde çeviribilimin ve çevirmenliğin herkesçe bilinip uzmanlığa değer bir alan olarak

görülmesi, ilk duyulduğu andan itibaren gerçekleştirilen değerli akademik çalışmalara teşmil edilebilmektedir. Bu değerli akademik çalışmaların en bilinen örneklerinden biri olarak Aymil Doğan tarafından kaleme alınan *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları* (2000) örnek gösterilebilir. İlk baskısı bundan tam yirmi üç sene önce yapılan ve tüm bu süre zarfında gerek mütercim-tercümanlık öğrencilerinin başucu kitabı olarak, gerekse de çeviribilim alanındaki araştırmacıların kaynak kitabı olarak okunan ve yakın süre önce yedinci baskısı yapılan söz konusu kitap, şüphesiz ki çeviribilim alanının kilometre taşlarındandır. Sektörel bazda edindiği tecrübelerini akademik boyuttaki çalışmalarına taşıyan ve bu sayede hem pratik hem de teorik bilgiyi aynı potada eritebilen Prof. Dr. Aymil Doğan tarafından kaleme alınan *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları*, yalnızca alanda çalışan/çalışmayı düşünen araştırmacılar ve öğrenciler için değil, aynı zamanda çeviribilimin diğer alanlarıyla ilgili kişiler için de sözlü çevirinin genel kapsamını anlamak adına kaynak kitap niteliği taşımaktadır. Halen yeni basımlarının yapılmasından ve alan içi araştırmalar yapan kişiler için birincil deneyim süzgecinden geçirilerek akademik boyuta taşınan bu eserin kaynak kitap niteliği taşımasından dolayı, genel hatlarıyla bir kitap incelemesinin yapılması ve bu sayede yeni okuyucularla tanışmasına olanak sağlanması önemli bir husus olarak görülmektedir.

Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları, yedi ana başlıktan oluşmakla beraber, bu ana başlıklar altılarında yer verilen alt başlıklarla beraber desteklenmiştir. Kitabın açılış bölümünü “Sözlü Çevirinin Gelişim Süreci” adlı başlık oluşturmaktadır. İlgili başlıkla sözlü çevirinin günümüzdeki saygın yerini elde edene kadar geçirmiş olduğu aşamalar tarihsel süzgeçten aktarılarak okuyucuya sunulmaktadır. Bu bölümde sözlü çeviriye tarih boyunca ilgi duyulduğu ve en eski devletlerin dahi bünyelerinde saygın konumlarda yer alan sözlü çevirmenlere yer verdikleri belirtilmektedir. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu döneminde sözlü çevirmenlerin prestijli konumlarına değinen Doğan, diplomatik ilişkilerin farklı bir momentum kazandığı I. Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemde sözlü çevirinin çeşitli toplantılarda daha sık kullanılmasından ve gittikçe daha fazla önem arz etmesinden dolayı, sözlü çevirinin ifa edildiği ortamların da neredeyse ilk bu dönemlerde ekipmanlaştırıldığını ve genellikle ardıl çevirinin kullanıldığı toplantılarda daha fazla dil çiftlerinin de dahil olmasıyla beraber andaş çevirinin kullanılmaya başladığını belirtmektedir. Türkiye’de ise sözlü çevirinin genel anlamda tanınmasının Körfez Krizi sırasında TRT’de gerçekleştirilen yayınlar sayesinde olduğu belirtilmiştir. 1980 ve sonrasında bu alanda dünyanın küreselleşmesinin bir gereği olarak tercüme hizmetlerine artışın söz konusu olduğu belirtilirken, bu gelişimin nihai bir sonucu olarak Türkiye’de hem şirketler hem de çeviri alanında ilk eğitim kurumları oluşturulmuştur. Bu noktada akademik çalışmaların da önemini altını çizen Doğan, ilk dönemde sözlü çeviriyi konu edinen önemli tez ve çalışmalara da değinmiştir.

Kitabın ikinci bölümü “Sözlü Çeviri Türleri” ise genel anlamda sözlü çeviri türlerine ilişkin bilgilerin verildiği ve birbirleri ile olan farklılıklara değinildiği bir bölümdür. Sözlü çeviri türleri genel olarak ardıl ve andaş çeviri olarak iki kapsamda toplanmış ve farklılıklarına kısaca değinilmiştir. İrtibat çevirisi, ikili görüşme çevirisi ve telefonla sözlü çeviri gibi alt sözlü çeviri dalları ardıl çeviri kapsamına alınırken; kabiniçi/kabindışı andaş çeviri, fısıldayarak çeviri, televizyondan andaş çeviri, video-konferans çevirisi ise andaş çeviri kapsamında

toplantıdır. İşaret dili çevirmenliği ve yazılı metinden sözlü çeviri türlerine de değinilmiştir. Bu noktadan sonra sözlü çeviriyi konularına göre genel hatlarıyla sınıflandırmaya giden Doğan, toplum çevirmenliği, mahkeme çevirmenliği, afette rehber çevirmenliği (ARÇ) ve çatışma ortamı çevirmenliğinden sağlık çevirmenliğine kadar çeşitli sözlü çeviri ortamlarını irdelemekte, söz konusu sözlü çeviri konularının gerek yurtdışındaki ve yurtiçindeki mevcut durumlarından, gerekse bu konularda karşılaşılan diğer konulardan bahsederek konuyu çok yönlü olarak ele almaktadır.

Kitabın üçüncü bölümünü ise sözlü çevirinin gerçekleştirildiği fiziki ortamlardan, sözlü çeviri hizmeti alan insanların sözlü çevirmene karşı olan tutumlarına kadar geniş bir perspektifte ele alınan “Sözlü Çeviri Çalışma Koşulları” oluşturmaktadır. Bu kapsamda kabin, cihaz ve çalışma saati sorunlarına değinilmektedir. Sözlü çevirinin halk bazında nispeten yeni yeni kavramsallaşması ve özümsemesi nedeniyle sözlü çevirinin gerektirdiği fiziki profesyonel gereksinimlerinin de aynı oranda yakın zamanda farkına varılmaya başlanmıştır. Sözlü çevirmenin mesleğini uyguladığı sırada aşmak durumunda olduğu fiziki ve bilişsel engellerin çokluğuna rağmen, sözlü çeviri hizmeti alan kişiler ve kurumlar bu süreçlerden gerçek anlamda çoğu zaman haberdar olmamaktadırlar. Sözlü çevirmenin mesleğini sağlıklı bir şekilde ifa edebilmek için gereksinim duyduğu kabin lokasyonu ve cihazın kalitesi gibi başat ihtiyaçları göz ardı edilmektedir. Bu noktada, sözlü çeviri alanının uzmanlık gerektirdiğinin ve bu nedenle de kendi mühim gereksinimlerinin söz konusu olduğu gerçeğinin toplum bazında içselleştirilmesi; sözlü çevirinin gerçekleştirildiği gerek özel piyasa gerek devlet kurumlarında gereksinimlerine ilişkin şartların sağlanması ve saygı duyulması önem arz etmektedir. Bu farkındalığın yaratılmasında şüphesiz ki meslek dernekleri/odaları büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda kitap boyunca sözlü çevirmenlerin özlük haklarını koruyarak mesleklerini daha gelişmiş ve sağlıklı ortamlarda ifa etmelerini sağlayacak kurum ve kuruluşlardan bahsedilirken, Türkiye Konferans Tercümanları Derneği’nden ayrıca söz edilmektedir. Sözlü çevirinin ve bu kapsamda uluslararası toplantılardaki sözlü çevirini kabinlerinin, ülkelerin kendi kültür ve miraslarının görünür olması maksadıyla herhangi bir sözlü çeviri ihtiyacı bulunmamalarına karşın toplantılarda kendi dil çiftlerinde sözlü çeviri talep ettikleri de belirtilmiş, çeviri kabininin adeta “bayrak” işlevi (s.88) gördüğü detaylarıyla anlatılmıştır. Dünyanın hızlıca küreselleşmesi ve aynı oranda uluslararası toplantıların çokdilli bir hale gelmesi bir yandan insanların ortak paydada çalışabilecekleri yakın ilişkilerin temelini oluştururken, bir yandan da kültürel çeşitliliğin sağlanması ve dünyanın çeşitli kültür miraslarının da korunmasını elzem hale getirmektedir. Bu nedenle çok uluslu toplantılar ve ortamlar ulusların kendi dillerinin ve kültürlerinin varlığını, canlılığını ve bilinirliğini ön plana çıkarmak adına fırsatlar olarak da değerlendirilmektedir. Kitapta ulusların çok dilli toplantılarda kendi dilleri için tahsis edilmiş kabinlerin varlığını görmelerinin kendi ulus ve kültürlerinin saygınlığına işaret ettiği belirtilmekte ve detaylarıyla irdelenmektedir.

Mesleğin koşullarının dahi kendi içerisinde zorlu bir serüven olduğu görülen “Sözlü Çeviri Çalışma Koşulları” isimli bölümden sonra sözlü çeviri alanında uzmanlaşmak isteyen öğrencilerin sahip olması gereken niteliklerin bahsedildiği “Sözlü Çevirmenin Nitelikleri” adlı bölüm gelmektedir. Şüphesiz ki sözlü çeviri, uygulanışı esnasında zamansal olarak kısıtlılığı

çok fazla olmayan, stres seviyesi de çalışma koşul ve ortamları sebebiyle daha az bulunan yazılı çeviriden oldukça farklıdır. Bu zorluğun önemli bir kısmı da, duyulanın aynı anda çevrilmek durumunda olduğu andaş çeviri veya çok kısıtlı bir süre sonra çevrilmek durumunda olan ardıl çeviride, duyulanın her iki durumda da çok kısa bir süre içerisinde algılanıp, dilbilimsel özellikleri çok farklı olan başka bir dilde saniyeler/saliseler içerisinde yeniden yaratma durumudur. Tüm bu süreç şüphesiz ki iyi bir bellek, dinleme/konuşma becerisi gerektirmektedir. Mesleği uygulayabilmek için olmazsa olmaz olan bu yetkinliklerin yanısıra, sözlü çevirmen için en az bu ana yetkinlikler kadar önemli olan genel kültür, dünya bilgisi, terminoloji bilgisi ve sosyal davranışlar da gerek sözlü çeviri eğitimi öncesinde gerek eğitim sırasında ve sonrasında sürekli geliştirilmesi gereken olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarın sektörel deneyimlerini de teorik bilgiler ile sık sık kaynaştırdığı bu bölümün sonlarına doğru, sözlü çevirinin uygulandığı toplantılardaki adab-ı muaşeretin önemi göz ardı edilmemiş, üstelik sözlü çevirmenin yapması/yapmaması gerekenler başlığı altında etik ve önemli hususlar olarak genel hatlarıyla belirtilmiştir.

Kitabın “Sözlü Çeviri Evreleri” isimli beşinci bölümü ise teorik bilgilerden ziyade piyasada gerek gözlem gerek bizatihi ilk elden deneyimlenen süreçlerden geçen bilgilerden oluşmaktadır. Bu kapsamda sözlü çeviri sürecini, sözlü çeviri öncesi, sırası ve sonrası olarak üç boyutta ele alan Doğan, dikkat edilmesi gereken hususları gerekçeleri ile birlikte okuyucuya sunmaktadır. Kitapta detaylı olarak bahsedilen ve yukarıda ancak genel hatlarıyla yüzeysel olarak değinilen, sözlü çevirinin inceliklerinin ve gereksinimlerinin henüz yeni yeni bilinmesinden dolayı, sözlü çeviri süreci gerek fiziksel ortamların yetersizliği gerekse de toplantıyı düzenleyen kurumun dikkatinden kaçan kabin içerisinde konulmayı unutulmuş gibi ince detaylar, sürecin başından sonuna kadar sağlıklı bir şekilde bitirilmesine engel olabilmektedir. Kitabın bu bölümünde, tüm bu süreç boyunca sözlü çevirmene de sorumluluk düştüğü ve süreç boyunca gereksinim duyabileceği hususların önemi konusunda kararlı duruş sergilemesi gerektiği belirtilmektedir. Bölüm sonlarına doğru ise, meslek, tüm bu zorlu sürecin sözlü çevirmene kazandırdığı değerler ve nitelikler boyutunda incelenmekte bununla beraber mesleği ifa eden kişinin hayatına katabileceği zorlukları da aynı eşitlikte irdelenmektedir.

Kitabın en uzun ve detaylı bölümü ise “Sözlü Çeviride Modeller ve Zihinsel İşlemler” adı verilen altıncı bölüme ayrılmıştır. Kaynak dili algılama ve aynı anda (andaş) veya çok kısa bir süre sonra (ardıl) farklı bir dilde yeniden yaratma işlemi şüphesiz ki oldukça gelişmiş bir hafızayı gerektirmektedir. Bu kapsamda sözlü çeviride gerek kısa süreli bellek, gerek uzun süreli bellek konularına oldukça önem verilmektedir. Hem ardıl hem de andaş çeviride, çevirmen üzerine düşen yükü hafifletmek ve mesleğini en makul şekilde icra etmek için kabindaşları, etkili ekipmanlar, terminoloji ve dünya bilgisi gibi oldukça mühim olgulara güvenmektedir. Lakin şüphesiz ki bir sözlü çevirmenin mesleğini bizatihi gerçekleştirirken ihtiyaç duyabileceği ve sualsiz güvenebileceği yegane olgu, hafızasıdır. Sözlü çevirinin hem akademik hem de sektörel bazda gelişmesiyle beraber, sözlü çeviride bellek olgusunun nasıl geliştirebileceği ve etkin bir şekilde kullanılabilmesine ilişkin de çeşitli çalışmalar düzenlenmiştir. Söz konusu değerli çalışmalardan çeşitli derlemelerde bulunan altıncı bölüm, Atkinson ve Shiffrin’in modüler bellek modeli, Baddeley’in çalışma belleği, Massaro & Daro

ve Fabbro'nun andaş çeviri modelinden, Gile'nin sözlü çevirideki çaba modeline kadar çeşitli modellemeleri sunmaktadır. Gerek sözlü çeviriyi halihazırda gerçekleştiren kişilerin ifa ettikleri mesleğin bilinç düzeyinde geçtiği aşamalara hakim olmaları bakımından, gerekse de bu alanda çalışan/çalışmak isteyen araştırmacı ve öğrencilerin sözlü çeviri sürecinin belki de en görünmeyen yüzü olan bellek kapsamını ele alabilmeleri bakımından kitabın bu bölümü kaynak niteliğindedir. Sözlü çevirinin bellek boyutunda yol aldığı evrelerin de mesleğin genel içeriği kadar karmaşık olmasından dolayı, yukarıda adı geçen araştırmacıların ortaya koymuş olduğu modeller gerekli görüldüğü noktalarda grafik ve çizim modelleriyle desteklenmiş ve okuyucunun bahsi geçen olguları bilinç düzeyinde daha kolay kavramsallaştırmaları sağlanmıştır.

Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları, “Sözlü Çeviride Stratejiler” isimli yedinci bölümüyle sonlanmaktadır. Bu bölümde Doğan, ilgili bölümden önce öne sürmüş olduğu değerli teorik bilgileri sektörde uzun seneler neticesinde edinilmiş bilgi birikimi ve tecrübeler özelinde ele almakta ve sözlü çeviriye ilişkin mesleğin icra edilme sürecinden önce, iş boyunca ve sonrasında olmak üzere üç bağlamda okuyucuya oldukça değerli stratejiler sunmaktadır. Gölge alıştırması, bellek kapasitesinin birim içeriğini artırma, erteleme ve kestirme/öteleme gibi oldukça mühim stratejilerin açıldığı bu bölüm, şüphesiz ki alana yeni girmekte olan öğrenciler için sözlü çeviri gibi karmaşık ve zorlu bir alanın da kendi bünyesinde nispeten kolaylaştırıcı stratejilerinin olduğunu bilmeleri ve bu kapsamda bilinçlenmeleri düzeyinde önem arz etmektedir. Aymil Doğan'ın bizatihi uzun seneler sözlü çevirmen olarak yaşamını idame ettirmesinden dolayı bu bölümde çeşitli stratejileri izah ederken, söz konusu stratejilerin kullanılması ve kullanılmaması gereken yerlerin de altını çizerek, bu yöntemlerin gerek çevirmen gerekse de sözlü çeviri hizmetini alan kişiler bazındaki etkilerini gözlemlemek mümkün olmaktadır.

Sonuç olarak, Aymil Doğan tarafından ustalıkla ele alınan *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları*, halihazırda Türkiye’de tanınması uzun bir süreç alan çeviribilimin en önemli alt dallarından biri olan sözlü çevirmenliğin gerek kuramsal gerekse de uygulamalı düzlemde bilinirliğinin artırılması bakımından önem arz eden bir eserdir. Bununla birlikte bu alanda ilerlemek isteyen öğrenciler ve halihazırda bu alanda akademik faaliyetlerini yürüten araştırmacılar için, yalnızca içerisinde barındırmış olduğu değerli teorik bilgilerin varlığından dolayı değil; aynı zamanda söz konusu teorik bilgilerin uzun yıllara dayanan sektörel deneyim süzgecinden geçen özlerinin de sektörel tecrübeyle beraber aktarılması bakımından, değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Sözlü çeviri araştırmalarında yazıldığı ilk andan itibaren yirmi üç yıldır önemli bir yeri haiz olan bu kitap, bundan sonraki süreçte de kaynak kitap olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Doğan, A. (2022) *Sözlü Çeviri Çalışmaları ve Uygulamaları* (7. bs.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

